

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Katarina Sokić

PROVJERA TRIJARHIJSKOGA MODELA PSIHOPATIJE

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2017.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Katarina Sokić

PROVJERA TRIJARHIJSKOGA MODELA PSIHOPATIJE

DOKTORSKI RAD

Mentor:
Prof. dr. sc. Tajana Ljubin Golub

Zagreb, 2017.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Katarina Sokić

EXAMINATION OF THE TRIARCHIC MODEL OF PSYCHOPATHY

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Prof. Tajana Ljubin Golub, PhD

Zagreb, 2017.

Informacije o mentoru

Prof. dr. sc. Tajana Ljubin Golub redovita je profesorica na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na dodiplomskim i poslijediplomskim studijima predaje kolegije iz forenzičke psihologije i psihologije obrazovanja. Osim na Učiteljskom fakultetu, povremeno predaje i na Filozofskom fakultetu. Osim rada na Sveučilištu, ima bogato iskustvo u radu u struci. Radila je kao srednjoškolski nastavnik te više godina kao forenzički i klinički psiholog. U svom radu više puta je obnašala rukovodeće funkcije (pomoćnik načelnika Visoke policijske škole za sveučilišni i poslijediplomski studij, pomoćnika načelnika za istraživanje, razvoj i međunarodnu suradnju, prodekan za znanost i međunarodnu suradnju na Učiteljskom fakultetu, predstojnik katedre za psihologiju Učiteljskog fakulteta). Redovito sudjeluje u znanstvenim projektima te domaćim i međunarodnim znanstvenim konferencijama.

Znanstvene radove objavljuje u brojnim domaćim i međunarodnim časopisima. Njezini radovi citirani su 288 puta, uz h-indeks od 8 (prema Google Scholar na dan 19. 4. 2017.). Recenzent je nekoliko knjiga, te recenzent u uglednim domaćim i međunarodnim časopisima (pr. *Društvena istraživanja*, *Psihologijske teme*, *Review of Psychology*, *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, *Police Practice and Research: An International Journal*). Dobitnica je priznanja za 2007. godinu "Marulić: Fiat Psychologia" za osobito vrijedan doprinos razvitku i promicanju hrvatske primijenjene psihologije.

Sažetak

Prema Trijarhijskom modelu psihopatije (TMP), psihopatija je složeni, dimenzionalni konstrukt koji obuhvaća tri različite fenotipske komponente: smjelost, bešćutnost i dezinhibiciju. Cilj ovog rada bio je provjera postavki TMP-a koje se odnose na povezanost trijarhijskih psihopatskih komponenti s empatijom, privrženošću, impulzivnošću i agresijom i rodni razlika u okviru navedenih odnosa.

U istraživanju je sudjelovalo 598 studenata (308 muškaraca i 290 žena) s područja Zagreba. Psihopatija je mjerena Trijarhijskom mjerom psihopatije (TriPM), empatija Indeksom interpersonalne reaktivnosti (IRI), privrženost skraćenom verzijom Brennanovog Inventara iskustva u bliskim vezama, Upitnikom privrženosti prema ljubavnim partnerima (IIBV), impulzivnost Barrattovom skalom impulzivnosti-Verzija 11 (BIS), a agresija Upitnikom reaktivno-proaktivne agresije (RPQ).

Očekivano, Smjelost se kod oba roda pokazala negativno povezanom s impulzivnošću (podskalom Impulzivnosti neplaniranja). Međutim, rezultati su pokazali da je Smjelost kod oba roda negativno povezana i s jednim od pokazatelja emocionalne empatije (mjenim podskalom Osobne uznemirenosti), kao i s anksioznom dimenzijom privrženosti, te da je kod muškaraca pozitivno povezana s Motoričkom impulzivnošću i Proaktivnom agresijom.

Također, sukladno predviđanju, Bešćutnost je i kod muškaraca i kod žena pokazala negativnu povezanost i s kognitivnom i s emocionalnom empatijom, te pozitivnu povezanost s izbjegavajućom dimenzijom privrženosti i Proaktivnom agresijom, dok nije bilo povezanosti Bešćutnosti niti s jednim oblikom impulzivnosti. Samo kod žena nađena je pozitivna povezanost između Bešćutnosti i Reaktivne agresije.

U skladu s hipotezama, Dezinhibicija je kod oba roda pokazala pozitivnu povezanost s anksioznom dimenzijom privrženosti, svim oblicima impulzivnosti i Reaktivnom agresijom. Očekivana pozitivna povezanost Dezinhibicije s izbjegavajućom dimenzijom privrženosti nađena je samo kod muškaraca. Neočekivano, Dezinhibicija se i kod muškaraca i kod žena pokazala pozitivno povezanom s emocionalno empatijom, nekim oblicima kognitivne empatije i s Proaktivnom agresijom. Ovi rezultati sukladni su teorijskim postavkama Trijarhijskoga modela psihopatije. Osim toga, rezultati ukazuju da je smjelost povezana kako s adaptivnim tako i s maladaptivnim karakteristikama i oblicima ponašanja.

Ključne riječi: Trijarhijski model psihopatije, empatija, privrženost, impulzivnost, agresija, rodne razlike.

Abstract

Research goals

The Triarchic Model of Psychopathy (TMP) is a relatively new model of psychopathy, formulated as an integrative framework for reconciling differing conceptions of psychopathy. According to this model, psychopathy is a complex, dimensional construct which encompasses three distinct, elemental phenotypic constructs with psychological and neurobiological correlates. These three symptomatic constructs are *boldness* (defined as the nexus of high dominance, low anxiousness, and venturesomeness), *meanness* (reflecting tendencies toward callousness, cruelty, predatory aggression, and excitement seeking), and *disinhibition* (reflecting tendencies toward impulsiveness, irresponsibility, oppositionality, and anger/hostility).

The major aim of the current study was to examine the theory based relations of triarchic psychopathy components with empathy, attachment, impulsivity and aggression. Furthermore, the aim of this study was to examine gender differences in the framework of these relations.

Metod

Participants

The study comprised a convenience sample of 598 (308 male and 290 female) undergraduate students, aged from 18 to 50 years ($M = 21.60$, $SD = 4.30$). Students attended various faculties and colleges located at Zagreb. Thus, students with different majors participated (70.1% financing and law, 20.7% engineering and computing, 9.2% psychology).

Procedure

Students were approached by the researchers during regularly-scheduled classes and were provided with information about the purpose and procedure of the study. Participation was anonymous and voluntary and no incentives were given. After providing an informed consent, participants were given the questionnaires.

Instruments

The Triarchic Psychopathy Measure (TriPM, Patrick, 2010) is a 58-item self-report measure of triarchically conceptualized psychopathy, yielding scores on the three subscales of Boldness, Meanness, and Disinhibition, and a Total Psychopathy score.

The Interpersonal Reactivity Index (IRI; Davis, 1983) is a 28-item self-report questionnaire assessing both cognitive and affective aspects of empathy. This scale consists of four separate, seven-item subscales that tap particular facets of empathy (Empathic Concern, Personal Distress, Perspective-Taking, and Fantasy).

The Experiences in Close Relationships scale- Short Version, Inventory attachment to romantic partners (ECR; Brennan, Clark, & Shaver, 1998; Kamenov & Jelić, 2003) is a 18-item questionnaire which assesses current levels of attachment Anxiety and Avoidance dimensions.

The Barratt Impulsiveness Scale-11 (BIS-11; Patton, Stanford, & Barratt, 1995) is a 30-item self-report instrument assessing impulsiveness. The BIS-11 captures three domains of impulsiveness: Attentional Impulsiveness, Motor Impulsiveness, and Non-Planning Impulsiveness.

The Reactive-Proactive Aggression Questionnaire (RPQ; Raine et al., 2006) is a self-report measure that distinguishes between reactive and proactive aggression. The RPQ consists of 23 items: 11 items which measure Reactive Aggression, and 12 items which measure Proactive Aggression.

Results

As predicted, Boldness was in both males and females negatively associated with impulsiveness (non-planning component). However, the results also showed that Boldness was also negatively associated with the one aspect of emotional empathy (measured with Personal Distress Scale), and with attachment anxiety dimension in both gender; and positively associated with Motor impulsiveness and Proactive aggression in males.

Also as predicted, Meanness was in both males and females, negatively associated with emotional and cognitive empathy; positively associated with attachment avoidance dimension and with Proactive aggression; while no relationship was found with any component of impulsiveness. Only in females, Meanness was also related to Reactive aggression.

As expected, Disinhibition in both males and females showed positive relation with attachment anxiety, all impulsiveness components, and Reactive aggression. The expected positive relationship between Disinhibition and avoidance attachment dimension was found

only in males. Unexpectedly, Disinhibition was in both males and females positively associated with emotional empathy, some aspects of cognitive empathy, and with Proactive aggression.

The results are in line with the theoretical assumptions proposed in triarchic psychopathy model. The results also suggested that boldness was related to both adaptive and maladaptive tendencies.

Key words: The Triarchic Model of Psychopathy, empathy, attachment, impulsiveness, aggression, gender differences.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. <i>Konceptualizacije i operacionalizacije psihopatije</i>	2
1.2. <i>Etiologija psihopatije</i>	5
1.2.1. Genetske i okolinske osnove psihopatije	6
1.2.2. Uloga neurotransmiterskih i neuroendokrinih sustava u razvoju i održavanju	7
1.2.3. Neurobiološki korelati psihopatije – emocionalni i kognitivni deficiti	9
1.2.4. Model dualnog deficita	10
1.3. <i>Konceptualizacija trijarhijskog modela psihopatije</i>	10
1.3.1. Smjelost	11
1.3.2. Beščutnost	12
1.3.3. Dezinhibicija	13
1.4. <i>Operacionalizacija i empirijska provjera trijarhijskoga modela psihopatije</i>	15
1.4.1. Povezanost TriPM-a s drugim mjerama psihopatije	17
1.4.3. Povezanost TriPM-a s mjerama patoloških osobina ličnosti	22
1.5. <i>Odnos psihopatije i empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije</i>	23
1.5.1. Psihopatija i empatija	24
1.5.2. Psihopatija i privrženost	28
1.5.3. Psihopatija i impulzivnost	31
1.5.4. Psihopatija i agresija	34
1.6. <i>Rodne razlike u psihopatiji i u odnosu psihopatije s drugim relevantnim psihološkim konstruktima i obrascima ponašanja</i>	37
1.6.1. Rodne razlike u okviru trijarhijskoga modela psihopatije i u povezanosti TriPM komponenti s nekim korelatima psihopatske ličnosti	40
1.7. <i>Uvod u cilj i probleme rada</i>	41
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	44
3. METODA	48
3.1. <i>Sudionici</i>	48
3.2. <i>Postupak</i>	48
3.3. <i>Varijable i mjerni instrumenti</i>	49
3.3.1. Psihopatija	49
3.3.2. Empatija	49
3.3.3. Privrženost	50
3.3.4. Impulzivnost	50
3.3.5. Agresija	51
3.4. <i>Analize podataka</i>	51
4. REZULTATI	53
4.1. <i>Deskriptivna statistika i metrijske karakteristike analizanih skala</i>	53
4.2. <i>Bivarijatne povezanosti između TriPM komponenti</i>	54
4.3. <i>Povezanost TriPM komponenti i empatije</i>	55
4.4. <i>Predviđanje empatije na temelju TriPM komponenti</i>	56
4.5. <i>Povezanost TriPM komponenti i privrženosti</i>	57
4.6. <i>Predviđanje privrženosti na temelju TriPM komponenti</i>	58
4.7. <i>Povezanost TriPM komponenti i impulzivnosti</i>	59
4.8. <i>Predviđanje impulzivnosti na temelju TriPM komponenti</i>	60
4.9. <i>Povezanost TriPM komponenti i agresije</i>	62
4.10. <i>Predviđanje agresije na temelju TriPM komponenti</i>	63

5. RASPRAVA	65
5.1. <i>Trijarhijska konceptualizacija psihopatije i empatija</i>	66
5.2. <i>Trijarhijska konceptualizacija psihopatije i privrženost</i>	68
5.3. <i>Trijarhijska konceptualizacija psihopatije i impulzivnost</i>	69
5.4. <i>Trijarhijska konceptualizacija psihopatije i agresija</i>	72
5.5. <i>Doprinosi i ograničenja istraživanja</i>	76
6. ZAKLJUČAK	77
7. LITERATURA	79
8. PRILOZI	103
Prilog 1. Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije između TriPM-a i empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije na ukupnom uzorku	102
Prilog 2. Moderacijske analize utjecaja dobi na odnose između TriPM komponenti i empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije	103
Prilog 3. Pristanak na sudjelovanje u istraživanju.....	107
Prilog 4. Upitnik za sudionike.....	108
Prilog 5. Popis kratica	116

1. UVOD

Psihopatija (ili psihopatska ličnost) predstavlja specifični sklop crta ličnosti koji uključuje različita afektivna i interpersonalna obilježja poput nedostatka empatije, plitkih emocija, bešćutnosti, neustrašivosti, manipulativnosti, grandioznosti, agresivnosti i iskorištavanja drugih, koja su često u kontekstu kroničnog antisocijalnog ponašanja i deficita kontrole impulsa (Hare i Neumann, 2008; Lilienfeld i sur., 2012; Skeem, Polaschek, Patrick i Lilienfeld, 2011; Venables, Hall i Patrick, 2014).

Postoji više konceptualizacija psihopatije od kojih su najutjecajnije Cleckleyev koncept psihopatije (Cleckley, 1941, 1976), Hareov koncept psihopatije (Hare, 1991, 2003; Hare i Neumann, 2008) i koncept primarne i sekundarne psihopatije (Karpman, 1941, 1955; Blackburn, 2006). Unatoč različitim definicijama i konceptualizacijama, postoji opće slaganje da je psihopatija štetna i opasna za društvo, zbog čega i dalje zaokuplja pažnju istraživača. Nastojeći pomiriti različite teorijske konceptualizacije psihopatije i integrirati nalaze dobivene primjenom različitih instrumenata njena mjerenja, Patrik, Fowles i Krueger (2009) razvili su Trijarhijski model psihopatije (TMP) prema kojem psihopatija obuhvaća tri različita fenotipska konstrukta: smjelost, bešćutnost i dezinhibiciju.

Osnovni cilj ovog rada je provjera postavki TMP-a o odnosu trijarhijskih psihopatskih komponenti s nekim važnim afektivnim i bihevioralnim obilježjima koja tvore nomološku mrežu psihopatije, poput empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije, s obzirom da navedeni odnosi ili nisu u dovoljnoj mjeri ili nisu uopće ispitani. Osim toga, cilj ovog rada je i provjera rodničkih razlika u okviru navedenih odnosa koje do sada nisu ispitane.

1.1. *Konceptualizacije i operacionalizacije psihopatije*

Prve poznate opise psihopatije nalazimo, kako navode Skeemova i sur. (2011), u radovima Pinela (1806,1962) koji govori o maniji bez delirija (fran. *manie sans delire*) karakteriziranoj emocionalnom hladnoćom i bešćutnim iskorištavanjem drugih, Pricharda (1835) koji govori o ‘moralnom ludilu’ (eng. ‘*moral insanity*’), te Kraepelina (1904) i Schneidera (1950,1958) koji navode kao psihopatske karakteristike plitkoću emocija, šarm, socijalnu dominaciju i traženje uzbuđenja.

Najveći utjecaj na suvremene konceptualizacije i operacionalizacije psihopatije imala je monografija američkog psihijatra Herveya Cleckleya (1941, 1976) *Maska zdravlja* (eng. *The Mask of Sanity*) koja sadrži studije psihijatrijskih slučajeva s kojima se autor susretao u svojoj praksi. Cleckley (1976) je formulirao šesnaest dijagnostičkih kriterija psihopatije koji uključuju pokazatelje psihološke stabilnosti (npr. površan šarm i očuvanu inteligenciju, odsustvo nervoze i psihoneurotskih manifestacija, odsustvo zabluda i iracionalnog mišljenja, niska suicidalnost), devijantnog ponašanja (npr. antisocijalno ponašanje, nepouzdanost, nesposobnost učenja iz iskustva, impersonalni, površni i loše integrirani partnerski i seksualni odnosi) i emocionalno-interpersonalnih deficita (npr. nedostatak kajanja ili srama, patološka egocentričnost i nesposobnost da se osjeti ljubav, neodgovornost u međuljudskim odnosima, oslabljene afektivne reakcije). Ukratko, kako Skeemova i suradnici (2011) ističu, Cleckley nije smatrao da su psihopati okrutni, grubi i opasni predatori, već da je šteta koju uzrokuju sekundarna posljedica njihove površnosti i slabosti.

Psihometrizacijom Cleckleyevih indikatora, Robert Hare konstruirao je prvi instrument za procjenu psihopatije, *Listu obilježavanja za psihopatiju* (eng. *Psychopathy Checklist*, PCL; Hare i Frazelle, 1980), a potom i *Revidiranu listu obilježavanja za psihopatiju* (eng. *Psychopathy Checklist—Revised*, PCL-R; Hare, 1991, 2003), koja se smatra zlatnim standardom za procjenu psihopatije (Glenn i Raine, 2008). PCL-R je ocjenska skala namijenjena primjeni na zatvoreničkoj odnosno forenzičkoj populaciji. Primjenom ovog instrumenta psihopatija se procjenjuje na temelju različitih vrsta podataka što može uključivati primjerice polustrukturirani intervju, anamnezu prošlih događaja, analizu kriminalističkih dosjea. PCL-R se sastoji od Faktora 1 koji je podijeljen na interpersonalnu i afektivnu facetu i Faktora 2 podijeljenog na facetu životnog stila i antisocijalnu facetu. Interpersonalna faceta odražava način na koji drugi vide psihopate što uključuje površan šarm, manipulativnost, aroganciju i prijevarnost. Afektivna faceta povezana je s emocionalnom komponentom psihopatije obilježenom plitkim emocijama, bešćutnošću, nedostatkom empatije i osjećaja krivnje ili grižnje savjesti. Faceta životnog stila obuhvaća

psihopatske tendencije prema impulzivnosti i neodgovornosti. Konačno, antisocijalna faceta povezana je s psihopatskom sklonošću pokazivanja slabe kontrole ponašanja, što se može manifestirati u činjenju kaznenih djela (Hare, 2003; Hare i Neumann, 2008).

Nedugo nakon konstruiranja PCL-a, Hare (1985) je razvio prvi instrument samoprocjene psihopatije, *Samoizvješće psihopatije* (eng. *Self Report Psychopathy*, SRP), koji je u nekoliko navrata revidiran (SRP-II; Hare, Harpur i Hemphill, 1989, SRP-III; Paulhus i Hemphill, 2006). Trenutno je u uporabi najnovija verzija, SRP-IV (Paulhus, Neumann i Hare, 2016). Eksploracijom latentne strukture ovog instrumenta dobivena su četiri faktora: interpersonalna manipulacija, emocionalna hladnoća, eratični životni stil i antisocijalno ponašanje, sukladno faktorima PCL-R-a (Paulhus, Neumann i Hare, 2012).

Nastojeći sveobuhvatno indeksirati psihopatska obilježja iz Cleckleyevog koncepta psihopatije na nekriminalnoj, odnosno studentskoj populaciji, Lilienfeld i Andrews (1996) konstruirali su *Inventar psihopatske ličnosti* koji sadrži 187 čestica, a desetljeće kasnije pojavila se i njegova revidirana verzija, *Revidirani inventar psihopatske ličnosti* (eng. *Psychopathic Personality Inventory-Revised*, PPI-R; Lilienfeld i Widows, 2005) koji sadrži 154 čestice. Riječ je o mjeri samoprocjene koja, za razliku od PCL-R-a, ne sadrži čestice koje se izrijekom odnose na kriminalna ili druga antisocijalna ponašanja, te uključuje i podskale koje zahvaćaju Cleckleyeva obilježja vezana uz pozitivnu prilagodbu, poput otpornosti na stres i društvene moći. Ovoj mjeri posvetit ćemo nešto veću pozornost jer operacionalizacija trijarhijske komponente smjelosti ima izvorište u PPI-R skali Neustrašive dominacije.

PPI-R mjeri psihopatiju kroz osam podskala od kojih je njih sedam raspoređeno u dva glavna faktora, dok je podskala Nesmiljenosti neovisna o ovim faktorima. Prvi faktor, PPI-I, *Neustrašiva dominacija* (eng. *Fearless dominance*) sastoji se od tri podskale: Socijalnog utjecaja, Neustrašivosti i Neosjetljivosti na stres. Drugi faktor, PPI-II, *Egocentrična impulzivnost* ili *Impulzivna antisocijalnost* (eng. *Impulsive antisociality*) sastoji se od četiri podskale: Makijavelističkog egocentrizma, Buntovničke nekonformnosti, Eksternalizacije krivnje i Bezbržnog pomanjkanja planiranja. Faktori sadržani u PPI-R konceptijski korespondiraju s faktorima sadržanim u PCL-R; PPI-I umjereno korelira s Faktorom 1 iz PCL-R-a, a PPI-II umjereno korelira s Faktorom 2 iz PCL-R-a (Blonigen i sur., 2010; Poythress i sur., 2010). Međutim, dok faktori sadržani u PCL-R-u relativno dobro koreliraju jedan s drugim, faktori iz PPI-R-a nisu u međusobnoj korelaciji, što bi ukazivalo da postoje dvije fundamentalno odvojene dispozicijske dimenzije psihopatije (Benning, Patrick, Hicks, Blonigen i Krueger, 2003).

Za razliku od Cleckleya, McCord i McCord (1964) i Robins (1966, 1978) koji su radili

s počiniteljima kaznenih djela, a ne s psihijatrijskim bolesnicima, psihopatiju su smatrali poremećajem ličnosti karakteriziranim neprijateljskom otuđenošću od drugih, površnim emocijama, agresijom, impulzivnošću i bešćutnim iskorištavanjem drugih, koji je često (premda ne i nužno) prisutan kod pojedinaca s izraženim ozbiljnim, raznovrsnim kriminalnim ponašanjem.

Još jedan Cleckleyev suvremenik, Benjamin Karpman (1941, 1955) razvio je psihodinamsku teoriju primarne i sekundarne psihopatije, prema kojoj treba razlikovati primarne psihopate koji se rađaju s emocionalnim deficitima, dok su emocionalni poremećaji kod sekundarne psihopatije odgovor na nepovoljne okolinske utjecaje iskustva s roditeljskim odbacivanjem i zlostavljanjem. Prema Karpmanu (1948a, 1948b), kod obje inačice psihopatije postoje obilježja kao što su laganje, varanje, prijevare, bezosjećajnost, nedostatak osjećaja krivnje, površnost u međuljudskim odnosima i nesposobnost učenja iz iskustva. Međutim, Karpman (1955) ističe da sekundarnu psihopatiju, za razliku od primarne, karakteriziraju agresija, impulzivnost i ustrajnost u kriminalnom ponašanju, ali i stanja anksioznosti i depresije, povremeni osjećaj krivnje, empatije, ljubavi i želje za prihvaćanjem (Karpman, 1941). Karpmanova psihodinamska teorija poslužila je kao temelj za nekoliko suvremenih teorija psihopatije koje obuhvaćaju biološke, evolucijske i interpersonalne paradigme (Blackburn, 1998; Lykken, 1995; Mealey, 1995).

Po uzoru na Karpmana, Lykken (1995) navodi da su sekundarni psihopati anksiozniji i impulzivniji od primarnih psihopata, međutim on za razliku od Karpmana, smatra da su oba oblika psihopatije biološki uvjetovana. Ovaj autor navodi da je u podlozi primarne psihopatije neustrašivost koja dovodi do oslabljenog straha od kažnjavanja, a da je u podlozi sekundarne psihopatije oštećena osjetljivost na nagradu koja se manifestira kroz oslabljeno učenje pasivnog izbjegavanja, uslijed čega sekundarni psihopati nisu u stanju inhibirati ponašanje koje rezultira kažnjavanjem.

Prema postavkama Blackburnove interpersonalne teorije (1998, 2006) neustrašivi temperament i povišena osjetljivost na nagradu u podlozi su kako primarne tako i sekundarne psihopatije, s tim da su kod primarne psihopatije prisutna obilježja narcizma, socijalne dominacije, moći i sigurnosti, a kod sekundarne psihopatije prisutna je anksioznost i povučenost.

U svrhu operacionalizacije koncepta primarne i sekundarne psihopatije, Levenson, Kiehl i Fitzpatrick (1995) konstruirali su *Levensonovu skalu za samoprocjenu psihopatije* (eng. *Levenson Self-Report Psychopathy Scale*, LSRP) sastavljenu od 26 čestica. Podskala Primarne psihopatije sastoji se od čestica namijenjenih procjeni interpersonalne bešćutnosti i

manipulativnosti, a podskala Sekundarne psihopatije sadrži čestice koje su pokazatelji impulzivnog i devijantnog ponašanja.

Polazeći iz evolucijske perspektive, Mealeyeva (1995) smatra da psihopatija predstavlja mehanizam za održavanje varanja, gdje se prevarantske strategije koriste u kontekstima nastajanja (specijacije) i izumiranja vrste, kad pojedinac tuđe pogreške i slabosti vidi kao vlastitu priliku. Prema ovoj autorici, sekundarni psihopati, koji u pravilu dolaze iz siromašnijih i nepovoljnih životnih okruženja, u situacijama koje zahtijevaju natjecanje i borbu za resurse koji bi im omogućili priliku za razmnožavanjem, uslijed svog slabijeg socioekonomskog položaja i izloženosti nasilju, razvijaju životnu strategiju koja uključuje učestalo antisocijano ponašanje.

1.2. Etiologija psihopatije

Etiologija psihopatije nije u potpunosti rasvijetljena, no u literaturi je naglašeno kako brojna istraživanja pokazuju da psihopatija ima snažnu biološku osnovu (npr. Begić, 2011; Glenn i Raine, 2008; Sadeh i sur. 2010). Neurorazvojni pogled na odrasle psihopate pokazuje da psihopatija ima svoje korijene u ranom životu (Caspi, Moffitt, Newman i Silva, 1996; Giedd i sur, 1999), razvija se sustavno kroz djetinjstvo i adolescenciju (Lynam, 1996; Moffitt, 1993) i ima kontinuiran, progresivan smjer koji se s vremenom bitnije ne mijenja i razmjerno je otporan na konvencionalne tretmane (Rice, 1997; Robins, 1999). U novije vrijeme provedene su studije koje daju prve molekularno-genetske dokaze o postojanje genske osnove psihopatije. Dobiveni rezultati podržavaju etiološki model psihopatije po kojem su nasljedne komponente impulzivnosti i emocionalno-interpersonalnih obilježja psihopatije različite.

U nastavku će se prikazati neke važnije spoznaje o genetskim i okolinskim utjecajima za koje se smatra da su u osnovi psihopatije i rezultati istraživanja posvećenih ulozi neurotransmiterskih i neuroendokrinih sustava u razvoju i održavanju psihopatije. Prikazat će se i postavke neurobiološki orijentiranih modela (u koje se ubraja i trijarhijski model psihopatije) vezane za emocionalne deficite i kognitivne disfunkcije kao korelate psihopatije, te model dualnog deficita koji nastoji integrirati nalaze o njenoj složenoj neurobiološkoj prirodi. Ove nove, važne spoznaje o biološkim osnovama i neurobiološkim korelatima psihopatije, pomažu boljem razumijevanju njene etiologije, a mogle bi poslužiti i razvoju preventivnih programa i terapijskih tretmana psihopatije za koju do danas nije pronađen učinkovit tretman.

1.2.1. Genetske i okolinske osnove psihopatije

U novije vrijeme provedena su prva istraživanja obitelji, blizanaca i posvojene djece koja pružaju dokaze o postojanju genetske osnove psihopatije. Rezultati meta analize (Rhee i Waldman, 2002) pokazali su da nasljedni i okolinski faktori zajedno objašnjavaju otprilike polovinu varijance antisocijalnog ponašanja. U istraživanju na uzorku muških adolescenata (Taylor, Loney, Bobadilla, Iacono i McGue, 2003), ispitani su genetski i okolinski utjecaji u razvoju dvaju dimenzija psihopatije: impulzivnosti/antisocijalnog ponašanja i interpersonalne otuđenosti/bešćutnosti. Nalazi su pokazali da se veći dio zajedničke okolinske varijance u predviđanju dimenzije emocionalne otuđenosti ne može pripisati posebnim okolinskim faktorima koji su povezani s dimenzijom impulzivnosti/antisocijalnog ponašanja, što pokazuje da isti okolinski faktori različito pridonose razvoju antisocijalnog ponašanja i emocionalne otuđenosti (Taylor i sur., 2003).

Antisocijalno ponašanje koje se javlja u ranom djetinjstvu, poznato kao perzistentno, trajno antisocijalno ponašanje, predstavlja veliki rizik za pojavu antisocijalnog i kriminalnog ponašanja u odrasloj dobi (Moffitt, 2003). Antisocijalni pojedinci kod kojih su osobine bešćutnosti-bezosjećanosti (eng. *callous-unemotional traits*) izražene u najranijoj dobi, započinju s prijestupima u djetinjstvu i nastavljaju s takvim ponašanjem kontinuirano kroz cijeli životni vijek (Frick i Hare, 2001). Osobine bešćutnosti-bezosjećanosti koje uključuju nedostatak osjećaja kajanja ili krivnje, bešćutnost-nedostatak empatije, nezainteresiranost za izvršavanje obveza, nedostatak ili plitkoću, odnosno površnost emocija, smatraju se razvojnim prediktorima psihopatije (Frick, 2009). Na tragu ovih spoznaja, *DSM-5*¹ predviđa kao posebni dijagnostički oblik, poremećaj ophođenja sa značajno izraženim osobinama bešćutnosti-bezosjećanosti (Frick i Moffitt, 2010).

Prvo poznato istraživanje heritabilnosti psihopatskih tendencija provedeno je na uzorku 3687 pari blizanaca u dobi od 7 godina (Viding, Blair, Moffitt i Plomin, 2005). Za analizu snažno izraženih osobina bešćutnosti-bezosjećanosti izabrani su istospolni parovi blizanaca kod kojih je barem jedan u paru bio za 1.3 standardnu devijaciju iznad prosjeka na skali bešćutnosti-bezosjećanosti. Nakon toga uzorak djece sa snažno izraženim antisocijalnim ponašanjem

---

¹ Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders; *DSM-5*) klasifikacijski je sustav Američkog psihijatrijskog udruženja. Trenutno je na snazi peta revizija usvojena u svibnju 2013. godine.

podijeljen je na djecu koja su pored izraženog antisocijalnog ponašanja imala i snažno izražene osobine bešćutnosti-bezosjećajnosti i djecu kod koje ove osobine nisu bile snažno izražene. Pokazalo se da je visoka razina osobina bešćutnosti-bezosjećajnosti snažno genetski uvjetovana i da nije pod utjecajem uobičajenih okolinskih faktora poput socijalno-ekonomskog statusa, škole ili nepovoljnog okruženja u kom dijete odrasta. Genetski faktori objasnili su 81% varijance bešćutnosti-bezosjećajnosti, što je dokaz da je visoka izraženost ovih osobina pod snažnim genetskim utjecajem. Nasuprot tome, pokazalo se da je snažno izraženo antisocijalno ponašanje bez psihopatskih obilježja pod velikim utjecajem okolinskih faktora (Viding i sur., 2005). U drugom istraživanju na 1865 pari blizanaca u dobi od 9 godina, ispitano je postoje li razlike u heritabilnosti antisocijalnog ponašanja s ili bez izraženih osobina bešćutnosti-bezosjećajnosti u situaciji kontrolirane hiperaktivnosti (Viding, Jones, Frick, Moffitt i Plomin, 2008). Sudionici su podijeljeni u dvije grupe: u jednoj grupi bili su sudionici koji su uz antisocijalno ponašanje imali izražene osobine bešćutnosti-bezosjećajnosti, a u drugoj ispitanici s izraženim antisocijalnim ponašanjem bez izražene bešćutnosti-bezosjećajnosti. Pokazalo se da je antisocijalno ponašanje heritabilnije kada je popraćeno osobinama bešćutnosti-bezosjećajnosti i to čak i u situaciji kada su simptomi hiperaktivnosti bili pod kontrolom.

S obzirom na nalaze naprijed navedenih istraživanja, potrebna su daljnja ispitivanja porijekla razlika razvojnih puteva antisocijalne djece s i bez izraženih osobina bešćutnosti-bezosjećajnosti. Naime, visoka heritabilnost ovih osobina ukazuje da bi molekularno genetska istraživanja antisocijalnog ponašanja trebalo usmjeriti upravo na ove osobine kao genetske osnove psihopatije.

1.2.2. Uloga neurotransmiterskih i neuroendokrinih sustava u razvoju i održavanju psihopatije

Za razliku od brojnih istraživanja posvećenih psihopatologiji, posebice depresiji i shizofreniji, mali broj istraživanja posvećen je ispitivanju uloge neurotransmitera u razvoju i održavanju psihopatije, tako da smo još uvijek daleko od molekularno-neuroznanstvenih prikaza njene osnove. Rezultati istraživanja pokazuju da je psihopatija povezana s povišenim omjerom metabolita dopamina i metabolita serotonina (npr. Söderström, Blennow, Manhem i Forsman, 2001; Söderström, Blennow, Sjodin, i Forsman, 2003). Ovi nalazi prema mišljenju njihovih autora, indikator su oštećene serotoninske regulacije dopaminske aktivnosti koja ima za posljedicu nemogućnost kontrole agresivnih nagona.

Rezultati istraživanja pokazuju da postoji povezanost između neurotransmitera i endokrinih sustava (npr. Glenn i Raine, 2008). Neurotransmisija serotonina utječe na HPA osovinu (hipotalamus–hipofiza–nadbubrežna žlijezda) na način da povećana aktivnost receptora serotonina u hipotalamusu povećava proizvodnju kortizola. HPA osovina predstavlja dobro uspostavljenu mrežu stresne reaktivnosti koja povezuje središnji živčani sustav i endokrini sustav (Kudielka i Kirschbaum, 2005). Okidač aktivacije HPA osovine su novi/prijeteći podražaji koji brzo aktiviraju otpuštanje kortizola iz kore nadbubrežne žlijezde u krv i slinu. Kortizol je povezan sa stanjima stresa (Kudielka i Kirschbaum, 2005) i straha (Schulkin, Gold i McEwen, 1998), a uključen je i u osjetljivost na kažnjavanje, te u ponašanja koja znače odustajanje kao reakciju na strah (Schulkin, 2003).

Oslabljena reakcija na stres implicirana je u razvoju psihopatskih osobina ličnosti. U nekoliko istraživanja nađena je povezanost između niske produkcije kortizola i agresivnog ponašanja (npr. Netter, Hennig i Rohrmann, 1999; Pajer, Gardner, Rubin, Perel i Neal, 2001). Niska razina kortizola povezana je i s povišenom potrebom za traženjem uzbuđenja (npr. McBurnett, Lahey, Rathouz i Loeber, 2000), te s oslabljenom reakcijom na strah (npr. Kagan, Reznick i Snidman, 1988). Nadalje, pokazalo se da poremećaj u neurotransmisiji serotonina remeti reaktivnost kortizola u stresom induciranom govornom zadatku, što ukazuje da deregulacija serotonina u mozgu može pridonijeti nižoj razini kortizola uočenoj kod psihopata (Sobczak, Honig, Nicolson i Riedel, 2002). Postoje i nalazi koji pokazuju da kortizol utječe na serotoninu transmisiju u mozgu (npr. Porter, Woodworth, Earle, Drugge i Bower, 2003). Boissy i Bouissou (1994) navode da je široko prihvaćena hipoteza o ulozi testosterona u agresivnom ponašanju utemeljena na spoznaji o značajnim spolnim razlikama u razinama testosterona i u agresivnom ponašanju. Istraživanje Higleya i suradnika (1996) pokazalo je da niska razina serotonina u kombinaciji s visokom razinom testosterona, povećava učestalost i intenzitet agresije. Međutim, testosteron sam za sebe ne objašnjava agresivno ponašanje i jače je povezan s dominacijom nego s agresijom (Birger i sur., 2003). Istraživanje na muškarcima, ovisnicima o alkoholu i/ili opojnim drogama i osuđenima za višestruko počinjenje teških kaznenih djela, pokazalo je da postoji pozitivna povezanost između razine testosterona, životnog stila i antisocijalnih obilježja psihopatije (Stålenheim, Eriksson, von Knorring i Wide, 1998). Autori smatraju da je ova poveznost vjerojatno rezultat komorbiditeta psihopatije, ovisnosti o opojnim drogama i drugih psihičkih poremećaja. Birger i suradnici (2003) pretpostavljaju da povišene razine testosterona potiču potrebu za dominacijom, te da u situacijama koje su za pojedinca frustrirajuće zbog nemogućnosti postizanja dominacije, niske razine serotonina mogu povećati vjerojatnost za agresivnu

reakciju. U literaturi je izneseno i stajalište kako nalazi naprijed navedenih istraživanja pokazuju da deregulacija neurotransmiterskih sustava može biti uključena u psihopatiju, te da neurotransmiteri u interakciji s neuroendokrinim sustavima mogu djelovati na funkcioniranje određenih regija u mozgu, ali da su potrebna daljnja istraživanja kako bi se ispitala priroda ove povezanosti i rasvijetlila uloga neurotransmitera u razvoju i održavanju psihopatije (Glenn i Raine, 2008).

1.2.3. Neurobiološki korelati psihopatije - emocionalni i kognitivni deficiti

Neurobiološki orijentirani modeli psihopatije pretpostavljaju da su u osnovi psihopatije različiti emocionalni i kognitivni deficiti (npr. Blacbourn, 2006; Patrick i Bernat, 2009). Većina ovih modela ističe kako je kod psihopatije prisutna negativna emocionalna reaktivnost, što za posljedicu ima manjak anksioznosti ili oslabljenu reakciju na strah (npr. Fowles, 1980; Lykken, 1995). Laboratorijska istraživanja pokazuju da je psihopatija povezana sa slabijim prepoznavanjem ustrašenih i tužnih izraza lica i emocionalno obojenih riječi (npr. Iria i Barbosa, 2009; Kimonis, Frick, Fazekas i Loney, 2006), disfunkcijama autonomnog živčanog sustava, poput smanjenog broja treptaja očima i oslabljene elektrodermalne aktivnosti u odgovoru na eksperimentalne stresore (npr. bučni prasak) (Fung i sur., 2005), te s atipičnom aktivacijom amigdala u odgovoru na emocionalne podražaje (Marsh i sur., 2008).

Istraživanja slikovnih prikaza mozga otkrila su strukturalne i funkcionalne razlike u područjima poput amigdala i orbitofrontalnog korteksa kod osoba s izraženim psihopatskim obilježjima (Glenn, Raine, Schug, Gao i Granger, 2011). Međutim, rezultati drugih laboratorijskih istraživanja (npr. Verona, Patrick, Curtin, Bradley i Lang, 2004; Williamson, Harpur i Hare, 1991) pokazuju da kod zatvorenika s visokim rezultatima na PCL-R-u, postoji smanjena autonomna i kortikalna reaktivnost i na ugodne podražaje poput, primjerice, zvukova dječjeg smijeha, erotskog uzdisanja i kod odabira afektivno pozitivnih riječi. Rezultati gore navedenih istraživanja u skladu su s Blairovom postavkom (Blair, 2006; Blair, Mitchell i Blair, 2008) da je kod psihopatije pristutan veći broj deficita uzrokovanih disfunkcijom amigdala, odnosno da postoji smanjena reaktivnost amigdala na averzivne podražaje. Druga skupina autora smatra da kod psihopatije postoje deficiti viših razina kognitivne obrade, ali o prirodi tih deficita i njihovom značenju za psihopatiju mišljenja su donekle podijeljena. Neki autori (npr. Newman, Schmitt i Voss 1997; Patterson i Newman, 1993) ističu da kod psihopatije postoji deficit u kognitivnom procesiranju koji se ogleda u oslabljenoj sposobnosti skretanja pažnje s događaja koji se trenutno odvija, te u oslabljenoj sposobnosti pronalaženja alternativnog, prikladnijeg odgovora u datoj situaciji. Kosson

(1996) ističe da psihopati imaju poteškoća u procesiranju/obradi perifernih podražaja, odnosno perceptivnih tragova, kada je pažnja usmjerena više na središnji podražaj koji je usmjeren prema cilju, posebno u zadacima koji uključuju aktivaciju lijeve hemisfere. Još jedna kognitivno orijentirana perspektiva (npr. Brinkley i sur., 1999; Hare i McPherson, 1984) smatra da je nesrazmjer između riječi i postupaka kod psihopata odraz poremećaja u procesiranju jezika.

1.2.4. Model dualnog deficita

Nastojeći integrirati nalaze etioloških modela koji se međusobno razlikuju s obzirom na povezanost emocionalnih i kognitivnih deficita s pojedinim komponentama psihopatije, Fowles i Dindo (2009) i Patrick i Bernat (2009) razvili su model dualnog deficita koji u fokusu ima dva psihopatska obilježja: neustrašivost i slabu kontrolu impulsa. Prema ovom modelu, neustrašivost je značajna za afektivno-interpersonalna obilježja psihopatije i predstavlja odraz slabosti obrambenog motivacijskog sustava u mozgu kojeg čine amigdale i s njima povezane mozgovne strukture. Nasuprot tome, slaba kontrola impulsa u osnovi je antisocijalno-impulzivne komponente psihopatije i predstavlja odraz devijacija u funkcioniranju prednjeg mozga, uključujući prefrontalni korteks koji utječe na regulaciju emocija, odlučivanje i djelovanje. Patrick, Drislane i Strickland (2012) ističu da sukladno postavkama modela dualnog deficita, neustrašivost i sklonost eksteralizaciji imaju važnu ulogu u objašnjenju faceta smjelosti i dezinhibicije, osobito kod TMP-a, dok je etiologija bešćutnosti, kao treće komponente trijarhijskog modela psihopatije, manje jasna. Temeljem rezultata istraživanja s djecom i adolescentima s izraženim obilježjima bešćutnosti-bezosjećajnosti, koja su konceptualno slična konstrukt bešćutnosti iz TMP-a, Patrick i sur. (2012) pretpostavljaju da bešćutnost proizlazi iz općeg emocionalnog deficita koji je u osnovi psihopatije.

1.3. Konceptualizacija trijarhijskoga modela psihopatije

Nastojeći pomiriti razlike u postojećim konceptualizacijama i operacionalizacijama psihopatije, Patrick i sur. (2009) postavili su Trijarhijski model psihopatije. Model je zamišljen kao meta-konceptualizacija, odnosno organizacijski okvir za rješavanje povijesnih rasprava vezanih za prirodu psihopatije i kao vodič za buduća istraživanja o neurobiološkim utjecajima koji pridonose specifičnoj slici simptoma psihopatije (Patrick i sur., 2012). Osim toga, TMP ujedinjuje različite koncepte i rezultate istraživanja koji se tiču osobnosti i psihopatologije (Skeem i sur., 2011). Prema ovom modelu, psihopatija je složeni, dimenzionalni konstrukt

koji obuhvaća tri različite fenotipske komponente: smjelost, beščutnost i dezinhibiciju, koje se međusobno preklapaju, ali nisu dijelovi jednog unitarnog konstrukta višeg reda (Patrick i sur., 2009; Patrick i sur., 2012). TMP postulira da je psihopatija spoj smjelosti i/ili beščutnosti s dezinhibicijom (Patrick, 2009; Patrick i sur., 2012; Patrick i Drislane, 2015). Stoga će se u nastavku prikazati fenotipska obilježja i bihevioralne manifestacije svake od komponenti modela.

1.3.1. Smjelost

Prema TMP-u smjelost sadrži fenotipska obilježja kao što su sposobnost zadržavanja prisebnosti u situacijama pritiska ili prijetnje, brzi oporavak od stresnih događaja, visoka samouvjerenost, društvena učinkovitost i tolerancija prema nepoznatom i opasnom, dok su bihevioralne manifestacije smjelosti hladnokrvnost, socijalna ravnoteža, asertivnost, uvjerljivost, hrabrost i avanturizam (Patrick i sur., 2009). U terminima ličnosti, smjelost je spoj socijalne dominacije, odsustva anksioznosti i neuroticizma, potrebe za uzbuđenjima i avanturama i niske reaktivnosti na stres (Benning, Patrick, Salekin i Leistico, 2005). Autori TMP-a naglašavaju da smjelost nije sinonim za neustrašivost, nego da predstavlja genotipski utemeljenu dispoziciju smanjene osjetljivosti obrambenog mozgovnog motivacijskog sustava za znakove signalnih prijetnji i kazni, a smjelost je jedan od načina na koji se genotipska neustrašivost izražava fenotipski (Patrick i sur., 2009).

Smjelost je kao psihopatska komponenta prepoznata u najranijim konceptualizacijama psihopatije (npr. Cleckley, 1976; Lykken, 1995). U Cleckleyevim (1976) opisima kliničkih slučajeva psihopatije spominje se visoka društvena učinkovitost, odsustvo straha, odsustvo neurotičnih simptoma, neosjetljivost na kažnjavanje, neuspjeh učenja iz iskustva i niska suicidalnost. Patrick i sur. (2009) navode kako su neustrašivost i otpornost na kažnjavanje naglašeni i u istaknutim Hareovim psihofiziološkim studijama 1970-ih godina.

Recentna istraživanja TMP-a pokazuju da je uloga smjelosti u konstruktu psihopatije dvojaka, odnosno da je smjelost povezana kako s indikatorima adaptivnog ponašanja tako i s maladaptivnim tendencijama. Drislane i sur. (2014) ističu kako je potreban veliki oprez kod zaključivanja o čisto adaptivnoj ulozi smjelosti u konstruktu psihopatije, osobito ako je smjelost popraćena visokom razinom beščutnosti ili dezinhibicije. U istraživanju na općoj populaciji Sice i sur. (2015) smjelost se pokazala pozitivno povezanom s otpornošću na stres, društvenim utjecajem, emocionalnom stabilnošću, ali također i s impulzivnom antisocijalnošću, te s niskom ugodnošću. Druga istraživanja (npr. Blagov, Patrick, Oost, Goodman i Pugh, 2016; Drislane i sur., 2014; Fanti, Kyranides, Drislane, Colins i Andershed,

2016; Sellbom i Phillips, 2013) također pokazuju da je smjelost povezana s adaptivnim obilježjima (npr. otpornošću na stres, niskom anksioznošću, šarmantnošću, osobnom dobrobiti i društvenim postignućima), ali i s indikatorima maladaptivnosti poput manipulativnosti, nepoštenja, grandioznosti, verbalne agresije, traženja uzbuđenja i avantura, makijavelističkih tendencija i narcizma. Nedavno istraživanje na studentima (Gatner sur., 2016) pokazuje da smjelost, nakon kontrole bešćutnosti i dezinhibicije, jedinstveno pridonosi objašnjenju varijance nekih antisocijalnih kriterija poput nefizičkog kažnjavanja, impulzivnosti i rizičnog ponašanja, ali da istovremeno jedinstveno pridonosi objašnjenju varijance prosocijalnosti, te socijalnog i emocionalnog funkcioniranja.

Naprijed navedeni nalazi o adaptivnosti/maladaptivnosti smjelosti kao konstrukta, potakli su teorijske rasprave u kojima neki autori naglašavaju da smjelost ima centralnu ulogu u konstrukt psihopatije (npr. Venables i sur., 2014; Wall, Wygant i Sellbom, 2015), dok drugi drže da smjelost nema centralnu ulogu u definiranju psihopatskog poremećaja ličnosti (npr. Gatner i sur., 2016), odnosno da je smjelost kao konstrukt nepotrebna u konceptualizaciji psihopatije (npr. Miller i Lynam, 2012). Navedeno ukazuje da su potrebna daljnja ispitivanja koja će rasvijetliti empirijska proturječja i pomoći razrješenju teorijskih prijedora o značaju i ulozi smjelosti u konceptu psihopatije.

1.3.2. Bešćutnost

U okviru TMP-a bešćutnost uključuje konstelaciju fenotipskih obilježja poput manjka empatije, prijezira prema drugima, nedostatka bliskih veza, buntovništva, traženja uzbuđenja, iskorištavanja drugih i osnaživanja kroz okrutnosti (Patrick i sur., 2009). Pojmovi koji se vežu uz bešćutnost jesu bezosjećanost (Frick, Cornell, Bodin, Dane, Barry i Loney, 2003), nesmiljenost (Lilienfeld i Widows, 2005) i antagonizam (Lynam i Derefinko, 2006). Blackbourn (2006) smatra da se bešćutnost nalazi na pola puta između visoke dominacije i niske afilijacije, dok Saucier (1992) ističe da je bešćutnost spona između visoke dominacije, niske afilijacije i niskog neuroticizma, pa se stoga može promatrati kao aktivno traženje užitka i zadovoljstva bez obzira na druge. Karakteristične bihevioralne manifestacije bešćutnosti su arogancija, podrugljivost, otpor prema autoritetima, nedostatak bliskih veza s drugim ljudima, agresivna kompetitivnost, proaktivno razbojništvo s predumišljajem, fizička okrutnost prema ljudima i životinjama, predatorska, proaktivna agresija, iskorištavanje drugih i traženje uzbuđenja kroz destruktivnost (Patrick i sur., 2009).

Bešćutnost zauzima središnje mjesto u konceptima psihopatije koji su razvijeni kroz istraživanja na počiniteljima kaznenih djela (McCord i McCord, 1964), iako komponente

bešćutnosti (npr. nedostatak kajanja ili srama, patološka egocentrićnost, neodgovornost u međuljudskim odnosima, oslabljena afektivna reakcija) nalazimo i u Cleckleyevoj konceptualizaciji psihopatije (1976). Diskrepanca vezana za različitu ulogu bešćutnosti u pojedinim konceptualizacijama psihopatije vidljiva je u najkorišćenijim mjerama psihopatije jer zastupljenost bešćutnosti ovisi o tome da li je mjera namijenjena korišćenju na općoj ili na osuđeničkoj populaciji. Naime, za razliku od PPI-R-a u kom je bešćutnost zastupljena najviše u podskali Nesmiljenosti, a ne u glavnim PPI-R faktorima, PCL-R općenito zahvaća bešćutni ili antagonistički izričaj psihopatije, a elementi bešćutnosti (npr. bezosjećajnost, iskorišćavanje i prijezir prema drugima) osobito su zastupljeni u prvom, interpersonalno-afektivnom faktoru PCL-R-a (Lynam i Derefinko, 2006; Patrick, Hicks, Nichol i Krueger, 2007; Venables i Patrick, 2012).

S obzirom na naprijed navedeno, u literaturi se postavilo pitanje može li se bešćutnost uopće mjeriti odvojeno od kriminalnog ili antisocijalnog ponašanja (npr. Patrick, Hicks, Nichol i Krueger, 2007; Patrick i sur., 2009). Istraživanja opsega i strukture eksternaliziranog spektra psihopatije pokazala su da bešćutnu psihopatsku komponentu treba raščlaniti od njene dezinhibitorne (eksternalizirane) komponente.

Krueger, Markon, Patrick, Benning i Kramer (2007) su iz podataka prikupljenih na više mješovitih uzoraka iz osuđeničke i opće populacije konstruirali skalu samoiskaza koja se sastojala od 23 podskale koje zahvaćaju široko područje eksternaliziranih problema i osobina (npr. različite oblike impulzivnosti, različite oblike agresivnosti, neodgovornost, traženje uzbuđenja, buntovništvo, probleme s ovisnostima o opijatima). Konfirmatorna faktorska analiza navedenih podskala pokazala je da su najснаžniji indikatori sveobuhvatnog eksternaliziranog faktora neodgovornost i problematična impulzivnost, odnosno sklonost impulzivnim postupcima kojima se šteti i sebi i drugima, te da niska empatija i tendencija prema traženju uzbuđenja neovisno doprinose agresivnom ponašanju i to osobito onim oblicima agresivnih ponašanja koji uključuju prisilu i zlostavljanje drugih. Patrick i sur. (2009) smatraju da je u podlozi bešćutnosti neustrašivost, te da bešćutnost, za razliku od smjelosti, predstavlja zloćudni izraz niskog straha.

1.3.3. Dezinhibicija

U TMP-u pojam dezinhibicija koristi se za opis fenotipskih obilježja kao što su problemi s kontrolom impulsa, nedostatak planiranja i predviđanja, nemogućnost da se odgodi postizanje zadovoljstva i slaba kontrola ponašanja (Patrick i sur., 2009). Ova obilježja dovode

do eksternaliziranih problema koji se ogledaju kao impulzivnost, neodgovornost i iskazivanje neprijateljstva/ljutnje prema drugima (Krueger i sur., 2007).

U većini konceptualizacija psihopatije opisi dezinhibicije vrlo su slični (npr. Cleckley, 1941, 1976; Hare i Newman, 2006; McCord i McCord, 1964). Pojmovi koji se u literaturi povezuju s dezinhibicijom su eksternalizacija (Achenbach i Edelbrock, 1978; Krueger, Hicks, Patrick, Carlson, Iacono i McGue, 2002), dezinhibitorna psihopatologija (Gorenstein i Newman, 1980; Sher i Trull, 1994) i slaba kontrola impulsa (Kochanska, Murray i Coy, 1997). U terminima ličnosti, dezinhibiciju se može promatrati kao poveznicu između impulzivnosti i negativnog afektiviteta (npr. Krueger, 1999a; Sher i Trull, 1994). Istaknute bihevioralne manifestacije dezinhibicije su neodgovornost, nestrpljivost, impulzivno djelovanje koje dovodi do negativnih ishoda, otuđenost od drugih i nepovjerenje prema drugima, agresija (osobito reaktivna), sklonost ovisnostima o drogama i alkoholu i problemima povezanim s kršenjem zakona (Krueger i sur., 2007). Patrick i sur. (2009) navode da povijesne konceptualizacije psihopatije naglašavaju eksternaliziranu komponentu psihopatije u različitim stupnjevima. Eksternalizacija uključuje široki spektar patoloških oblika ponašanja uključujući probleme s ponašanjem u djetinjstvu, kriminalitet u odrasloj dobi, te agresiju i različite oblike ovisnosti (Krueger i sur., 2002; Krueger i sur., 2007; Young, Stallings, Corley, Krauter i Hewitt, 2000). Istraživanja pokazuju da su različiti oblici eksternalizacije povezani s antisocijalnim devijacijama. Tako je, primjerice, Faktor 2 sadržan u PCL-R-u koji se sastoji od facete životnog stila i antisocijalne facete, povezan s različitim oblicima antisocijalne devijantnosti i u velikoj mjeri predstavlja odraz eksternaliziranog faktora psihopatije (Patrick, Hicks, Krueger i Lang, 2005). Osim toga, faktor Impulzivne antisocijalnosti sadržan u PPI-R-u pokazuje snažnu povezanost s eksternaliziranim faktorom psihopatije (Blonigen, Hicks, Krueger, Patrick i Iacono, 2005).

Patrick i sur. (2009) ističu kako suvremeni koncepti psihopatije ne smatraju dezinhibiciju ekvivalentom psihopatije, te drže da je njena eksternalizacija povezana s pojačanim negativnim afektivitetom što je u suprotnosti s niskom anksioznošću. Istraživanja su pokazala da je eksternalizacija pozitivno povezana s anksioznošću u djetinjstvu i u odrasloj dobi (npr. Achenbach i Edelbrock, 1978; Krueger, 1999b), kao i sa suicidalnim ponašanjem u odrasloj dobi (npr. Verona i Patrick, 2000; Verona i sur., 2004). Temeljem naprijed navedenih nalaza koji pokazuju da je dezinhibicija povezana kako s povišenom eksternalizacijom (antisocijalnim ponašanjem, agresijom, zlouporabom opojnih droga) tako i s povišenom internalizacijom (anksioznošću, depresijom), Patrick i sur. (2012) smatraju da se o psihopatiji

radi tek onda kada se eksternalizirane tendencije pojavljuju zajedno ili sa smjelošću ili s bešćutnošću, ili s oboje.

1.4. *Operacionalizacija i empirijska provjera trijarhijskog modela psihopatije*

Nastojeći operacionalizirati trijarhijski model psihopatije Patrick (2010) je razvio *Trijarhijsku mjeru psihopatije* (eng. *The Triarchic Psychopathy Measure, TriPM*)². Riječ je o mjeri samoiskaza koja sadrži 58 čestica podijeljenih u tri skale koje zasebno mjere psihopatske komponente smjelosti (19 čestica), bešćutnosti (19 čestica) i dezinhibicije (20 čestica). Sve tri skale imaju izvorište u postojećim mjerama psihopatije, odnosno dezinhibitorne psihopatologije. Skala Smjelosti iz TriPM upitnika operacionalizirana je po uzoru na skalu Neustrašive dominacije iz *Revidiranog inventara psihopatske ličnosti* (PPI-R; Lilienfeld i Andrews, 1996), a ima izvorište u *Inventaru Smjelosti* (eng. *Boldness Inventory*, Patrick, Vaidyanathan, Benning, Hicks i Kramer, 2010). TriPM skale Bešćutnosti i Dezinhibicije razvijene su iz *Inventara eksternaliziranog spektra* (eng. *Externalizing Spectrum Inventory*, ESI; Krueger i sur., 2007) namijenjenog sveobuhvatnoj procjeni problematičnih osobina i ponašanja u području eksternalizirane psihopatologije.

Premda je riječ o relativno novoj mjeri, istraživanja su potvrdila konvergentnu i diskriminacijsku valjanost skala TriPM-a na mješovitim uzorcima forenzičkih, studentskih i općih populacija, preko njihove povezanosti s drugim mjerama psihopatije (npr. Drislane i sur., 2014; Drislane i Patrick, 2016; Hall i sur., 2014; Sellbom i Phillips, 2013; Shou, Sellbom, Xu, Chen i Sui, 2016) i s konceptualno relevantnim kriterijima normalne i patološke ličnosti (npr. Blagov i sur., 2016; Poy, Segarra, Esteller, López, i Moltó, 2014; Sica i sur., 2015). TriPM je preveden na brojne jezike uključujući portugalski, talijanski, danski, finski, njemački, grčki, španjolski, švedski, kineski i hrvatski, tako da se u skorije vrijeme može očekivati provjera njegove kroskulturalne valjanosti (Patrick i Drislane, 2015). U nastavku će se prikazati razvoj skala iz TriPM upitnika kao i rezultati empirijske provjere TMP-a preko povezanosti TriPM skala s drugim mjerama psihopatije i mjerama normalne i patološke ličnosti.

Razvoj TriPM skale Smjelosti

TriPM skala Smjelosti ima izvorište u *Inventaru Smjelosti* (Patrick, Vaidyanathan, Benning, Hicks i Kramer, 2010) koji je razvijen s ciljem poboljšanja i proširenja mjerenja

---

² U nastavku će se sukladno preporuci autora skale, nazivi pojedinih trijarhijskih komponenti pisati velikim početnim slovima kada bude riječ o nazivima skala iz TriPM upitnika, a malim početnim slovima kada se budu spominjale kao psihopatske komponente, odnosno konstrukti TMP-a.

konstrukta Neustrašive dominacije koji indeksira rezultate na PPI-I (faktor Neustrašive dominacije iz PPI-R-a) (Patrick, 2010). PPI-I sastoji se od podskala Socijalnog utjecaja, Neustrašivosti i Neosjetljivosti na stres. Ovaj faktor osobito je važan za komponentu smjelosti jer bilježi hladnokrvnost i socijalnu učinkovitost i pokazuje konvergentnu valjanost u odnosu na mjere narcizma, traženja uzbuđenja i nedostatka empatije, te zahvaća jedinstvenu varijancu Faktora 1 iz PCLR-a, a osobito njegov interpersonalni aspekt (Benning i sur., 2005). TriPM skala Smjelosti sastavljena je od čestica sadržanih u naprijed navedenom Inventaru Smjelosti, sastavljenom od 9 subskala koje indeksiraju smjelost u različitim područjima (Patrick, 2010). Subskale Uvjerljivosti, Socijalne sigurnosti i Dominacije pokazatelj su smjelosti u međuljudskim odnosima, subskale Fleksibilnosti, Samouvjerenosti i Optimizma pokazuju smjelost u emocionalnom iskustvu, a subskale Odvažnosti, Neustrašivosti i Tolerancije prema nepoznatom, mjere smjelost u odnosu na sklonost rizicima (Benning, Patrick, Blonigen, Hicks i Iacono, 2005).

Razvoj TriPM skala Beščutnosti i Dezinhibicije

Čestice sadržane u TriPM skalama Beščutnosti i Dezinhibicije potječu iz *Inventara eksternaliziranog spektra* (ESI; Krueger i sur., 2007) i podudarne su s faktorskom strukturom *Kratkog oblika inventara eksternaliziranog spektra* (eng. *Brief form of the Externalizing Spectrum Inventory*, ESI-BF; Patrick, Kramer, Krueger i Markon, 2013). ESI predstavlja hijerarhijski strukturni model namijenjen sveobuhvatnoj procjeni problematičnih osobina i ponašanja unutar eksternaliziranog spektra psihopatologije (Patrick, 2010; Patrick i Drislane, 2015). Riječ je o mjeri samoiskaza koja sadrži 415 čestica organiziranih u 23 podskale koje zajedno tvore jedan opći faktor Eksternaliziranih sklonosti, te podfaktore Beščutnosti-agresije i Zlouporebe opojnih droga (Patrick, 2010; Patrick i Drislane, 2015). Rezultati na Eksternaliziranom faktoru odražavaju različite oblike dezinhibicije i povezani su sa slabijom socijalizacijom, slabijom samokontrolom, negativnim afektivitetom, visokim rezultatima na antisocijalnoj devijantnosti te sa zlouporabom alkohola i opojnih droga (Hall, Bernat i Patrick, 2007). TriPM skale Beščutnosti i Dezinhibicije istovjetne su s ESI-BF faktorom Eksternaliziranih sklonosti i podfaktorom Beščutnosti-agresije. TriPM skala Beščutnosti sastavljena je od čestica koje su sastavni dio ESI podskala Empatije, Relacijske agresije, Destruktivne agresije, Fizičke agresije, Traženja uzbuđenja i Poštenja. TriPM skala Dezinhibicije uključuje čestice sadržane u ESI podskalama Problematične impulzivnosti, Kontrole planiranja, Neodgovornosti, Pouzdanosti, Nestrpljivosti, Sklonosti dosadi, Krađi, Prijevarama i Otudenosti (Patrick i Drislane, 2015).

1.4.1. Povezanost TriPM-a s drugim mjerama psihopatije

Veliki broj istraživanja koja provjeravaju TMP posvećen je ispitivanju povezanosti skala iz TriPM-a s drugim mjerama psihopatije. Recentna istraživanja pružaju dokaz konstruktne valjanosti operacionalizacije TMP-a pomoću TriPM-a i njene konzistentnosti s drugim, najčešće korištenim mjerama psihopatije. Sukladno hipotezi po kojoj su sastavnice trijarhijskog modela sadržane i u drugim mjerama za procjenu psihopatije (Patrick i sur., 2009), istraživanja pokazuju da postoji visoka konvergencija između TriPM-a i drugih mjera psihopatije uključujući *Inventar psihopatske ličnosti i njegovu revidiranu i kratku verziju* (PPI; PPI-R; PPI-SF; Lilienfeld i Andrews 1996; Lilienfeld i Hess; 2001; Lilienfeld i Widows, 2005), *Samoizvješće psihopatije* (SRP-III; Paulhus i sur., 2006), *Levensonovu skalu za samoprocjenu psihopatije* (LSRP; Levenson i sur., 2005) i *Revidiranu listu obilježavanja za psihopatiju* (PCL-R; Hare, 1991, 2003).

Istraživanje na studentskoj populaciji (Driscoll i sur., 2014) pokazalo je da postoji značajna povezanost između skala TriPM-a i PPI-a; rezultati na svim skalama TriPM-a objasnili su 79% varijance ukupnog rezultata na PPI, a PPI podskala Nesmiljenosti pokazala se značajno povezanom s TriPM skalom Beščutnosti ($r = .41$, $\beta = .47$). U istraživanju koje su proveli Sica i sur. (2015) na općoj populaciji, ukupni rezultat na TriPM-u objasnio je 64% varijance ukupnog rezultata na PPI-R-u, a skala Beščutnosti iz TriPM upitnika pokazala se značajnim prediktorom podskale Nesmiljenosti ($r = .48$, $\beta = .58$).

Osim toga, pokazalo se da značajna povezanost između TriPM-a i PPI-a postoji i u osuđeničkoj populaciji. U istraživanju na ženskoj zatvorskoj populaciji (Sellbom i Phillips, 2013) rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 61% varijance ukupnog rezultata na PPI-u, a u istraživanju na pretežito muškoj osuđeničkoj populaciji (Stanley, Wygant i Sellbom, 2013), rezultati na TriPM skalama objasnili su 58% varijance ukupnog rezultata na *Kratkom obliku inventara psihopatske ličnosti* (eng. *Psychopathic Personality Inventory–Short Form; PPI–SF*, Lilienfeld i Hess, 2001). Unatoč razlici u uzorcima (studenti i opća populacija v.s. osuđenici) i različitim verzijama PPI-a koje su korištene u gore navedenim studijama (izvorni oblik, revidirani oblik i skraćeni oblik), pokazalo se da postoji značajna povezanost između PPI-I (faktor Neustrašive dominacije) i skale Smjelosti iz TriPM-a, dok se PPI-II (faktor Egocentrične impulzivnosti) pokazao značajno pozitivno povezanim s rezultatima na TriPM skalama Dezinhibicije i Beščutnosti, s tim da je ta povezanost viša sa skalom TriPM Dezinhibicije. Dva istraživanja na mješovitoj studentskoj populaciji (Driscoll i Patrick, 2016; Driscoll i sur., 2014) pokazala su da rezultati na svim skalama iz TriPM upitnika objašnjavaju značajni postotak (69% i 77%) varijance ukupnih rezultata na SRP- u III i značajni postotak

(69% i 76%) varijance ukupnih rezultata na LSRP-u. TriPM Smjelost se u ovim istraživanjima pokazala značajno umjereno povezanom sa SRP-III faktorima Interpersonalne manipulacije, Eratičnog životnog stila i Emocionalne hladnoće, dok između TriPM Smjelosti i faktora Antisocijalnog ponašanja nije bilo povezanosti. TriPM skale Beščutnosti i Dezinhibicije pokazale su značajno umjerenu do visoku povezanost sa svim SRP-III faktorima, s tim da je Beščutnost bila najснаžnije povezana s Eratičnim životnim stilom i Emocionalnom hladnoćom, a Dezinhibicija s Eratičnim životnim stilom i Antisocijalnim ponašanjem.

Istraživanja povezanosti TriPM-a i LSRP-a pokazala su donekle različite rezultate. U istraživanju (Driscoll i sur., 2014) TriPM skala Smjelosti nije se pokazala povezanom ni s jednom podskalom LSRP-a, dok su TriPM skale Beščutnosti i Dezinhibicije pokazale značajnu povezanost i s primarnom i sa sekundarnom psihopatijom. Suprotno tome, rezultati istraživanja (Driscoll i Patrick, 2016) pokazuju da postoji značajna, premda niska povezanost između TriPM skale Smjelosti i primarne psihopatije, dok su TriPM skale Beščutnosti i Dezinhibicije pokazale značajnu povezanost kako s primarnom tako i sa sekundarnom psihopatijom.

Istraživanje povezanosti TriPM-a i PCL-R-a na dva uzorka muških počinitelja kaznenih djela (na odsluženju zatvorske kazne i na tretmanu odvikavanja) (Venables i sur., 2014), pokazalo je da rezultati na svim TriPM skalama objašnjavaju 47% varijance ukupnog rezultata na PCL-R-na oba uzorka. Međutim, ovo istraživanje je pokazalo da među navedenim uzorcima postoji razlika u povezanosti rezultata na pojedinim TriPM skalama i faktorima PCL-R-a. Naime, Skala TriPM Smjelosti pokazala se značajno povezanom s rezultatima na Faktoru 2 (koji se sastoji od facete životnog stila i antisocijalne facete) samo kod osuđenika na izdržavanju zatvorske kazne, ali ne i na uzorku osuđenika-ovisnika. Beščutnost se na oba uzorka pokazala značajno povezanom kako s ukupnim rezultatom na PCL-R-u tako i s oba njegova faktora, dok se Dezinhibicija pokazala povezanom s rezultatom na Faktoru 1 PCL-R-a (koji se sastoji od interpersonalne i afektivne facete) samo na uzorku osuđenika na tretmanu odvikavanja, ali ne i na uzorku osuđenika na izdržavanju zatvorske kazne.

TriPM se pokazao podudarnim i s mjerama psihopatskih crta koje su namijenjene korištenju na djeci i adolescentima, poput *Inventara psihopatskih osobina za mlade* (eng. *Youth Psychopathic Traits Inventory*, YPI; Andershed, Kerr, Stattin i Levander, 2002), *Testa za otkrivanje antisocijalnih poremećaja* (eng. *The antisocial process screening device*, APSD; APSD-SF; Frick i Hare, 2001) i *Inventara osobina beščutnosti-bezosjećajnosti* (eng.

Inventory of Callous-Unemotional Traits, ICU; Frick, 2004). U istraživanjima na studentima (Drislane i Patrick, 2016; Drislan i sur., 2014) rezultati na skalama TriPM-a objasnili su značajni dio varijance ukupnog rezultata na APSD-u (64% i 77%) i ICU (48% i 62%). U istraživanju (Drislane i sur., 2014) rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 61% varijance ukupnog YPI rezultata. TriPM skala Smjelosti nije se pokazala povezanom niti s jednom od podskala APSD-a i ICU-a. Međutim, Smjelost se pokazala značajno pozitivno povezanom s YPI faktorima Grandiozne manipulativnosti i Beščutnosti-Bezosećanosti. Očekivano, Skala TriPM Beščutnosti pokazala se značajno pozitivno povezanom sa svim faktorima i podskalama YPI-a, ICU-a (Bezosećajnosti, Beščutnosti i Nemarnosti) i APSD-a. Skala TriPM Dezinhibicije pokazala se značajno povezanom sa podskalom Impulzivnosti iz APSD-a, te s ICU podskalama Beščutnosti i Nemarnosti. Istraživanje (Drislane i Patrick, 2016) također je pokazalo da nema povezanosti skale TriPM Smjelosti s APSD-om i ICU-om, dok su TriPM skale Beščutnosti i Dezinhibicije pokazale pozitivnu povezanost s ukupnim rezultatom na ICU i s rezultatima na svim podskalama APSD-a (Narcizmom, Beščutnošću-Bezosećajnošću i Impulzivnošću).

1.4.2. Povezanost TriPM-a s mjerama normalne ličnosti

U nekoliko novijih istraživanja ispitana je povezanost TriPM-a s različitim modelima bazičnih crta ličnosti. U istraživanjima (Blagov i sur., 2016; Crego i Widiger, 2014; Poy i sur., 2014; Sica i sur., 2015; Stanley i sur., 2013) ispitana je povezanost trijarhijskih psihopatskih komponenti s Petofaktorskim modelom ličnosti koji uključuje dimenzije Neuroticizma, Ekstraverzije, Otvorenosti, Ugodnosti i Savjesnosti (John i Srivastava, 1999). U istraživanju na španjolskoj studentskoj populaciji (Poy i sur. 2014), ličnost je mjerena *Revidiranim NEO inventarom ličnosti* (eng. *Revised NEO Personality Inventory*, NEO PI-R; Costa i McCrae, 1992; španjolska verzija, Costa i McCrae, 1999), a ispitane su i rodne razlike. Pokazalo se da kod oba roda postoji visoka pozitivna povezanost između TriPM skale Smjelosti i dimenzije Ekstraverzije ($r_{\text{žene}} = .68, p < .001$; $r_{\text{muškarci}} = .53, p < .001$) i visoka negativna povezanost TriPM skale Smjelosti i dimenzije Neuroticizma ($r_{\text{žene}} = -.57, p < .001$; $r_{\text{muškarci}} = -.64, p < .001$). Snažna negativna povezanost nađena je kod oba roda između TriPM skale Beščutnosti i dimenzije Ugodnosti ($r_{\text{žene}} = -.45, p < .001$; $r_{\text{muškarci}} = -.71, p < .001$), te u manjoj mjeri između TriPM skale Beščutnosti i dimenzije Savjesnosti. TriPM skala Beščutnosti pokazala se negativno povezanom s rezultatima na dimenzijama Ekstraverzije i Otvorenosti kod muškaraca, ali ne i kod žena. TriPM skala Dezinhibicije pokazala se kod oba roda značajno negativno povezanom sa Savjesnošću ($r_{\text{žene}} = -.66, p < .001$; $r_{\text{muškarci}} = -.44, p <$

.001 i Ugodnošću ($r_{\text{žene}} = -.35, p < .001$; $r_{\text{muškarci}} = -.43, p < .001$, te značajno pozitivno povezanom s Neuroticizmom ($r_{\text{žene}} = .51, p < .001$; $r_{\text{muškarci}} = .37, p < .001$). Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza pokazali su da dimenzije ličnosti značajno predviđaju psihopatske komponente; ukupan rezultat na NEO-PI-R skalama objasnio je 67% varijance Smjelosti, 44% varijance Beščutnosti i 53% varijance Dezinhibicije (Poy i sur., 2014).

Crego i Widiger (2014) ispitali su povezanost TriPM komponenti s dimenzijama ličnosti mjerenih *Petofaktorskim oblikom* (eng. *Five Factor Form*, FFF; Rojas i Widiger, 2014) na općem uzorku odraslih osoba koje su, prema vlastitom iskazu, sudjelovale u vršenju različitih kriminalnih radnji. Smjelost se pokazala umjereno negativno povezanom s dimenzijom Neuroticizma, te pozitivno povezanom s dimenzijom Ekstraverzije. Beščutnost je bila visoko negativno povezana s dimenzijom Ugodnosti i umjereno negativno sa Savjesnošću, dok je Dezinhibicije bila umjereno pozitivno povezana s Neuroticizmom, te umjereno negativno s Ugodnošću i Savjesnošću.

U istraživanju na osuđenima (Stanley i sur., 2013) ispitan je odnos TriPM komponenti i ličnosti mjerene *Inventarom Velikih Pet* (eng. *The Big Five Inventory*, BFI; John, Donahue i Kentle, 1991) koji uključuje dimenzije Ekstraverzije, Neuroticizma, Otvorenosti ka iskustvu, Ugodnosti i Savjesnosti. TriPM skala Smjelosti pokazala se jedinim značajnim prediktorom visoke Ekstraverzije i niskog Neuroticizma. TriPM skala Beščutnosti značajno je predviđala nisku Ugodnost, nisku Savjesnost i nisku Otvorenost ka iskustvu, dok je TriPM skala Dezinhibicije značajno predviđala visoki Neuroticizam i nisku Savjesnost. Rezultati na svim TriPM skalama objasnili su najviše varijance Ugodnosti (43%), Savjesnosti (36%) i Neuroticizma (33%), a najmanje varijance Ekstraverzije (20%) i Otvorenosti ka iskustvu (21%). U istraživanju na općem uzorku talijanskih građana (Sica i sur., 2015) ličnost je mjerena *NEO Petofaktorskim Inventarom* (eng. *NEO Five-Factor Inventory*, NEO FFI; Costa i McCrae, 1992). Rezultati su pokazali da Smjelost značajno predviđa visoku Ekstraverziju i niski Neuroticizam, Beščutnosti značajno predviđa nisku Ekstraverziju, nisku Otvorenost kao iskustvu, nisku Ugodnost i nisku Savjesnost, a Dezinhibicija značajno predviđa visoki Neuroticizam i nisku Savjesnost. U ovom istraživanju rezultati na svim TriPM skalama objašnili su značajni dio varijance Neuroticizma (42%), Ekstraverzije (31%), Ugodnosti (27%) i Savjesnosti (20%). Sica i sur. (2015) ističu da se rod pokazao moderatorom povezanosti između rezultata na TriPM skalama i dimenzije Ugodnosti. Konkretno, autori navode da se Beščutnost pokazala jedinstvenim prediktorom niske Ugodnosti samo kod žena, dok kod muškaraca Smjelost i Beščutnost obrnuto predviđaju varijancu na ovoj dimenziji ličnosti. Povezanost trijarhijskih komponenti psihopatije s

dimenzijama ličnosti ispitana je i u nedavnom istraživanju na američkim studentima, u kojoj je za mjerenje ličnosti korišten NEO FFI (Blagov i sur., 2016). Rezultati parcijalnih korelacijskih analiza pokazali su da Smjelost i nakon kontrole Beščutnosti i Dezinhibicije, pozitivno korelira s Ekstraverzijom ($r_p = .66$), a negativno s Neuroticizmom ($r_p = -.66$). Beščutnost je, nakon kontrole Smjelosti i Dezinhibicije, pokazala značajnu negativnu vezu s Ugodnošću ($r_p = -.57$), te umjerenu s Ekstraverzijom ($r_p = -.32$) i Otvorenošću ($r_p = -.30$). Dezinhibicija se, nakon kontrole Smjelosti i Beščutnosti, pokazala povezanom samo s niskom Savjesnošću ($r_p = -.43$).

U istraživanju na studentima koje su provele Sokić i Ljubin Golub (2014) ispitana je povezanost trijarhijskog modela psihopatije s HEXACO modelom ličnosti (Lee i Ashton, 2004, 2005). Ličnost je mjerena hrvatskom verzijom *HEXACO inventara ličnosti (HEXACO Personality Inventory; HEXACO-PI; Ashton i Lee, 2007; Babarović i Šverko, 2013)*. Ova mjera samoiskaza sastoji se od 100 čestica i mjeri šest dimenzija ličnosti: Poštenje-Skromnost, Emocionalnost, Ekstraverziju, Ugodnost (nasuprot Ljutnji), Savjesnost te Otvorenost ka iskustvu i zasebnu facetu Altruizma. HEXACO model ličnosti sličan je Petofaktorskom modelu, ali je glavna razlika među njima dodatak šeste dimenzije Poštenja-Skromnosti u HEXACO modelu, koja je u velikoj mjeri odgovorna za nastanak antisocijalnog i kriminalnog ponašanja. U usporedbi s Petofaktorskim modelom, HEXACO model obuhvaća širu sferu ličnosti i ima bolju kros-kulturnu valjanost (Ashton i Lee, 2007; Ashton, Lee i De Vries, 2014), a njegova dimenzija Poštenja-Skromnosti generira varijancu povezanu s moralno relevantnim osobinama ličnosti, odnosno s crtama ličnosti koje su odgovorne za ponašanja koja se ostvaruju u moralnom kontekstu (Lee i Ashton, 2005). Istraživanja su potvrdila da je nisko Poštenje-Skromnost snažan prediktor psihopatije (npr. Book, Visser i Volk, 2015; De Vries i Van Kampen, 2010). Rezultati istraživanja (Sokić i Ljubin Golub, 2014) pokazali su da je Smjelost povezana s niskom Emocionalnošću, visokom Ekstraverzijom, visokom Savjesnošću i visokom Otvorenošću, ali i s niskim Poštenjem-Skromnošću. Beščutnost se pokazala povezanom sa sklopom niskog Poštenja-Skromnosti, niske Emocionalnosti, niske Ugodnosti, niske Savjesnosti i izrazito niskog Altruizma. Naime, pokazalo se da nakon kontrole preostalih dvaju TriPM komponenti, skala TriPM Beščutnosti objašnjava 26% varijance Altruizma. Dezinhibicija se pokazala povezanom s niskim Poštenjem-Skromnošću, niskom Ugodnošću i niskom Savjesnošću. Rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 48% varijance Emocionalnosti, 40% varijance Ekstraverzije, 36% varijance Altruizma, 31% varijance Savjesnosti, 28% varijance Poštenja-Skromnosti, 20% varijance Ugodnosti i 9% varijance Otvorenosti ka iskustvu. Dimenzija Poštenja-Skromnosti

pokazala se relevantnom u objašnjenju trijarhijskog modela psihopatije s obzirom da je značajno negativno povezana sa svim TriPM komponentama.

1.4.3. Povezanost TriPM-a s mjerama patoloških osobina ličnosti

Strickland, Drislane, Lucy, Krueger i Patrick (2013) ispitali su na uzorku studenata i odraslih osoba iz opće populacije u kojoj mjeri se pojedine komponente trijarhijskog modela psihopatije mogu predvidjeti preko rezultata na mjerama patoloških osobina ličnosti iz *DSM-5 Američke psihijatrijske udruge* (eng. *American Psychiatric Association*; APA, 2013) operacionaliziranih kroz *Inventar ličnosti za DSM-5* (eng. *Personality Inventori for DSM-5, PID-5*; Krueger, Derringer, Markon, Watson i Skodol, 2012). Ovaj instrument mjeri 25 maladaptivnih osobina ličnosti raspoređenih u pet domena: Negativni afekt, Otuđenost, Antagonizam, Dezinhibicija i Psihotizam. Predviđeni kriteriji procjene antisocijalnog poremećaja ličnosti prema *DSM-5* uključivali su po tri osobine iz domena Antagonizma i Dezinhibicije i jednu (Hostilnost) iz domene Negativnog afekta. Rezultati su pokazali da ove osobine dobro predviđaju trijarhijske komponente dezinhibicije i bešćutnosti, ali ne i komponentu smjelosti (Strickland i sur., 2013). Autori ističu da bi stoga u PID-5 trebalo uključiti dodatne osobine ličnosti radi bolje pokrivenosti svih psihopatskih komponenti. Antagonizam se pokazao najboljim prediktorom ukupnog rezultata na TriPM-u, a slijedi ga Dezinhibicija. Najboljim prediktorima rezultata na TriPM skali Smjelosti pokazali su se Preuzimanje rizika (iz domene Dezinhibicije) i Manipulativnost (iz domene Antagonizma). Najbolji prediktori rezultata na TriPM skali Bešćutnosti bili su Antagonizam i Otuđenost, dok je rezultat na TriPM skali Dezinhibicije očekivano, najbolje predviđala domena Dezinhibicije iz PID-5 (Strickland i sur., 2013).

Stanley i sur. (2013) ispitali su povezanost TriPM-a s *Narcističkim inventarom ličnosti* (eng. *Narcissistic Personality Inventory, NPI*; Raskin i Terry, 1988). NPI namijenjen je mjerenju konstrukta narcističkog poremećaja ličnosti prema konceptualizaciji iz *Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje* (eng. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders; DSM-III*; APA, 1980) i sadrži 25 čestica raspoređenih u tri faktora: Vođenje/Autoritet (uključuje čestice koje odražavaju užitek u ulozi vođe ili poziciji autoriteta), Grandiozni egzibicionizam (sadrži čestice koje uključuju osjećaj posebnosti, taštine i grandiozni pojam o sebi) i Polaganje prava/Iskorištavanje (sadrži čestice koje uključuju očekivanje nezasluzenih nagrada uz spremnost na manipulaciju i iskorištavanje drugih). Rezultati su pokazali da Smjelost i Bešćutnost značajno predviđaju ukupni rezultat na NPI-u kao i rezultate na skalama Vođenja/Autoriteta i Grandioznog egzibicionizma.

Beščutnost se pokazala jedinstvenim značajnim prediktorom Polaganja prava/Iskorištavanja (Stanley i sur., 2013). Rezultati na svim TriPM skalama objasnili su značajni dio varijance ukupnog rezultata na NPI-u (40%), te na skalama Vođenja/Autoriteta (42%), Grandioznog egzibicionizma (21%) i Polaganja prava/ Iskorištavanja (30%).

Blagov i sur. (2016) ispitali su na studentskom uzorku (77% žene) povezanost TriPM komponenti s patološkim dimenzijama ličnosti mjerenih *Inventarom neadaptivne i adaptivne ličnosti* (eng. *Schedule of Nonadaptive and Adaptive Personality*, SNAP; Clark, 1993; Clark i Watson, 1999). SNAP mjeri tri patološke dimenzije ličnosti: Negativni temperament, Pozitivni temperament i Dezinhibiciju, a sastoji se od tri navedene skale i 13 podskala. Rezultati parcijalnih korelacija pokazali su da je skala Smjelosti iz TriPM-a i nakon kontrole preostale dvije TriPM skale, negativno povezana s ukupnim rezultatom na skali Negativnog temperamenta i s njenim podskalama Nepovjerenja, Suicidalnosti i Niskog samopoštovanja. Nadalje, Smjelost se pokazala pozitivno povezanom s ukupnim rezultatom na skali Pozitivnog temperamenta i s njenim podskalama Egzibicionizma i Polaganja prava, te negativno povezanom s podskalom Otuđenosti. Beščutnost je nakon kontrole druge dvije TriPM komponente pokazala visoku pozitivnu povezanost s podskalama Agresije i Otuđenosti i negativnu povezanost s podskalom Egzibicionizma. Skala Dezinhibicije iz TriPM-a je nakon kontrole preostalih TriPM komponenti pokazala pozitivnu povezanost s podskalama Nepovjerenja, Manipulativnosti i Egzibicionizma, kao i visoku pozitivnu povezanost s ukupnim rezultatom na skali Dezinhibicije i njenim subskalama Čiste Dezinhibicije i Impulzivnosti (Blagov i sur., 2016). Zanimljivo je da visoka pozitivna povezanost skale Dezinhibicije iz TriPM-a i podskale Agresije iz SNAP-a postaje neznačajnom nakon kontrole preostalih TriPM komponenti. Ovo upućuje da bi u budućim istraživanjima trebalo ispitati interakcijske učinke trijarhijskih psihopatskih komponenti u predviđanju agresije i provjeriti postoji li inkrementalni doprinos skale Dezinhibicije iz TriPM-a iznad preostalih TriPM skala u objašnjenju varijance agresije.

1.5. Odnos psihopatije s empatijom, privrženosti, impulzivnosti i agresijom

S obzirom da svi koncepti psihopatije pretpostavljaju da su empatijski deficit, nedostatak bliskih veza s drugima, probemi s kontrolom impulsa i agresija neka od ključnih psihopatskih obilježja (npr. Crego i Widiger, 2016; Hare i Neumann, 2008; Patrick i sur., 2009; Skeem i sur., 2011), u nastavku će se dati pregled istraživanja u kojima je ispitan odnos psihopatije uključujući trijarhijski model psihopatije s ovim, za psihopatiju značajnim, afektivnim i bihevioralnim obilježjima.

1.5.1. Psihopatija i empatija

Empatija se definira kao emocionalno stanje aktivirano emocionalnim stanjem ili situacijom druge osobe u kojem pojedinac osjeća ono što druga osoba osjeća ili bi bilo očekivano da će u normalnim uvjetima osjećati (Hoffman, 2008). Empatija se u najširem smislu odnosi na mogućnost razumijevanja i dijeljenja osjećaja druge osobe. Postoji opće slaganje da empatija ima afektivnu i kognitivnu komponentu (Lawrence, Shaw, Baker, Baron-Cohen i David, 2004). Neuroanatomski nalazi pokazuju da doista postoje dva odvojena sustava empatije: afektivni ili emocionalni, koji uključuje emocionalnu reakciju na mentalno stanje druge osobe i kognitivni, koji uključuje kognitivnu procjenu perspektive ili mentalnog stanja druge osobe (Shamay-Tsoory, Aharon-Peretz i Perry, 2009). Uz kognitivnu empatiju često se veže pojam teorije uma (eng. *Theory of Mind*; ToM) koja se definira kao sposobnost razumijevanja osjećaja, namjera i motivacije drugih (Premack i Woodruff, 1978). Kako je ova definicija teorije uma vrlo slična konceptu kognitivne empatije, neki istraživači (npr. Lawrence, Shaw, Baker, Baron-Cohen i David, 2004; Baron-Cohen i Wheelwright, 2004) koriste ova dva koncepta kao sinonime.

Blair (2006) psihopatiju smatra emocionalnim poremećajem čija su temeljna obilježja bešćutnost i manipulativnost, radi čega, po njemu, postoji velika vjerojatnost da je ponovljeno, teško ozljeđivanje drugih ljudi od strane psihopata pokazatelj poremećaja sposobnosti davanja prikladnog empatijskog odgovora na patnju drugih. Empatijska disfunkcija snažno je naglašena u teorijskim i kliničkim opisima psihopatije (npr. Cleckley, 1941; Hare, 1999). Studije dosljedno pokazuju da između empatije mjerene različitim mjerama samoiskaza i psihopatskih komponenti postoji negativna povezanost i to kako u osuđeničkoj populaciji (npr. Flight i Forth, 2007; Pardini, Lochman i Frick, 2003; Sandoval, Hancock, Poythress, Edens i Lilienfeld, 2000), tako i u općem uzorku odraslih osoba (npr. Mullins-Nelson, Salekin i Leistico, 2006; Williams i Paulhus, 2004; Zagon i Jackson, 1994). Značajna negativna povezanost između psihopatskih osobina i rezultata na mjerama empatije nađena je već kod djece u dobi od 4 godine (Dadds, Hawes, Frost, Vassallo, Bunn, Hunter i Merz, 2009), čime se dodatno potvrđuje stajalište da su psihopatske osobine razmjerno stabilne osobine ličnosti na koje okolinski utjecaji imaju ograničeno djelovanje (Oxford, Cavell i Hughes, 2003).

Rezultati istraživanja povezanosti psihopatije i kognitivne empatije mjerene ljestvicama samoiskaza empatije nisu jednoznačni. Neka su istraživanja pokazala da između psihopatije i kognitivne empatije postoji negativna povezanost (npr. Mullins-Nelson i sur.

2006; Pardini sur., 2003), dok drugi nalazi pokazuju da ove povezanosti nema (npr. Book i Quinsey, 2003; Dolan i Fullam, 2004; Williams i Paulhus, 2004; Zagon i Jackson, 1994).

Laboratorijska ispitivanja povezanosti psihopatije s postignućima na zadacima povezanim s različitim komponentama empatijskog procesiranja daju različite rezultate. Nalazi pokazuju da psihopati u odnosu na nepsihopate ne čine više pogrešaka u klasifikaciji emocija na statičnim slikama lica (npr. Blair i Coles, 2000; Book, Quinsey i Langford, 2007; Glass i Newman, 2006). Deficiti prepoznavanja izraza lica kod psihopata odnose se prije svega na prepoznavanje izraza straha (npr. Blair i Coles, 2000; Stevens, Charman i Blair, 2001), tuge (npr. Blair i Coles, 2000; Stevens i sur., 2001), gađenja (npr. Kosson, Suchy, Mayer i Libby, 2002; Pham i Philippot, 2010), ljutnje i sreće (npr. Pham i Philippot, 2010). U paradigmama koje koriste kompozitne slike izraza lica (svaka sljedeća slika pruža više informacija o ciljanoj emociji), psihopatija se pokazala povezanom s ukupnim deficitom prepoznavanja emocija straha, tuge i sreće (npr. Dolan i Fullam, 2006; Hastings, Tangney i Stuewig, 2008). Međutim, ne pokazuju svi nalazi deficit sposobnosti prepoznavanja emocija kod psihopata. Naime, istraživanja konzistentno pokazuju da psihopati u usporedbi s nepsihopatima, ne pokazuju deficite u zaključivanju o tuđim mentalnim stanjima iz jednostavnih priča (npr. Dolan i Fullam, 2004; Jones, Happe, Gilbert, Burnett i Viding, 2010) ili iz statičnih slika (npr. Richell, Mitchell, Newman, Leonard, Baron-Cohen i Blair, 2003). Slično tome, u istraživanju na osuđenima (Shamay-Tsoory, Harari, Aharon-Peretz i Levkovitz, 2010) pokazalo se da ispitanici s izraženim psihopatskim obilježjima imaju deficit u zaključivanju o afektivnim stanjima drugih, ali ne i deficit u zaključivanju o kognitivnim stanjima drugih osoba. Osim toga, postoje i rezultati koji pokazuju da nema razlike između populacije osuđenika s izraženom psihopatijom i opće populacije u sposobnosti kategorizacije emocija na statičnim slikama izraza lica, bez obzira na specifične emocije prikazane na tim slikama (npr. Book i sur., 2007; Dolan i Fullam, 2004), te da psihopati, u odnosu na nepsihopate, imaju superiornija postignuća na zadacima povezanim s kognitivnom empatijom (npr. Book i sur., 2007; Dolan i Fullam, 2004; Hansen, Johnsen, Hart, Waage i Thayer, 2008).

Temeljem nalaza koji pokazuju da psihopati iz osuđeničke populacije pokazuju neurobiološke i psihofiziološke deficite koji nisu zabilježeni kod psihopata u općoj populaciji (npr. Gao i Raine, 2009; Yang, Raine, Lencz, Bihrlé, LaCasse i Colletti, 2005b; Ishikawa, Raine, Lencz, Bihrlé i Lacasse, 2001; Yang, Raine, Narr, Colletti i Toga, 2009), Gao i Raine (2010) razvili su neurobiološki model uspješne i neuspješne psihopatije. Uspješnim psihopatima smatraju se osobe s izraženim psihopatskim obilježjima koje žive i rade unutar društvene zajednice i unatoč materijalnoj šteti koju uzokuju i povredama tuđih drugih

uspjevaju izbjeći institucionalizaciju u okviru kaznenopravnog ili zdravstvenog sustava (De Oliveira-Souza, Moll, Ignácio i Hare, 2008; Hall i Benning, 2006). U okviru neurobiološkog modela, Gao i Raine (2010) pretpostavljaju da uspješni psihopati imaju superiorniju kognitivnu empatiju, dok obje grupe psihopata imaju temeljno oštećenje emocionalne empatije, te da usporedo s neoštećenim somatskim markerima, uspješni psihopati imaju bolje izvršne funkcije (npr. Ishikawa i sur., 2001), što pomaže njihovu sposobnost laganja, varanja i drugih oblika manipulacije. Temeljem rezultata istraživanja (npr. Benning, Patrick i Iacono, 2005; Iria i Barbosa, 2009; Justus i Finn, 2007) ovaj model postulira kako nesposobnost prepoznavanja tužnih izraza lica i smanjena srčana frekvencija u odgovoru na averzivne podražaje, predstavljaju deficite u emocionalnom procesiranju kod obje grupe psihopata. Prema dostupnoj literaturi, hipoteza o razlikama u kognitivnoj empatiji između uspješnih i neuspješnih psihopata nije provjeravana. Brook i Kosson (2013) drže da naprijed navedeni rezultati pružaju dobar uvid u specifične deficite koji utječu na emocionalno funkcioniranje psihopata, ali zbog svoje nekonzistentnosti pomažu samo djelomičnom razumijevanju emocionalnih deficita koji karakteriziraju psihopatiju, jer pokazuju da psihopati u odnosu na nepsihopate, imaju oštećenu, jednaku ili čak superiorniju sposobnost procesiranju emocionalnih informacija.

Gornji nalazi nisu u skladu s pogledom na psihopatiju kao na psihopatologiju, pa slijedom toga neki teoretičari smatraju da kognitivna empatija u kombinaciji s bihevioralnom hostilnošću, dezinhibicijom i manipulativnošću pruža psihopatima evolucijsku prednost (npr. Book i Quinsey, 2003). Gledajući iz perspektive evolucijske psihologije, Mealey (1995) ističe da društveno nepoželjne osobine poput agresivnosti, obmanjivanja i bezosjećajnosti, mogu pojedincu s izraženim psihopatskih obilježjima, u okruženju osoba kod kojih ova obilježja nisu izražena, pružiti reproduktivne i druge prednosti kod preživljavanja.

1.5.1.1. Odnos TMP-a i empatije

Trijarhijski model pretpostavlja da je deficit empatije jedno od temeljnih fenotipskih obilježja bešćutnosti (Patrick i sur., 2009) i da je bešćutnost posljedica disfunkcije mozgovnih sustava važnih za emocionalnu empatiju (Patrick i sur., 2012), dok se navedenim modelom smjelost i dezinhibicija ne dovode u vezu s empatijom.

Veza između TriPM komponenti i empatije provjeravana je u nekoliko istraživanja na osuđenima (Sellbom i Phillips, 2013; Stanley i sur., 2013) i na općoj i studentskoj populaciji (Almeida i sur., 2015; Gatner i sur., 2016; Shou i sur., 2016). Rezultati ovih istraživanja potvrdili su većinu postavki TMP-a. U istraživanju na portugalskoj studentskoj i općoj

mješovitoj populaciji ($N= 77$, 75.6% studenti) (Almeida i sur., 2015) za mjerenje empatije korišten je *Indeks interpersonalne reaktivnosti* (eng. *Interpersonal Reactivity Index*, IRI; Davis, 1980) koji ima dvije podskale kognitivne empatije: podskalu Zauzimanja perspektive (eng. *Perspective Taking*; PT) i podskalu Fantazije (eng. *Fantasy*; FA) i dvije podskale emocionalne empatije: podskalu Empatijske brige (eng. *Empathic Concern*; EC) i podskalu Osobne uznemirenosti (eng. *Personal Distress*; PD). Zbrojem postignutih bodova na svim podskalama dobije se ukupni rezultat empatijske reaktivnosti. Rezultati istraživanja pokazali su da postoji negativna bivarijatna povezanost Smjelosti s ukupnom empatijskom reaktivnošću ($r = -.36$, $p < .01$), Empatijskom brigom ($r = -.17$, $p < .01$), Osobnom uznemirenošću ($r = -.47$, $p < .01$) i Fantazijom ($r = -.17$, $p < .01$), dok između Smjelosti i Zauzimanja perspektive nije bilo povezanosti (Almeida i sur., 2015). Beščutnost se u ovom istraživanju pokazala negativno povezanom s ukupnom empatijskom reaktivnošću ($r = -.39$, $p < .01$), Empatijskom brigom ($r = -.50$, $p < .01$), Zauzimanjem perspektive ($r = -.40$, $p < .01$) i Fantazijom ($r = -.16$, $p < .01$), dok nije bilo povezanosti između Beščutnosti i Osobne uznemirenosti, dok je Dezinhibicija bila negativno bivarijatno povezanom s ukupnom empatijskom reaktivnošću ($r = -.35$, $p < .01$) i sa Zauzimanjem perspektive ($r = -.31$, $p < .01$), a pozitivno s Osobnom uznemirenošću ($r = .16$, $p < .01$).

Rezultati ispitivanja odnosa TriPM komponenti i empatije mjerene pomoću IRI-ja na mješovitoj kineskoj studentskoj populaciji ($N= 327$, 55% žene) (Shou i sur., 2016), pokazali su da Smjelost negativno predviđa Osobnu uznemirenost ($\beta = -.43$, $p < .001$), a pozitivno Zauzimanje perspektive ($\beta = .25$, $p < .001$). Beščutnost se pokazala negativnim prediktorom Empatijske brige ($\beta = -.66$, $p < .001$), Osobne uznemirenosti ($\beta = -.18$, $p < .01$), Zauzimanja perspektive ($\beta = -.25$, $p < .001$) i Fantazije ($\beta = -.24$, $p < .001$), a Dezinhibicija pozitivnim prediktorom Osobne uznemirenosti ($\beta = .20$, $p < .001$). U ovom istraživanju rezultati na svim TriPM skalama objasnili su najviše varijance Empatijske brige (37%), nešto manje varijance Osobne uznemirenosti (31%), a na skalama koje mjere kognitivnu empatiju postotak objašnjene varijance temeljem rezultata na TriPM skalama znatno je niži; objašnjeno je 10% varijance Zauzimanja perspektive i 6% varijance Fantazije.

U nedavnom istraživanju na studentskoj populaciji ($N = 439$, 51% žene) (Gatner i sur., 2016) ispitan je odnos TriPM komponenti i empatije mjerene podskalom Empatije koja je sastavnica Upitnika socijalno emocionalnog funkcioniranja (eng. *The Social Emotional Questionnaire*, SEQ; Bramham, Morris, Hornak, Bullock i Polkey, 2009). TriPM skale Beščutnosti i Dezinhibicije pokazale su negativnu bivarijatnu vezu s Empatijom, dok između Smjelosti i Empatije nije bilo bivarijatne povezanosti. Međutim, rezultati hijerarhijskih regresijskih

analiza pokazali su da postoji značajni inkrementalni doprinos Smjelosti u predviđanju Empatije ($\beta = .27, p < .001$). Naime pokazalo se da Smjelost nakon kontrole Beščutnosti i Dezinhibicije, dodaje jedinstvenih 6% objašnjenju varijance Empatije. U ovom istraživanju rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 26% varijance Empatije.

Ispitivanje povezanosti psihopatije mjerene TriPM-om i empatije mjerene pomoću IRI-ja provedeno je i na osuđeničkoj populaciji ($N = 141$, 66% muškarci), (Stanley i sur., 2013). Smjelost se u ovom istraživanju pokazala značajnim negativnim prediktorom Osobne uznemirenosti ($\beta = -.50, p < .002$), dok između Smjelosti i ostalih podskala empatije nije bilo povezanosti. Beščutnost se pokazala značajnim negativnim prediktorom Empatijske brige ($\beta = -.70, p < .002$), Zauzimanja perspektive ($\beta = -.47, p < .002$), i Fantazije ($\beta = -.39, p < .002$), međutim između Beščutnosti i Osobne uznemirenosti nije bilo povezanosti. Dezinhibicija se pokazala pozitivnim prediktorom Empatijske brige ($\beta = .25, p < .002$), a s ostalim podskalama empatije nije pokazala povezanost. Rezultati na svim TriPM skalama objasnili su najviše varijance Empatijske brige (43%), jednak postotak varijance Zauzimanja perspektive i Osobne uznemirenosti (25%) i najmanji postotak varijance Fantazije (10%).

U istraživanju na osuđeničkoj populaciji žena ($N = 271$) (Sellbom i Phillips, 2013) ispitan je odnos TriPM komponenti s emocionalnom empatijom mjerenom *Skalom emocionalne empatije* (eng. *Emotional Empathy Scale*, EES; Mehrabian i Epstein, 1972). Ovaj instrument mjeri reakcije osobe prema emocionalnim stanjima drugih. Rezultati su pokazali da je samo Beščutnost značajni negativni prediktor Emocionalne empatije, dok između TriPM skala Smjelosti i Dezinhibicije i Emocionalne empatije nije bilo povezanosti. Rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 21% varijance emocionalne empatije.

Naprijed navedena istraživanja veze TriPM skala s pojedinim oblicima empatije ne daju jednoznačne rezultate, što zahtijeva daljnje provjere ovih odnosa.

1.5.2. Psihopatija i privrženost

Privrženost je snažna emocionalna povezanost pojedinca s bliskim osobama koja izaziva ugodu i radost kada je s njima u interakciji (Berk, 2008). Identificirane su dvije dimenzije privrženosti: dimenzija anksioznosti i dimenzija izbjegavanja (Brennan, Clark i Shaver, 1998). Dimenzija anksioznosti uključuje strah od napuštanja i potrebu za ekstremnom bliskošću, a dimenzija izbjegavanja odnosi se na doživljaj nelagode zbog bliskosti i ovisnosti o drugima. Kombiniranjem rezultata na ove dvije dimenzije mogu se dobiti četiri tipa privrženosti: sigurna privrženost (niska anksioznost i nisko izbjegavanje), zaokupljena privrženost (visoka anksioznost i nisko izbjegavanje), odbijajuća privrženost (niska

anksioznost i visoko izbjegavanje) i plašljiva privrženost (visoka anksioznost i visoko izbjegavanje) (Bartholomew, 1990).

Postoji gotovo opće suglasje da osobe s psihopatskim značajkama nisu sposobne razviti iskrene emocionalne veze, te da imaju poteškoća s razvojem sigurne privrženosti (Blair, J., Mitchell i Blair, K., 2008; Clekley, 1976; Hare, 1999; McCord i McCord, 1964). Štoviše, smatra se da su rana neadekvatna iskustva s privrženošću značajan razvojni prediktor psihopatije (Fowles i Dindo, 2006).

Prema dostupnoj literaturi, odnos između psihopatije i privrženosti ispitan je u malom broju istraživanjima. U istraživanju na uzorku 115 muških adolescenata obuhvaćenih postupkom probacije (Kosson, Cyterski, Steuerwald, Neumann i Walker-Mathews, 2002) nađena je negativna povezanost između psihopatije mjerene *Listom obilježavanja za psihopatiju-Verzija za mladež* (eng. *Psychopathy Checklist Youth Version*, PCL: YV; Forth, Kosson i Hare, 2003) i privrženosti prema roditeljima. Istraživanje na muškim adolescentima prijestupnicima ($N = 51$) (Flight i Forth, 2007), u kom je psihopatija mjerena pomoću PCL:YV, a privrženost *Inventarom privrženosti roditeljima i vršnjacima: Verzija Majka, Otac i Vršnjaci* (*Inventory of Parent and Peer Attachment: Mother, Father, Peer Version*, IPPA; Armsden i Greenberg, 1987), pokazalo je da negativna povezanost psihopatije postoji samo u odnosu na privrženost očevima, ali ne i u odnosu na privrženost majkama i vršnjacima.

U istraživanju na studentima ($N = 209$, 65% žene) (Mack, Hackney i Pyle, 2011), ispitan je odnos psihopatije mjerene LSRP-om i privrženosti mjerene *Revidiranim inventarom iskustava u bliskim odnosima* (eng. *Experiences in Close Relationships: Revised*; ECR-R; Fraley, Waller i Brennan, 2000) koji mjeri izbjegavajuću i anksioznu dimenziju privrženosti. Pokazalo se da postoji veza između primarne psihopatije i izbjegavajuće dimenzije privrženosti, ali samo kod onih ispitanika koji su bili visoki na anksioznoj dimenziji privrženosti. Također je nađena očekivana pozitivna povezanost između sekundarne psihopatije i anksiozne dimenzije privrženosti, ali i neočekivana pozitivna povezanost sekundarne psihopatije s izbjegavajućom dimenzijom privrženosti.

Istraživanje na muškoj djeci predškolske dobi (Pasalich, Dadds, Hawes i Brennan, 2012) pokazalo je da postoji visoka povezanost između nesigurne privrženosti i osobina bešćutnosti-bezosjećanosti; 49% djece s visoko izraženim osobinama bešćutnosti-bezosjećanosti ocijenilo je svoju privrženost s roditeljima nesigurnom, od čega je u samo 13% slučajeva bila riječ o izbjegavajućoj privrženosti, a u 36% slučajeva radilo se o dezorganiziranoj privrženosti. Ovo navodi na zaključak da suprotno postavljenoj hipotezi, prisustvo osobina bešćutnosti-bezosjećanosti nije povezano s doživljajem izbjegavajuće privrženosti u odnosima djece i

roditelja. Istraživanje na studentskom uzorku ($N = 120$, 41% muškarci) (Allen, 2013) u kom je psihopatija mjerena LSRP-om, a privrženost ECR-R-om, pokazali su da udešavanje na sigurnu privrženost (eng. *secure attachment priming*) dovodi do smanjenja psihopatskih karakteristika kod ispitanika s visoko izraženom dimenzijom anksiozne privrženosti.

U istraživanju na osuđeničkoj populaciji počinitelja teških kaznenih djela ($N = 139$, 83% muškarci) (Schimmenti, Passanisi, Pace, Manzella, Di Carlo i Caretti, 2014), ispitan je odnos psihopatije mjerene PCL-R-om i privrženosti mjerene dvjema kliničkim mjerama procjene: *Intervjuom privrženosti za odrasle* (eng. *Adult Attachment Interview*, AAI; Main, Kaplan i Cassidy, 1985) i *Intervjuom stilova privrženosti* (eng. *Attachment Style Interview*, ASI; Bifulco, Moran, Ball i Bernazzani, 2002). Pokazalo se da kod osoba s visokim rezultatima na psihopatiji postoji devalvacija bliskih veza, te da su kod njih najviše prisutni nesigurni i dezorganizirani stilovi privrženosti. S obzirom da je većina sudionika s visokim rezultatima na psihopatiji i izraženom dezorganiziranom privrženosti izvještavala o izloženosti teškim oblicima zlostavljanja u djetinjstvu, autori su zaključili su da ovi nalazi ujedno pokazuju kako nepovoljni okolinski uvjeti u djetinjstvu poput napuštanja, zlostavljanja i zanemarivanja od strane roditelja, imaju važnu ulogu u razvoju psihopatije i nesigurnih stilova privrženosti.

1.5.2.1. Odnos TMP-a i privrženosti

Trijarhijski model psihopatije pretpostavlja da neuspjeh u razvoju sigurne privrženosti predstavlja rizični faktor za afektivno-interpersonalne značajke psihopatije koje su utjelovljene u konstrukt bešćutnosti, te da su nedostatak bliskih veza i negativna orijentacija prema drugima ključne bihevioralne manifestacije bešćutnosti (Patrick i sur., 2009). Iz ovoga proizlazi da bi bešćutnost trebala biti pozitivno povezana s izbjegavajućom dimenzijom privrženosti. Otudjenost od drugih i nepovjerenje prema drugima bihevioralne su manifestacije dezinhibicije (Patrick i sur., 2009) pa se može očekivati da je dezinhibicija pozitivno povezana kako s izbjegavajućom tako i s anksioznom dimenzijom privrženosti.

Pregledom dostupne literature proizlazi da je provedeno svega jedno ispitivanje povezanosti između TriPM komponenti i privrženosti (Craig, Gray i Snowden, 2013) na općoj populaciji mlađih osoba (M dobi = 20,3 godine; $SD = 1.79$; 153 žene, 61 muškarac) putem web-upitnika, u kome je privrženost mjerena *Inventarom iskustava u bliskim odnosima* (eng. *The Experiences in Close Relationships scale*, ECR; Brennan, Clark i Shaver, 1998). Riječ je o mjeri samoiskaza koja se sastoji od podskale Anksioznosti i podskale Izbjegavanja i koristi se isključivo za mjerenje privrženosti u vezama s ljubavnim partnerima. Smjelost je u ovom istraživanju pokazala negativnu, a Dezinhibicija pozitivnu bivarijatnu povezanost s obje

dimenzije privrženosti, dok je Beščutnost bila pozitivno povezana samo s dimenzijom Izbjegavanja. Kako riječ o svega jednom istraživanju potrebna su daljnje provjere odnosa trijarhijskih komponenti psihopatije s pojedinim dimenzijama privrženosti.

1.5.3. Psihopatija i impulzivnost

Impulzivnost je predispozicija za brze, neplanirane reakcije na unutarnje i vanjske podražaje bez obzira na negativne posljedice što će ih te reakcije izazvati kod same impulzivne osobe ili kod drugih, odnosno definira se kao sklonost iznenadnom i nepromišljenom djelovanju na štetan način (Moeller, Barratt, Dougherty, Schmitz i Swann, 2001). Impulzivna djela obično se javljaju kao reakcija na neuspjeh pojedinaca da se odupru pozivima ili iskušenjima koji proizlaze iz unutarnjih ili vanjskih podražaja (American Psychiatric Association, 2013). Neki autori (npr. Coccaro, Posternak i Zimmerman, 2005; Paris, 2005) naglašavaju da impulzivnost ima važnu ulogu u nekim oblicima agresivnog ponašanja i kod samoozljeđivanja. U teoriji je naglašeno da u konstelaciji osobina ličnosti impulzivnost predstavlja glavnu komponentu nedoličnog ponašanja (npr. Krueger i sur., 2007; Patrick i sur., 2009). Danas se smatra da je impulzivnost složeni psihološki konstrukt koji uključuje deficite pažnje, motorički nemir i odsustvo planiranja (Patton, Stanford i Barratt, 1995) i često se spominje kao ključno obilježje psihopatije. Međutim, Poythress i Hall (2011) upozoravaju da su i impulzivnost i psihopatija složeni konstrukti, tako da njihovu međusobnu povezanost treba promatrati u svjetlu različite povezanosti pojedinih psihopatskih obilježja s pojedinim oblicima impulzivnosti.

Ispitivanje odnosa impulzivnosti mjerene *Barrattovom skalom impulzivnosti - Verzija 11* (eng. *The Barratt Impulsivity Scale–Version 11*, BIS-11; Patton, Stanford i Barratt, 1995), te mjerene pomoću četiri bihevioralne mjere impulzivnosti sa psihopatijom mjerenom pomoću PPI-R-a na općoj populaciji (Morgan, Gray i Snowden, 2011), pokazalo je da su sva tri faktora impulzivnosti (Impulzivnost pažnje, Motorička impulzivnost i Impulzivnost neplaniranja) pozitivno povezana samo s faktorom Egocentrične impulzivnosti (PPI-II), ali ne i s faktorom Neustrašive dominacije (PPI-I), a najviša povezanost bila je između Egocentrične impulzivnosti i Impulzivnosti neplaniranja.

Istraživanja na forenzičkim populacijama (npr. Jackson, Neumann i Vitacco, 2007; Snowden i Gray, 2011), u kojima je impulzivnost mjerena pomoću BIS-a 11, a psihopatija pomoću PCL-R-a, pokazuju da su viši rezultati na PCL-R Faktoru 2 (koji sadrži čestice koje mjere impulzivnost/antisocijalnost), povezani s višim rezultatima na skali Motoričke impulzivnosti i s nižim rezultatima na Impulzivnosti neplaniranja, dok su rezultati na PCL-R Faktoru 1 (koji

sadrži interpersonalno/emocionalne deficite) negativno povezani s impulzivnošću. Ovo ukazuje da samo određene grupe psihopata pokazuju povišenu razinu impulzivnosti i da su kod nekih psihopata povišeni samo određeni oblici impulzivnosti.

Fields i sur. (2015) ispitali su povezanost između psihopatije i ismpulzivnosti u dvije studije. Psihopatija je mjerena PCL-R-om, a impulzivnosti pomoću BIS-a 11 i *Skraćenim oblikom BIS-11* (eng. *The BIS-Brief*, Steinberg, Sharp, Stanford i Tharp, 2013), koji se sastoji od osam čestica uzetih iz BIS-a 11 i konstruiran je kao jednodimenzionalna mjera impulzivnosti. U prvoj studiji sudjelovali su osuđenici bez znakova psihoze i intelektualnih oštećenja, a u drugoj počinitelji nasilnih i seksualnih delikata s dijagnozama shizofrenije, shizoafektivnog poremećaja ili ovisnosti. Rezultati su pokazali da obje mjere impulzivnosti imaju slične psihometrijske karakteristike s obzirom na njihov odnos s PCL-R-om. U prvoj studiji pokazala se značajna premda niska, pozitivna povezanost između ukupnog PCL-R rezultata i rezultata na obje mjere impulzivnosti, te umjerena pozitivna povezanost između PCL-R facete životnog stila koja mjeri impulzivnost i neodgovornost. U drugoj studiji nije bilo povezanosti između ukupnog PCL-R rezultata i rezultata na obje mjere impulzivnosti. Za razliku od prve studije, u drugoj studiji pokazalo se da postoji pozitivna povezanost između obje mjere impulzivnosti i antisocijalne facete PCL-R-a koja mjeri povijest antisocijalnog ponašanja i agresije, dok je povezanost facete životnog stila i impulzivnosti postojala samo u odnosu na impulzivnost mjerenu BIS-om 11, ali ne i u odnosu na impulzivnost mjerenu njegovim kratkim oblikom.

1.5.3.1. Odnos TMP-a i impulzivnosti

Prema trijarhijskom modelu psihopatije, dezinhibicija je povezana s impulzivnim ponašanjima (Patrick i sur. 2009). TMP pretpostavlja da su u osnovi impulzivnosti u okviru dezinhibicije, problemi s kontrolom impulsa koji povlače za sobom probleme s planiranjem i predviđanjem, oštećenu afektivnu regulaciju, inzistiranje na trenutnom zadovoljenju potreba i probleme s kontrolom ponašanja (Patrick i sur., 2009). Nasuprot tome, smjelost predstavlja sposobnost zadržavanja hladnokrvnosti i usredotočenosti u stresnim i ugrožavajućim situacijama, visoku socijalnu efikasnost i toleranciju prema nepoznatom i opasnom što rezultira spojem socijalne dominacije i niske reaktivnosti na stres (Patrick i sur., 2012). Iz ovoga slijedi da bi dezinhibicija trebala biti pozitivno, a smjelost negativno povezana s impulzivnošću, dok između bešćutnosti i impulzivnosti ne bi trebalo očekivati povezanost.

Veza između TriPM komponenti i impulzivnosti ispitana je u nekoliko istraživanja. Hall i sur. (2014) ispitali su povezanost psihopatije i impulzivnosti na muškoj osuđeničkoj

populaciji ($N = 1413$; M dobi = 30.31; $SD = 6.60$). Ukupna impulzivnost mjerena je pomoću BIS-a 11, a psihopatija kompozitnom mjerom PPI-a i TriPM-a. Rezultati su pokazali da između skale PPI-Smjelosti i impulzivnosti postoji negativna povezanost, između skale PPI-Bešćutnosti i impulzivnosti nema povezanosti, dok se skala PPI-Dezinhibicije pokazala pozitivno povezanom s impulzivnošću.

Istraživanja na studentskoj populaciji (Drislane i sur., 2014; Drislane i Patrick, 2016; Sellbom i Phillips, 2013) u kojima je impulzivnost mjerena podskalom Impulzivnosti kao sastavnicom *Testa za otkrivanje antisocijalnih poremećaja* (APSD; APSD-SF; Frick i Hare, 2001), donekle su potvrdila postavke TMP-a; pokazalo se da je Dezinhibicija značajni pozitivni prediktor impulzivnosti. U istraživanju (Sellbom i Phillips, 2013) nije bilo povezanosti između bešćutnosti i impulzivnosti, dok su druga dva istraživanja (Drislane i sur., 2014; Drislane i Patrick, 2016) pokazala da bešćutnost i impulzivnost jesu bivarijatno pozitivno povezane, ali su regresijske analize pokazale da veza postaje neznačajnom ako se kontrolira zajednička varijanca svih TriPM komponenti. Niti jedno od ovih triju istraživanja nije potvrdilo postavke TMP-a o pretpostavljenoj negativnoj vezi smjelosti i impulzivnosti. Međutim, treba imati na umu da je impulzivnost u ovim istraživanjima mjerena kao unitarni konstrukt, iako je njena priroda multifaktorska (Patton, Stanford i Barratt, 1995). Ovo ukazuje da bi u ispitivanju odnosa pojedinih TriPM komponenti i impulzivnosti trebalo koristiti instrumente koji mjere različite oblike impulzivnosti.

Gatner i sur. (2016) ispitali su na studentskoj populaciji ($N = 439$, 51% žene) odnos TriPM komponenti i pojedinih oblika impulzivnosti mjerene pomoću BIS-a 11. Pokazalo se da Bešćutnost pozitivno korelira s ukupnim rezultatom na BIS-u 11 i s rezultatima na svim njegovim podskalama (Impulzivnosti pažnje, Motoričkoj impulzivnosti i Impulzivnosti neplaniranja). Međutim, rezultati regresijskih analiza pokazali su da nema jedinstvenog doprinosa Bešćutnosti u predviđanju impulzivnosti, za razliku od Dezinhibicije koja se pokazala značajnim pozitivnim prediktorom rezultata na svim podskalama impulzivnosti i na ukupnom BIS-11 rezultatu. Osim toga, u ovom istraživanju Smjelost je jedinstveno negativno predviđala Impulzivnost pažnje i Impulzivnost neplaniranja, a pokazalo se te i da postoji značajni inkrementalni doprinos Smjelosti u predviđanju ukupne impulzivnosti, Impulzivnosti pažnje i Impulzivnosti neplaniranja. Naime, nakon kontrole Bešćutnosti i Dezinhibicije u drugom koraku hijerarhijske regresijske analize, Smjelost je dodala jedinstvenih 2% objašnjenju varijance ukupne impulzivnosti, te po 5% objašnjenju varijance Impulzivnosti pažnje i Impulzivnosti neplaniranja. Blagov i sur. (2016) su na studentskoj populaciji ($N = 120$, 77% žene) ispitali vezu TriPM komponenti s patološkim dimenzijama ličnosti mjerених

SNAP-om (Clark, 1993; Clark i Watson, 1999), koji impulzivnost mjeri zasebnom podskalom kao jednom od sastavnica dimenzije Dezinhibicije. Rezultati su pokazali da je Smjelost, nakon kontrole Beščutnosti i Dezinhibicije, u značajnoj pozitivnoj korelaciji s impulzivnošću, za razliku od Beščutnosti kod koje se pokazalo da nakon kontrole Smjelosti i Dezinhibicije, bivarijatna veza s impulzivnošću postaje neznačajnom. Dezinhibicija je u ovom istraživanju pokazala očekivanu značajnu pozitivnu povezanost s impulzivnošću.

Naprijed navedeni nalazi pokazuju da postoje razlike u rezultatima povezanosti TriPM komponenti i pojedinih oblika impulzivnosti, tako da su potrebna daljnja istraživanja kako bi se ovaj odnos dodatno razjasnio.

1.5.4. Psihopatija i agresija

Agresija ili agresivnost predstavlja složeni fenomen koji se općenito odnosi na svako ponašanje izvedeno s namjerom da se nekome ili nečemu nanese bilo kakva povreda ili šteta (Coie i Dodge, 1997). Različiti autori definiraju postojanje različitih tipova, odnosno oblika agresije, pa se tako u literaturi spominju direktna, indirektna, otvorena, prikrivena, relacijska, instrumentalna, neprijateljska, reaktivna, proaktivna agresija (Essau i Conrath, 2009). Rezultati opsežne meta analize (Hemphill, Hare i Wong, 1998) pokazali su da je psihopatija značajno povezana s kriminalitetom i agresijom i da su recidivizam i nasilničko ponašanje tri puta veći kod antisocijalnih pojedinaca s psihopatijom u odnosu na one bez psihopatije.

Međutim, istraživanja pokazuju da su pojedine komponente psihopatije različito povezane s pojedinim oblicima agresivnosti. Schmeelk, Sylvers, Scott i Lilienfeld (2008) ispitali su na studentskoj populaciji povezanost psihopatije s relacijskom i otvorenom agresijom. Relacijska agresija predstavlja konstelaciju društveno neprihvatljivog ponašanja poput ogovaranja i širenja glasina o nekome s ciljem socijalne manipulacije (Björkqvist, 1994; Crick i Grotpeter, 1995). Psihopatija je mjerena pomoću PPI-a, otvorena agresija *Upitnikom agresije* (eng. *Aggression Questionnaire*, AQ; Buss i Perry, 1992), a relacijska agresija *Skalom relacijske agresije* (eng. *Relational Aggression Scale*, RAS; Markon, neobjavljena mjera, 2003) i *Samoiskazom agresije i socijalnog ponašanja* (eng. *Self-Report of Aggression and Social Behavior*, SRASB; Morales, 1999). Ukupni rezultati na psihopatiji bili su značajno pozitivno povezani kako s relacijskom tako i s otvorenom agresijom. Međutim, PPI-I (Neustrašiva dominacija) nije bio povezan niti s relacijskom niti s otvorenom agresijom, za razliku od PPI-II (Egocentrična impulzivnost) koji se pokazao značajno povezanim s oba oblika agresije. Povezanost PPI-II s relacijskom agresijom ostala je značajna i nakon kontrole otvorene agresije. Coyne i Thomas (2008) ispitali su povezanost primarne i sekundarne

psihopatije s indirektnom i direktnom agresijom na studentskoj populaciji. Psihopatija je mjerena LSRP-om, direktna agresija AQ-om, a indirektna agresija *Upitnikom indirektne agresije* (eng. *Indirect Aggression Questionnaire*, IAQ; Forrest, Eatough i Shevlin, 2005). Rezultati su pokazali da je primarna psihopatija bolji prediktor indirektne agresije, dok je sekundarna psihopatija bolji prediktor direktne agresije.

Novija istraživanja često se usmjeravaju na mjerenje proaktivne i reaktivne agresije (Pulkkinen, 1996; Vitaro, Gendreau, Tremblay i Oligny, 1998). Reaktivna agresija definira se kao agresivno ponašanje koje predstavlja reakciju na neki vanjski podražaj, događaj ili ponašanje (prijetnju, provokaciju ili sprječavanje postizanja cilja) s tim da taj podražaj može biti stvaran ili ga je osoba takvim doživjela. Suprotno tome, proaktivna agresija odnosi se na planirano ponašanje koje se javlja ili zbog anticipacije nekog poželjnog cilja (koji se može ostvariti agresivnim ponašanjem) ili zbog dominacije nad drugim osobama (npr. zlostavljanje), a za njezino javljanje nije potrebna ni ljutnja ni provokacija (Raine i sur., 2006).

Cima, Raine, Meesters i Popma (2013) ispitali su povezanost između psihopatije i agresije na mješovitom uzorku mlađih i starijih počinitelja kaznenih djela te mlađih i starijih nekriminalnih osoba. Agresija je mjerena *Upitnikom reaktivno–proaktivne agresije* (eng. *Reactive Proactive Questionnaire*, RPQ; Raine i sur., 2006) i AQ-om, psihopatija je mjerena pomoću PPI-a i PCL-R-a, a osobine bešćutnosti – bezosjećanosti, koje se smatraju razvojnim prediktorima psihopatije, mjerene su ICU-om (Frick, 2004). Rezultati korelacijskih analiza pokazali su da ukupni rezultat na RPQ kao i njegove podskale Reaktivne i Proaktivne agresije značajno pozitivno koreliraju s ukupnim rezultatom na AQ i sa svim AQ podskalama (Fizičkom agresijom, Verbalnom agresijom, Ljutnjom i Hostilnošću). Nadalje, pokazalo se da ukupni rezultat na RPQ, kao i njegove obje podskale značajno pozitivno koreliraju s ukupnim PPI rezultatom, te s PPI-I i PPI-II (Cima i sur., 2013). Međutim, kada je riječ o povezanosti agresije i psihopatije mjerene pomoću PCL-R-a na isključivo odrasloj osuđeničkoj i forenzičkoj populaciji, rezultati su bili nešto drugačiji; pokazalo se da postoji značajna pozitivna povezanost samo između PCL-R Faktora 2 (koji uključuje čestice koje odražavaju kronično nestabilan i antisocijalni životni stil) i ukupnog rezultata na PCL-R-u s podskalom Proaktivne agresije, dok Reaktivna agresija uopće nije bila povezana s rezultatima na PCL-R-u (Cima i sur., 2013). Konačno, na uzorku većinom maloljetnih delikvenata, pokazalo se da nema značajne povezanosti između psihopatskih osobina mjenjenih pomoću ICU i rezultata na RPQ (Cima i sur., 2013).

Pechorro, Ray, Raine, Maroco i Gonçalves (2015) ispitali su povezanost psihopatije i agresije na uzorku mlađih muških prijestupnika. Agresija je mjerena RPQ-om, a psihopatija APSD-om validiranim na portugalskoj populaciji (Pechorro, Marôco, Poiares i Vieira, 2013).. APSD sadrži skale Impulzivnosti, Narcizma i Beščutnosti-bezosjećajnosti. Rezultati korelacijskih analiza ovog istraživanja pokazali su da ukupni rezultat na agresiji značajno pozitivno korelira sa svim skalama psihopatije. Reaktivna agresija pokazala se značajno pozitivno povezanom sa skalama Impulzivnosti i Narcizma i nakon kontrole Proaktivne agresije. Osim toga, Reaktivna agresija pokazala je značajnu pozitivnu povezanost s dimenzijom Beščutnosti i značajnu negativnu povezanost s dimenzijom Bezosjećajnosti iz *Inventara osobina beščutnosti-bezosjećajnosti* (eng. *Inventory of Callous-Unemotional Traits*, ICU; Essau, Sasagawa i Frick, 2006; Kimonis i sur., 2008), koji je također korišten u ovom istraživanju. Proaktivna agresija pokazala se značajno pozitivno povezanom sa svim skalama psihopatije, te s ICU dimenzijama Beščutnosti, Bezosjećajnosti i Nebrige (Pechorro i sur., 2015). Rezultati ove studije potvrđuju ranije iznesena stajališta (npr. Blair i sur., 2008; Cornell, Warren, Hawk, Stafford, Oram i Pine, 1996) da su osobe s izraženim psihopatskim obilježjima jedinstvene po tome što imaju pojačan rizik kako za proaktivnu tako i za reaktivnu agresiju.

1.5.4.1. Odnos TMP-a i agresije

Trijarhijski model postulira povezanost agresije s ukupnom psihopatijom, te s trijarhijskim komponentama dezinhibicije i beščutnosti. Konkretno, u modelu se pretpostavlja da je reaktivna agresija jedna od bihevioralnih manifestacija dezinhibicije, a da je predatorska, unaprijed promišljena, proaktivna agresija bihevioralna manifestacija beščutnosti, dok se smjelost ne dovodi u vezu s agresijom (Patrick i sur., 2009; Patrick i sur., 2012).

Postavke TMP-a o povezanosti pojedinih dimenzija psihopatije i agresije provjeravane su u nekoliko istraživanja. U istraživanju na studentima ($N = 618$, 56% žene) (Drislane i sur., 2014) agresija je mjerena kao unitarni konstrukt skalom agresije sadržanoj u *Multimenzionalnom upitniku ličnosti* (*Multidimensional Personality Questionnaire*; MPQ-35; Tellegen, 1982). U skladu s postavkama TMP-a, agresija je bila pozitivno povezana s ukupnim rezultatom na psihopatiji i sa skalama Beščutnosti i Dezinhibicije, dok između TriPM skale Smjelosti i agresije nije bilo povezanosti. Blagov i suradnici (2016) ispitali su bivarijatnu i parcijalnu povezanost TriPM komponenti s agresijom koja je mjerena kao unitarni konstrukt, odnosno kao sastavnica SNAP-ove dimenzije Negativnog temperamenta. Između Smjelosti i agresije nije bilo povezanosti, Beščutnost je pokazala visoku pozitivnu povezanost s agresijom, dok je pozitivna značajna bivarijatna korelacija Dezinhibicije i

agresije, parcijalizacijom ostale dvije TriPM komponente postala neznačajnom. Gatner i sur. (2016) za mjerenje agresije koristili su *Upitnik podtipova antisocijalnog ponašanja* (eng. *The Subtypes of Antisocial Behavior Questionnaire*, STAB; Burt i Donnellan, 2009) koji mjeri antisocijalno ponašanje pomoću tri podskale: Fizičke agresije, Kršenja pravila i Socijalne agresije. Pokazalo se da Smjelost nije povezana ni s jednom od STAB-ovih podskala, a Beščutnost i Dezinhibicija pokazale su se pozitivnim prediktorima svih podskala antisocijalnog ponašanja.

Naprijed navedeni nalazi potvrđuju postavke TMP-a po kojima smjelost ne bi trebala biti povezana s agresijom. Međutim, rezultati istraživanja (Fanti i sur., 2016) na ciparskoj mješovitoj studentskoj populaciji ($N = 419$, 64% žene) pokazali su da je Smjelost ipak povezana s određenim oblicima agresije mjerene AQ -om koji sadrži podskale Fizičke agresije, Verbalne agresije, Ljutnje i Hostilnosti. Buss i Perry (1992) ističu da je ljutnja afektivno stanje karakterizirano psihološkom pobuđenošću i razlikuju ga od fizičke i verbalne agresije, koje smatraju bihevioralnim komponentama i odrazom želje da se naudi drugoj osobi, dok hostilnost predstavlja kognitivnu komponentu, koja se sastoji od percepcije nepravednog odnosa i tretmana i rezultira mržnjom, zlobom i neprijateljstvom prema drugima. Korelacijske i regresijske analize (Fanti i sur., 2016) pokazale su da sve TriPM skale jedinstveno predviđaju Fizičku agresiju, dok je Verbalna agresija povezana samo sa Smjelošću. Smjelost se pokazala negativnim, a Dezinhibicija pozitivnim prediktorom Hostilnosti, dok su Beščutnost i Dezinhibicija pozitivni prediktori Ljutnje. Rezultati na svim TriPM skalama objasnili su u ovom istraživanju najviše varijance Fizičke agresije (30%) i Hostilnosti (23%), te nešto manje varijance Ljutnje (15%) i najmanje varijance Verbalne agresije (8%). Rezultati ovog istraživanja pokazuju da suprotno postavkama TMP-a, Smjelost pokazuje pozitivnu povezanost s određenim oblicima agresije, prije svega s Verbalnom agresijom, ali je istovremeno negativno povezana s Hostilnošću. S obzirom na naprijed navedene rezultate koji pokazuju određena odstupanja od postavki TMP-a, potrebna su nova ispitivanja odnosa TriPM komponenti i pojedinih oblika agresije.

1.6. Rodne razlike u psihopatiji i u odnosu psihopatije s drugim relevantnim psihološkim konstruktima i obrascima ponašanja

Rodne razlike u psihopatiji predmetom su sve većeg broja istraživanja koja pokazuju da muškarci u odnosu na žene postižu više prosječne rezultate na raznim mjerama psihopatije kako u osuđeničkoj (npr. de Vogel i Lancel, 2016) tako i u općoj i studentskoj populaciji (npr.

Lilienfeld i Hess, 2001; Marion i Sellbom, 2011; Miller, Watts i Jones, 2011; Wall, Sellbom i Goodwin, 2013).

Psihopatija je kod muškaraca više nego kod žena, povezana s antisocijalnim ponašanjem (npr. Strand i Belfrage, 2005), nasiljem i kriminalnim recidivizmom (npr. Verona i Vitale, 2006), niskom emocionalnom empatijom i visokom agresijom (npr. Marion i Sellbom, 2011). Kod žena je psihopatija više povezana s kriminalnim zlouporabama, manipulativnošću i samodestruktivnim ponašanjem (npr. de Vogel i Lancel, 2016), relacijskom agresijom (npr. Strand i Belfrage, 2005), depresijom (npr. Sevecke, Lehmkuhl i Krischer, 2009), te s hedonističkom vrijednosnom orijentacijom (npr. Abraham i Rahardjo, 2015; Ljubin i Sokić, 2016).

Istraživanje na studentima (Miller i sur., 2011) u kom je psihopatija mjerena pomoću SRP-a III (Williams, Paulhus i Hare, 2007) pokazalo je da postoje značajne rodne razlike u povezanosti pojedinih psihopatskih faktora s osobinama koje se vežu uz impulzivnost (npr. traženje uzbuđenja, poteškoće sa susprezanjem od zadovoljenja žudnje za ugodom, izostanak sposobnosti odgađanja i promišljanja prije poduzimanja određene radnje). Osim toga istraživanje Millera i suradnika (2011) pokazalo je da kod muškaraca neke osobine vezane uz impulzivnost (npr. traženje uzbuđenja i nesposobnost lakog odustajanja od započete radnje uslijed umora, dosade ili frustracije), nisu značajno povezane niti s jednim psihopatskim faktorom, dok je kod žena nađena značajna pozitivna povezanost između svih sastavnica impulzivnosti i Faktora 2 koji mjeri eratični životni stil i antisocijalno ponašanje. Kod žena su traženje uzbuđenja, nesposobnost lakog odustajanja uslijed umora, dosade ili frustracije i nesposobnost odgađanja i promišljanja prije poduzimanja određene radnje, jače povezani s Faktorom 2 nego kod muškaraca.

U nedavnom istraživanju na studentima (Falkenbach, Reinhard i Larson, 2017) ispitane su rodne razlike u primarnoj i sekundarnoj psihopatiji metodom klaster analize (eng. *Model-based cluster analysis*; MBCA). U analizu su ušli faktori PPI-a, *Inventar oblika osobina anksioznosti* (eng. *State-Trait Anxiety Inventory*, STAI; Spielberger, Gorsuch i Lushene, 1970) i BIS/BAS skale (eng. *Behavioral Inhibition System/Behavioral Activation System Scales*, BIS/BAS; Carver i White, 1994). BIS skala mjeri odgovore na signale u nepovoljnim situacijama ili odgovore na kažnjavanje, a BAS skala detektira pojačanu osjetljivost na nagradu. U klaster analizu ušli su samo ispitanici s visokim rezultatima na PPI-u. Sukladno postavljenim hipotezama, kod oba roda dobivena su dva klastera: klaster primarne psihopatije i klaster sekundarne psihopatije. U klasteru primarne psihopatije bili su sudionici s visokim rezultatima na PPI-I (Neustrašiva dominacija) i umjerenim do niskim rezultatima na PPI-II

(Egocentrična impulzivnost), bihevioralnoj inhibiciji, anksioznosti, hostilnosti, negativnom afektivitetu i ljutnji. U klasteru sekundarne psihopatije bili su ispitanici s umjerenim rezultatima na PPI-I i visokim rezultatima na PPI-II, bihevioralnoj aktivaciji, anksioznosti, negativnom afektivitetu i agresiji. Rezultati su pokazali da muška grupa primarnih psihopata u odnosu na žensku grupu primarnih psihopata, ima statistički značajno više rezultate na PPI-I i niže rezultate na BIS skali. Međutim, rezultati u ženskoj grupi sekundarnih psihopata bili su u odnosu na mušku grupu sekundarnih psihopata, značajno viši na PPI-II, BIS skali, BAS skali, STAI-u (inventaru anksioznosti) i na AQ. Temeljem ovih rezultata autori studije zaključili su da žene kod kojih je izražena sekundarna psihopatija pokazuju više patologije i internaliziranih problema nego muškarci s izraženom sekundarnom psihopatijom. Ovi nalazi sukladni su ranijim istraživanjima koja pokazuju da je kod žena u usporedbi s muškarcima, sekundarna psihopatija povezana s više problema u ponašanju (npr. Hicks, Vaidyanathan i Patrick, 2010) i s višom impulzivnošću (npr. Miller i sur. 2011).

Gill i Stickle (2016) provjerili su afektivne i rodne razlike u primarnoj i sekundarnoj varijanti psihopatije na uzorku maloljetnih delikvenata. Klaster analiza pokazala je da primarnu psihopatiju karakteriziraju visoki rezultati na bešćutnosti-bezosjećajnosti, narcizmu i uobičajeni korelati osobina psihopatske ličnosti (npr. niska empatija, niska bihevioralna impulzivnost i visoki rezultati na traženju uzbuđenja), a sekundarnu visoki rezultati na bešćutnosti-bezosjećajnosti, narcizmu, impulzivnosti, traženju uzbuđenja, ukupnoj empatiji, bihevioralnoj aktivaciji i općem anksioznom poremećaju. U oba klastera žene su imale značajno niže rezultate na bešćutnosti-bezosjećajnosti nego muškarci. Pozitivan i negativan afektivitet mjereni su *Listom pozitivnog i negativnog afekta* (eng. *The Positive and Negative Affect Schedule*, PANAS; Watson, Clark i Tellegen, 1988) koja predstavlja dispozicijsko mjerilo učestalosti pozitivnih ili negativnih emocija. Intenzitet afekata ispitan je *Mjerom afektivnog intenziteta* (eng. *Affective Intensity Measure*, AIM; Larsen 1984) na način da su ispitanici izvještavali o intenzitetu kojim su iskusili pozitivne i negativne emocije. Sukladno postavljenoj hipotezi pokazalo se da postoje rodne razlike u predviđanju afektiviteta; žene su pokazale značajno više negativnih afekata i intenzivnije negativne emocije nego muškarci. Muškarci su izvijestili o značajno češćem i intenzivnijem doživljavanju pozitivnih emocija od žena. Međutim, istraživačka hipoteza o postojanju značajnih interakcija roda i psihopatskih varijanti koja je predviđala da će žene u sekundarnoj grupi pokazati značajno više negativnih afekata od žena u primarnoj grupi, nije potvrđena. Također, nije se pokazalo da postoje razlike u afektivitetu između muškaraca u primarnoj i sekundarnoj grupi. Temeljem ovih

rezultata autori su zaključili da afektivne razlike koje postoje između primarne i sekundarne varijante psihopatije nisu različite ovisno o rodu (Gill i Stickle, 2016).

1.6.1. Rodne razlike u okviru trijarhijskog modela psihopatije i u povezanosti TriPM komponenti s nekim korelatima psihopatske ličnosti

Rodne razlike u okviru trijarhijskog modela psihopatije ispitane su u svega nekoliko istraživanja na studentskoj i oćoj populaciji. Pokazalo se da muškarci imaju više rezultate na TriPM skalama Smjelosti i Bešćutnosti (npr. Drislane i Patrick, 2016; Ljubin Golub i Sokić, 2016; Sica i sur., 2015), dok su nalazi drugih istraživanja (npr. Poy i sur., 2014; Craig i sur., 2013) pokazali da muškarci i na TriPM skali Dezinhibicije imaju više rezultate od žena.

U istraživanju na kliničkom uzorku psihijatrijskih bolesnika s dijagnozama shizofrenije, unipolarne depresije i bipolarnog poremećaja ($N = 193$, 62% muškarci) (Shou i sur., 2016), nije bilo rodni razlika na TriPM skalama Smjelosti i Bešćutnosti, a muškarci su imali značajno više rezultate na TriPM skali Dezinhibicije, što autori ovog istraživanja smatraju rezultatom sličnosti psihopatoloških osobina kod muškaraca i žena. Pokazalo se da nema rodni razlika na većini kriterijskih varijabli (LSRP faktorima Egocentričnosti, Bešćutnosti i Antisocijalnosti i LSRP podskalama Primarne i Sekundarne psihopatije). Rodne razlike nađene su na *Upitniku antisocijalnog ponašanja* (eng. *Antisocial Behavior Questionnaire*, ABQ; Sellbom i sur., 2012) koji predstavlja mjeru samoiskaza kriminalnog ponašanja poput prijevera, krađa, zlostavljanja i činjenja kaznenih djela povezanih s drogom, na kom su muškarci imali značajno više prosječne rezultate od žena. U okviru navedenog istraživanja (Shou i sur., 2016) provedeno je i ispitivanje rodni razlika u povezanosti između TriPM komponenti, primarne i sekundarne psihopatije i antisocijalnog ponašanja na studentskom uzroku ($N = 311$, 55% žena). Pokazalo se da postoje značajne rodne razlike u povezanosti između Dezinhibicije kao prediktora i faktora Egocentričnosti, skala Primarne i Sekundarne psihopatije i ukupnog rezultata na LSRP-u kao kriterija; kod žena su navedene kriterijske varijable bile visoko povezane s Dezinhibicijom, dok su kod muškaraca ove povezanosti bile niske ili neznačajne.

U istraživanju na općoj populaciji mlađih osoba ($N = 214$, 29% muškarci; M dobi = 20.30; $SD = 1.79$) (Crag i sur., 2013), ispitane su rodne razlike u privrženosti prema bliskoj osobi mjerenoj *Inventarom iskustava u bliskim odnosima* (ECR; Brennan i sur., 1998) i povezanosti s roditeljima mjerenoj *Instrumentom povezanosti s roditeljima* (eng. *Parental Bonding Instrument*, PBI; Parker, Tupling, i Brown, 1979). Pokazalo se da muškarci pokazuju značajno više rezultate na izbjegavajućoj dimenziji privrženosti i značajno niže rezultate na

prezaštitničkom očinskom odnosu. Rezultati Sice i suradnika (2015) na općoj populaciji ($N = 319$, 40% muškarci; M dobi = 32.3; $SD = 10.5$) pokazali su da postoji moderacijski učinak roda na povezanost TriPM komponenti s depresijom i stresom. Smjelost i Dezinhibicija bile su jedinstveni prediktori rezultata na depresiji i stresu kod žena (suprotnog smjera), dok je kod muškaraca samo Smjelost predviđala niže rezultate na depresiji. Osim toga, kod muškaraca nije bilo povezanosti između rezultata na TriPM skalama i stresa. Ovo istraživanje je pokazalo da rod moderira povezanost između komponenti TriPM-a i NEO-FFI dimenzije Ugodnosti, na način da je kod žena samo Bešćutnost jedinstveno predviđala nisku ugodnost, dok su kod muškaraca i Smjelost i Bešćutnost predviđale ovu dimenziju ličnosti.

Poy i sur. (2014) ispitali su moderacijski učinak roda na vezu TriPM skala kao kriterija i dimenzija ličnosti iz *Pet-faktorskog modela normalne ličnosti* (eng. *Five-factor model of normal personality*, FFM) kao prediktora na studentskoj populaciji ($N = 349$, 28% muškarci). Pokazalo se da postoji moderacijski učinak roda na vezu Bešćutnosti s nekim FFM dimenzijama ličnosti; kod muškaraca je samo niska Ugodnost bila jedinstveni negativni prediktor Bešćutnosti, dok su kod žena i niska Ugodnost i niska Savjesnost bile prediktori Bešćutnosti.

Ljubin Golub i Sokić (2016) ispitale su rodne razlike u povezanosti trijarhijskih komponenti i vrijednosnih orijentacija na uzorku studenata ($N = 396$, 55% žene). Pokazalo se da postoji moderacijski učinak roda na povezanost između TriPM komponenti i vrijednosnih orijentacija. Smjelost je jedinstveno pozitivno predviđala konvencionalnu i hedonističku vrijednosnu orijentaciju, a Dezinhibicija hedonističku vrijednosnu orijentaciju, samo kod žena.

1.7. *Uvod u cilj i probleme rada*

S obzirom da je TMP relativno novi model, unatoč sve većem broju istraživanja posvećenih ispitivanju njegove konstruktne valjanosti na različitim populacijama, još uvijek nema dovoljno istraživanja odnosa TriPM komponenti s psihološkim konstruktima koji imaju značajnu ulogu u svim konceptualizacijama psihopatije poput empatije, privrženosti, agresije i impulzivnosti.

Istraživanja odnosa pojedinih komponenti trijarhijskog modela psihopatije i empatije daju nejednoznačne rezultate. Primjerice, u nekim istraživanjima nađena je negativna veza između smjelosti i emocionalne empatije (npr. Almeida i sur., 2015; Shou i sur., 2016; Stanley i sur., 2013), dok druga nisu našla ovu povezanost (npr. Sellbom i Phillips, 2013). Bešćutnost konzistentno pokazuje negativnu povezanost s mjerama empatije (npr. Almeida i

sur., 2015; Shou i sur., 2016; Stanley i sur., 2013). Samo u jednom istraživanju (Shou i sur., 2016) Beščutnost se pokazala negativnim prediktorom svih podskala kako kognitivne tako i emocionalne empatije, dok u drugim istraživanjima (npr. Almeida i sur., 2015; Stanley i sur., 2013) nije bilo povezanosti između Beščutnosti i Osobne uznemirenosti. Neka istraživanja pokazuju pozitivnu povezanost Dezinhibicije s emocionalnom empatijom (npr. Almeida i sur., 2015; Shou i sur., 2016; Stanley i sur. (2013)), dok u istraživanju Sellboma i Phillipsa, (2013) ova povezanosti nije nađena. S obzirom na još uvijek mali broj istraživanja (Almeida i sur., 2015; Gatner i sur., 2016; Sellbom i Phillips, 2013; Shou i sur., 2016; Stanley i sur., 2013) posvećenih ispitivanju odnosa TriPM komponenti i pojedinih oblika empatije i proturječja u tim nalazima, potrebna su daljnja ispitivanja kako bi se ovaj odnos potpunije razjasnio, osobito imajući u vidu da je empatijski deficit snažno naglašen u TMP-u kao jedno od temeljenih psihopatskih obilježja.

Odnos TriPM komponenti i dimenzija privrženosti ispitan je prema dostupnoj literaturi u samo jednom istraživanju na općoj populaciji putem web-upitnika (Craig i sur, 2013) koje je potvrdilo postavke TMP. Naime, pokazalo se da je Dezinhibicija značajno pozitivno povezana s obje dimenzije privrženosti, dok je Beščutnost značajno pozitivno povezana samo s dimenzijom Izbjegavanja. Smjelost je u ovom istraživanju pokazala značajnu negativnu povezanost s obje dimenzije privrženosti. Međutim, kako je riječ o svega jednom ispitivanju bivarijatne povezanosti TriPM komponenti s dimenzijama privrženosti, potrebne su daljnje provjere ovih odnosa kako bi se ispitaio nezavisni doprinos svake od TriPM komponenti u predviđanju privrženosti.

Ispitivanja postavki TMP-a o odnosu trijarhijskih komponenti psihopatije i impulzivnosti daju različite rezultate koji dovode u pitanje neke od postavki ovog modela. Povezanost između TriPM komponenti i impulzivnosti kao unitarnog konstrukta ispitana je u nekoliko istraživanja (Drislane i sur., 2014; Drislane i Patrick, 2016; Sellbom i Phillips, 2013) koja su potvrdila postavke TMP-a o pozitivnoj povezanosti Dezinhibicije i impulzivnosti i o nepostojanju veze između Beščutnosti i impulzivnosti. Međutim, niti jedno od navedenih istraživanja nije potvrdilo postavke TMP-a o pretpostavljenoj negativnoj vezi Smjelosti i impulzivnosti. Prema dostupnoj literaturi, odnos TriPM komponenti s pojedinim oblicima impulzivnosti ispitan je samo u istraživanju Gatnera i sur. (2016), koje je potvrdilo postavke TMP-a pokazavši da je Dezinhibicija značajan pozitivni prediktor svih oblika izpulzivnosti, te da između Beščutnosti i impulzivnosti ne postoji veza. Ovo istraživanje također je pokazalo da Smjelost jedinstveno negativno predviđa Impulzivnost pažnje i Impulzivnost neplaniranja, te da postoji značajni inkrementalni doprinos Smjelosti u predviđanju ukupne impulzivnosti,

Impulzivnosti pažnje i Impulzivnosti neplaniranja. Međutim, nedavni nalaz Blagova i sur. (2016) pokazuje da je Smjelost u značajnoj pozitivnoj parcijalnoj korelaciji s impulzivnošću. S obzirom na razlike u rezultatima naprijed navedenih istraživanja koje se ogledaju prije svega u različitim smjerovima povezanosti Smjelosti i impulzivnosti, te s obzirom na činjenicu da su veze pojedinih komponenti trijarhijskog modela s različitim oblicima impulzivnosti ispitane samo u istraživanju Gatnera i sur. (2016), potrebna su daljnja istraživanja koja će razjasniti odnose svake od TriPM komponenti s pojedinim oblicima impulzivnosti.

Postavke TMP-a o povezanosti TriPM komponenti s agresijom provjeravane su u nekoliko istraživanja u kojima su mjereni različiti oblici agresije. U nekima je nađena očekivana pozitivna povezanost Dezinhibicije i agresije (npr. Drislane i sur., 2014; Fanti i sur., 2016; Gatner i sur. 2016), dok u nekima nije nađena značajna (parcijalna) korelacija (Blagov i sur., 2016). Bešćutnost se pokazala pozitivnim prediktorom agresije mjerene kao unitarnog konstrukta (Blagov i sur., 2016; Drislane i sur., 2014), kao i prediktorom fizičke agresije, verbalne agresije, socijalne agresije i kršenja pravila (Gatner i sur., 2016; Fanti i sur., 2016), Smjelost se suprotno postavkama TMP-a, po kojima se ne očekuje njena povezanost s agresijom, pokazala negativnim prediktorom Hostilnosti i pozitivnim prediktorom Verbalne agresije (Fanti i sur, 2016). Prema dostupnoj literaturi nema istraživanja o povezanosti trijarhijskih komponenti psihopatije s reaktivnom i proaktivnom agresijom, tako da postavke TMP-a o očekivanoj povezanosti dezinhibicije s reaktivnom agresijom, te bešćutnosti s proaktivnom agresijom tek treba ispitati.

Ispitivanju rodnih razlika u okviru TMP-a i odnosu TriPM komponenti s relevantnim korelatima psihopatije posvećeno je svega nekoliko istraživanja koja pokazuju da se pojedine TriPM komponente različito manifestiraju kod muškaraca i žena u odnosu na neke psihološke konstrukte poput depresije i stresa (npr.Sica i sur., 2015), izbjegavajuće privrženosti (Craig i sur., 2013), dimenzija ličnosti (Poy i sur., 2015), vrijednosnih orijentacija (Ljubin Golub i Sokić, 2016). Prema dostupnoj literaturi niti u jednom istraživanju nisu ispitane rodne razlike u odnosima TriPM komponenti s empatijom, impulzivnošću i agresijom, a samo u jednom istraživanju (Craig i sur, 2013) ispitane su rodne razlike u odnosima TriPM komponenti i dimenzija privrženosti , pa su stoga potrebna istraživanja koja će ispitati navedene odnose.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je ispitati postavke trijarhijskog modela psihopatije (Patrick i sur., 2009) koje se odnose na povezanost trijarhijskih psihopatskih komponenti smjelosti, bešćutnosti i dezinhibicije s empatijom, privrženošću, impulzivnošću i agresijom. Nadalje, cilj ovog rada je ispitati rodne razlike u odnosima trijarhijskih psihopatskih komponenti s navedenim kriterijskih varijablama.

Problem 1. Ispitati povezanost svake od komponenti trijarhijskog modela psihopatije s pojedinim oblicima empatije.

Temeljem postavki TMP-a koji pretpostavlja da je bešćutnost posljedica disfunkcije mozgovnih sustava važnih za emocionalnu empatiju (Patrick i sur., 2012) i da je deficit empatije jedno od temeljnih fenotipskih obilježja bešćutnosti (Patrick i sur., 2009), te rezultata koji pokazuju da je bešćutnost negativno povezana kako s kognitivnom tako i s emocionalnom empatijom (npr. Sellbom i Phillips, 2013; Shou i sur., 2016), postavljene su sljedeće hipoteze:

Hipoteza 1a: Ne očekuje se povezanost smjelosti niti s kognitivnom niti s emocionalnom empatijom.

Hipoteza 1b: Bešćutnost će biti negativno povezana s mjerama kognitivne i emocionalne empatije.

Hipoteza 1c: Ne očekuje se povezanost dezinhibicije niti s kognitivnom niti s emocionalnom empatijom.

Problem 2. Ispitati povezanost svake od komponenti trijarhijskog modela psihopatije s dimenzijama privrženosti.

Trijarhijski model pretpostavlja da su nedostatak bliskih veza i negativna orijentacija prema drugima ključne bihevioralne manifestacije bešćutnosti (Patrick i sur., 2009) iz čega bi proizlazila očekivana pozitivna povezanost bešćutnosti i izbjegavajuće dimenzije privrženosti. Nepovjerenje prema drugima i otuđenost od drugih bihevioralne su manifestacije dezinhibicije (Patrick i sur., 2009), iz čega proizlazi da bi dezinhibicija trebala biti pozitivno povezana kako s anksioznom tako i s izbjegavajućom dimenzijom privrženosti. TMP ne pretpostavlja postojanje povezanosti između smjelosti i privrženosti. Sukladno ovim

postavkama TMP modela te rezultatima istraživanja (Craig i sur., 2013), postavljenje su sljedeće hipoteze:

Hipoteza 2a: Ne očekuje se povezanost smjelosti niti s anksioznom niti s izbjegavajućom dimenzijom privrženosti.

Hipoteza 2b: Beščutnost će biti pozitivno povezana s izbjegavajućom dimenzijom privrženosti, dok se ne očekuje povezanost beščutnosti s anksioznom dimenzijom privrženosti.

Hipoteza 2c: Dezinhibicija će biti pozitivno povezana i s izbjegavajućom i s anksioznom dimenzijom privrženosti.

Problem 3. Ispitati povezanost svake od komponenti trijarhijskog modela psihopatije i pojedinih oblika impulzivnosti.

TMP pretpostavlja da su temeljna fenotipska obilježja dezinhibicije problemi s kontrolom impulsa koji povlače za sobom probleme s planiranjem i predviđanjem, oštećenu afektivnu regulaciju, inzistiranje na trenutnom zadovoljenju potreba i probleme s kontrolom ponašanja (Patrick i sur., 2009). Nasuprot tome, smjelost sadrži fenotipska obilježja sposobnosti zadržavanja prisebnosti u situacijama pritiska ili prijetnje i toleranciju prema nepoznatom i opasnom, što ima za posljedicu hladnokrvnost i usredotočenost u stresnim i ugrožavajućim situacijama (Patrick i sur., 2012). Iz toga bi proizlazilo da bi dezinhibicija trebala biti pozitivno, a smjelost negativno povezanom s impulzivnošću, dok između beščutnosti i impulzivnosti ne bi trebalo biti povezanosti.

Temeljem postavki trijarhijskog modela (Patrick i sur., 2009; Patrick i sur., 2012) izloženih gore i rezultata istraživanja koja su pokazala negativnu vezu smjelosti i impulzivnosti (npr. Gatner i sur., 2016), pozitivnu vezu između dezinhibicije i impulzivnosti i nepostojanje jedinstvene povezanosti između beščutnosti i impulzivnosti (npr. Blagov i sur, 2016; Drislane i Patrick, 2016; Drislane i sur., 2014; Gatner i sur., 2016; Sellbom i Phillips, 2013), postavljene su sljedeće hipoteze:

Hipoteza 3a: Smjelost će biti negativno povezana s impulzivnošću.

Hipoteza 3b: Ne očekuje se povezanost između beščutnosti i impulzivnosti.

Hipoteza 3c: Dezinhibicija će biti pozitivno povezana s impulzivnošću.

Problem 4. Ispitati povezanost ukupnog rezultata na psihopatiji s ukupnim rezultatom na agresiji, te povezanost svake od komponenti trijarhijskog modela psihopatije s reaktivnom i proaktivnom agresijom.

Trijarhijski model postulira povezanost agresije s ukupnom psihopatijom, te s dezinhibicijom i bešćutnošću. Detaljnije, model pretpostavlja da je reaktivna agresija jedna od bihevioralnih manifestacija dezinhibicije, a da je predatorska, unaprijed promišljena, proaktivna agresija bihevioralna manifestacija bešćutnosti, dok se smjelost ne dovodi u vezu s agresijom (Patrick i sur., 2009; Patrick i sur., 2012).

Temeljem postavki modela (Patrick i sur., 2009; Patrick i sur., 2012) i ranijih istraživanja koja su našla pozitivnu povezanost između bešćutnosti i agresije (Blagov i sur., 2016; Drislane i sur., 2014; Fanti i sur., 2016; Gatner i sur. 2016), između dezinhibicije i agresije (Drislane i sur., 2014; Gatner i sur., 2016; Fanti i sur., 2016), te istraživanja koja pokazuju da između smjelosti i agresije nema povezanosti (npr. Blagov i sur., 2016; Drislane i sur., 2014; Gatner i sur. 2016), postavljene su sljedeće hipoteze:

Hipoteza 4a: Ukupni rezultat na psihopatiji bit će pozitivno povezan s ukupnim rezultatom na agresiji.

Hipoteza 4b: Ne očekuje se povezanost između smjelosti i proaktivne te reaktivne agresije.

Hipoteza 4c: Bešćutnost će biti pozitivno povezana s proaktivnom agresijom.

Hipoteza 4d: Dezinhibicija će biti pozitivno povezana s reaktivnom agresijom.

Problem 5. Ispitati rodne razlike u okviru trijarhijskog modela psihopatije i u povezanosti trijarhijskih komponenti psihopatije s empatijom, privrženošću, impulzivnošću i agresijom.

Temeljem rezultata ranijih istraživanja na studentskoj i općoj populaciji koji su pokazali da muškarci u odnosu na žene postižu više rezultate na TriPM skalama (npr. Craig i sur., 2013; Drislane i Patrick, 2016, Poy i sur., 2015; Sica i sur., 2015) očekuje se da će i ovo istraživanje pokazati slične rezultate. Temeljem dosadašnjih nalaza koji pokazuju da u većoj ili manjoj mjeri postoji moderacijski učinak roda na povezanost TriPM komponenti s relevantnim korelatima psihopatije poput osobina ličnosti (Poy i sur., 2014), depresivnosti i stresa (Sica i sur., 2015), privrženosti (Craig i sur., 2013) i vrijednosnih orijentacija (Ljubin Golub i Sokić, 2016), očekuje se da postoji moderacijski učinak roda i na neke od odnosa između trijarhijskih psihopatskih komponenti i kriterijskih varijabli iz ovog istraživanja.

S obzirom da u okviru trijarhijskog modela psihopatije nema jasnih teorijskih postavki o rodnim razlikama u povezanosti TriPM komponenti s empatijom, privrženošću, impulzivnošću i agresijom, te s obzirom da prema dostupnoj literaturi nije rađena empirijska provjera navedenih rodnih razlika u okviru TMP-a, ispitivanju rodnih razlika pristupit ćemo u ovom istraživanju eksploratorno, kako bismo odgovorili na pitanje da li se povezanost TriPM komponenti s navedenim kriterijskim varijablama razlikuje ovisno o rodu.

3. METODA

S obzirom da *Trijarhijska mjera psihopatije* (TriPM; Patrick, 2010) nije korištena na hrvatskoj populaciji, od autora skale zatražena je suglasnost za njen prijevod i primjenu. Nakon dobivanja suglasnosti, skala je prevedena s engleskog na hrvatski jezik, uz prijevod natrag na engleski od strane dva prevoditelja (eng. *back-translation*), a sve jezične nejasnoće usklađene su s autorom skale. Radi provjere metrijskih karakteristika TriPM-a prije početka njegove primjene u glavnom istraživanju, provedeno je predistraživanje (Sokić i Ljubić Golub, 2014) u kom su sudjelovali studenti nekoliko visokoškolskih ustanova iz Zagreba. Skale TriPM-a pokazale su se u ovom predistraživanju visoko pouzdanima; Cronbachovi alpha koeficijenti iznosili su 0.78 za Smjelost, 0.84 za Bešćutnost i 0.81 za Dezinhibiciju.

Nakon provjere skale TriPM u predistraživanju, pristupilo se glavnom istraživanju.

3.1. Sudionici

U glavnom istraživanju sudjelovalo je 652 studenata visokoškolskih ustanova s područja Zagreba (Tehničkog veleučilišta, Fakulteta elektrotehnike i računarstva, Visokog učilišta Effectus-visoke škola za financije i pravo, Veleučilišta Vern, Pravnog fakulteta, Hrvatskih studija-Studij psihologije i Ekonomskog fakulteta). Nakon isključenja sudionika koji nisu u potpunosti ispunili sve upitnike, u konačnu obradu ušlo je njih 598 (308 muškaraca i 298 žena, M dobi = 21,60 godina, SD = 4.30, raspon dobi = 18-50). Iz Tablice 1. vidljivi su udjeli studenata po pojedinim visokoškolskim ustanovama.

Tablica 1. Prikaz frekvencija i udjela studenata po visokoškolskim ustanovama.

Naziv visokoškolske ustanove	F	%
Tehničko veleučilište u Zagrebu	51	8,5
Fakultet elektrotehnike i računarstva	73	12,2
Visoko učilište Effectus	108	18,1
Veleučilište Vern	227	38,0
Pravni fakultet u Zagrebu	58	9,7
Hrvatski studiji, Studij psihologije	55	9,2
Ekonomski fakultet u Zagrebu	26	4,3
UKUPNO:	598	100,0

3.2. Postupak

Istraživanje je provedeno za vrijeme održavanja redovne nastave na gore navedenim visokoškolskim ustanovama. Studenti su zamoljeni da dobrovoljno sudjeluju u istraživanju i

naglašeno je da je istraživanje anonimno. Svakom sudioniku uručen je pristanak na sudjelovanje u istraživanju (Prilog 3.). Tijekom istraživačkog postupka sudionici su ispunjavali upitnike (Prilog 4.) u koje su olovkom upisivali, odnosno zaokruživati svoje odgovore.

3.3. *Varijable i mjerni instrumenti*

3.3.1. *Psihopatija*

Psihopatija je mjerena *Trijarhijskom mjerom psihopatije* (TriPM; Patrick, 2010). Radi se o mjeri samoiskaza koja sadrži 58 čestica raspoređenih u tri TriPM skale koje mjere trijarhijske komponente psihopatije: Smjelost (19 čestica), Beščutnost (19 čestica) i Dezinhibiciju (20 čestica). Zbroj rezultata na sve tri skale daje mjeru ukupne psihopatije. Odgovori se daju na ljestvici Likertova tipa od 1- 4 (točno, donekle točno, donekle netočno, netočno), kojom se iskazuje stupanj slaganja sudionika o tome koliko ga pojedina tvrdnja dobro opisuje (npr. „Često se ponašam potaknut/a trenutnim potrebama; „Lako i vješto utječem na ljude“; „Nije me briga ako ljudi oko mene pate“). Viši rezultat na pojedinoj skali znači izraženija obilježja psihopatske komponente koju ta skala mjeri. Skale TriPM-a pokazale su se pouzdanima kako na studentskoj, tako i na općoj i osuđeničkoj populaciji (npr. Poy i sur., 2014; Sica i sur., 2015; Sellbom i Phillips, 2013), te u predistraživanju (Sokić i Ljubin Golub, 2014). U ovom istraživanju koeficijenti pouzdanosti iznosili su .86 za ukupnu psihopatiju, .80 za Smjelost, .85 za Beščutnost i .82 za Dezinhibiciju.

3.3.2. *Empatija*

Empatija je mjerena *Indeksom interpersonalne reaktivnosti* (IRI; Davis, 1980). Riječ je o multidimenzionalnoj mjeri samoiskaza empatije koja mjeri afektivni i kognitivni aspekt empatije. Skala sadrži 28 čestica podijeljenih u 4 konceptualno nezavisne podskale kojima se ocjenjuju različiti aspekti empatije (npr. „Ponekad mi je teško da stvari sagledam sa tuđeg stanovišta“; „Sanjarim i maštam i to relativno redovno o stvarima koje bi tek mogle da mi se dogode.“; „Kad vidim da nekoga iskorištavaju, osjetim potrebu da ga zaštitim.“; „Uplašim se kad se nađem u nekoj napetoj i emocionalno povišenoj situaciji.“). Odgovori se daju na skali Likertovog tipa od 1-5 stupnjeva (1 – uopće me ne opisuje, 2 – pretežno me ne opisuje, 3 – neutralno (ni da ni ne), 4 – uglavnom me opisuje, 5 – potpuno me opisuje). Instrument ima dvije podskale kognitivne empatije: podskalu Zauzimanja perspektive (eng. *Perspective Taking*; PT) i podskalu Fantazije (eng. *Fantasy*; FA) i dvije podskale emocionalne empatije: podskalu Empatijske brige (eng. *Empatic Concern*; EC) i podskalu Osobne uznemirenosti

(eng. *Personal Distress*; PD). Podskala Zauzimanja perspektive mjeri sposobnost ispitanika za razumijevanje i prihvaćanje psiholoških stanja druge osobe, podskala Fantazije mjeri sposobnost uživljavanja osobe u osjećaje i postupke fiktivnih likova iz knjiga, filmova i igara, podskala Empatijske brige mjeri osjećajnost i nesebičnu brigu za druge, a podskala Osobne uznemirenosti pokazatelj je uznemirenosti ili anksioznosti koju pojedinac osjeća promatrajući negativna iskustva druge osobe. Zbrojem postignutih bodova na svim podskalama dobije se ukupni rezultat empatijske reaktivnosti – IRIT. Cronbachov alpha za cijeli upitnik iznosio je u ranijim istraživanjima od .70 do .78 (Davis, 1993). Instrument je validiran na raznim uzorcima, kliničkim i nekliničkim (Jolliffe i Farrington, 2004; Mullins-Nelson i sur., 2006; Rankin i sur., 2005). U ovom istraživanju koeficijenti pouzdanosti iznosili su: 0.84 za cijelu skalu, .71 za podskalu Zauzimanja perspektive, .77 za podskalu Fantazije, .77 za podskalu Empatijske brige i .77 za podskalu Osobne uznemirenosti.

3.3.3. *Privrženost*

Za mjerenje privrženosti korištena je skraćena verzija *Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama* i to *Upitnik privrženosti prema ljubavnim partnerima* (IIBV; Brennan i sur., 1998; Kamenov i Jelić, 2003) koji se sastoji od skale Izbjegavanja i skale Anksioznosti, kojima se utvrđuju dvije dimenzije privrženosti: dimenzija izbjegavanja i dimenzija anksioznosti. Radi se o skalama samoprocjene s ukupno 18 čestica (9 čestica za svaku skalu). Svoj stupanj slaganja sa svakom od tvrdnji (npr. „Radije ne pokazujem partneru svoje prave osjećaje“; „Jako se brinem da ću izgubiti partnera“; „Gotovo sve govorim svojim partnerima.“), sudionici izražavaju zaokruživanjem odgovarajućeg broja na skali Likertova tipa od 1 do 7 (uopće se ne slažem, niti se slažem niti se ne slažem, potpuno se slažem). Skalu Izbjegavanja čine čestice označene neparnim brojem, a skalu Anksioznosti čestice označene parnim brojem. Kombinacijom rezultata na ove dvije dimenzije moguće je dobiti četiri tipa privrženosti: sigurnu, odbijajuću, zaokupljenu i plašljivu. Pouzdanost pojedinih dimenzija skraćenog Upitnika privrženosti prema ljubavnim partnerima mjerene Cronbachovim alfa koeficijentom iznosile su .82 za skalu Anksioznosti i .86 za skalu Izbjegavanja (Kamenov i Jelić, 2003). U ovom istraživanju koeficijent pouzdanosti skale Izbjegavanja iznosio je .86, a skale Anksioznosti .81.

3.3.4. *Impulzivnost*

Za mjerenje impulzivnosti korištena je *Barrattova skala impulzivnosti-Verzija 11* (BIS-11; Patton i sur., 1995). Riječ je o mjeri samoiskaza koja sadrži 30 čestica raspoređenih

u tri podskale koje mjere Impulzivnost pažnje (8 čestica), Motoričku impulzivnost (11 čestica) i Impulzivnost neplaniranja (11 čestica). Odgovori se daju na skali Likertova tipa od 1 do 4 (Rijetko/Nikad, Ponekad, Često, Gotovo uvijek/Uvijek) kojima se iskazuje učestalost načina na koji se sudionici ponašaju i razmišljaju (npr. „Pažljivo planiram zadatke.“, „Nepažljiv/a sam.“; „Imam ubrzane misli.“; „Nemiran/na sam u kazalištu ili na predavanjima“).

Zbroj rezultata na navedenim podskalama pokazuje ukupnu razinu impulzivnosti. Skala je korištena na uzorcima kliničke, forenzičke i opće populacije i pokazala se visoko pouzdanom (Stanford i sur., 2009). Koeficijenti pouzdanosti u ovom istraživanju iznose .79 za cijeli upitnik, .61 za Impulzivnost pažnje, .62 za Motoričku impulzivnost i .64 za Impulzivnost neplaniranja.

3.3.5. Agresija

Za mjerenje agresije korišten je *Upitnik reaktivno-proaktivne agresije* (RPQ; Raine i sur., 2006). Ovaj upitnik sastoji se od podskale Reaktivne agresije koja sadrži jedanaest čestica i mjeri fizičku i verbalnu reaktivnu agresiju i od podskale Proaktivne agresije koja sadrži dvanaest čestica i mjeri fizičku i verbalnu proaktivnu agresiju. Zadatak sudionika je da za svaku česticu procijene na skali Likertova tipa koliko su se često ponašali na opisani način, pri čemu 0 označava da se nikad nisu tako ponašali, 1 da su se ponekad tako ponašali, a 2 da su se često tako ponašali (npr. „Vikali na nekog jer vas je naživcirao“; „Imali izljev bijesa“; „Uništili nešto iz zabave“; „Naljutili se kad nije bilo po vašem.“). Ukupni rezultat na agresiji i rezultat na dvije podskale agresije dobiva se zbrajanjem odgovora na pojedinim česticama. Skala je validirana na hrvatskoj populaciji (Ručević i Duvnjak, 2010), a koeficijenti pouzdanosti iznosili su: .82 za cijeli upitnik, .77 za podskalu Reaktivne agresije i .75 za podskalu Proaktivne agresije. U ovom istraživanju pouzdanost cijelog upitnika iznosila je .87, a koeficijent pouzdanosti jednak je za podskalu Reaktivne agresije i za podskalu Proaktivne agresije i iznosi .80.

3.4. Analize podataka

Deskriptivna statistika i metrijske karakteristike analizanih skala prikazani su u Tablici 2. Deskriptivni statistici (aritmetičke sredine i standardne devijacije) izračunati su za cijeli uzorak i odvojeno po rodu. Rodne razlike na korištenim varijablama ispitane su Cohenovim d koji mjeri veličinu učinka prilagođenu uzorcima razmjernih veličina. Osim toga

jednosmjernom analizom varijance uspoređeni su dobiveni rezultati na svim korištenim mjerama između muškaraca i žena.

U analizi podataka korištene su korelacijske i regresijske analize. Zbog većeg broja ispitivanih varijabli kod deskriptivne obrade podataka korištena je Bonfferonijeva korekcija za višestruke usporedbe, tako da su statističke značajnosti u ovim analizama procijenjene na razini $p < .0006$ (.01/18). Korelacijama nultog reda (Pearsonov r) određene su osnovne bivarijatne povezanosti između TriPM skala. Između TriPM skala i skala, odnosno podskala empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije izračunate su korelacije nultog reda. Osim toga, kako bi se odredile stvarne povezanosti između svake psihopatske komponente i ispitivanih varijabli izračunate su i parcijalne korelacije na način da je isključen utjecaj preostale dvije TriPM komponente. Korištenjem Fisherovih r u z transformacija provjereno je jesu li razlike u jačini povezanosti različite ovisno o rodu. Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije između TriPM skala i skala, odnosno podskala empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije izračunate su i na ukupnom uzorku (rezultati ovih analiza nalaze se u Prilogu 1).

Kako bi se provjerilo postoji li moderacijski učinak roda na odnos psihopatskih komponenti i empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije provedene su hijerarhijske regresijske analize u kojima su u prvom koraku kao prediktori uvedeni dob i rod kao kontrolne varijable, u drugom koraku uvedene su centrirane vrijednosti TriPM komponenti, a u trećem koraku interakcije roda i centriranih vrijednosti svake od TriPM komponenti. Povećanje R^2 u trećem koraku analize pokazuje mijenja li rod odnose između TriPM komponenti kao prediktor a i kriterijskih varijabli (Prilog 2).

Rezultati ovih analiza pokazali su da postoji moderacijski učinak roda na odnos između TriPM komponenti i ukupne i motoričke impulzivnosti, te između TriPM komponenti i ukupne, reaktivne i proaktivne agresije. Osim toga, pokazalo se da je interakcija roda i bešćutnosti značajna u predviđanju dimenzije izbjegavanja. Stoga su za privrženost, impulzivnost i agresiju prikazane regresijske analize zasebno po rodu. Suprotno od toga, rod se nije pokazao moderatorom odnosa TriPM komponenti i pojedinih oblika empatije te analizu povezanosti TriPM komponenti i empatije prikazujemo za uzorak muškaraca i žena zajedno.

S obzirom na široki raspon dobi sudionika ovoga istraživanja (raspon dobi se kreće od 18-50 godina), dob sudionika uvrštena je u regresijske analize kao kontrolna varijabla u prvom koraku analiza.

4. REZULTATI

4.1. Deskriptivna statistika i metrijske karakteristike analizanih skala

Deskriptivni pokazatelji varijabli istraživanja i osnovne metrijske karakteristike skala i subskala korištenih u ovom istraživanju prikazani su u Tablici 2.

Tablica 2. Deskriptivni pokazatelji, spolne razlike i pouzdanosti mjera psihopatije, empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije.

Varijable	Raspon		ANOVA			F	d	α
	Mogući	Stvarni	Cijeli	Muškarci	Žene			
			uzorak					
			M (SD)	M (SD)	M (SD)			
Psihopatija ukupno	1-4	1.40-3.40	2.14 (.29)	2.23 (.28)	2.05 (.26)	67.71	.67	.86
Smjelost	1-4	1.37-3.68	2.73 (.42)	2.81 (.38)	2.65 (.44)	24.27	.39	.80
Beščutnost	1-4	1.05-3.37	1.87 (.44)	2.02 (.43)	1.71 (.39)	88.05	.76	.85
Dezinhibicija	1-4	1.00-3.50	1.85 (.39)	1.88 (.41)	1.81 (.38)	4.68	.18	.82
Empatija ukupno	1-5	1.43-4.68	3.32 (.50)	3.14 (.46)	3.50 (.48)	89.09	-.76	.84
Zauzimanje perspektive	1-5	1.57-5.00	3.49 (.66)	3.39 (.66)	3.59 (.65)	13.89	-.31	.71
Fantazija	1-5	1.00-5.00	3.49 (.79)	3.32 (.73)	3.67 (.82)	30.13	-.45	.77
Empatijska briga	1-5	1.00-5.00	3.56 (.75)	3.31 (.72)	3.82 (.69)	77.12	-.72	.77
Osobna uznemirenost	1-5	1.00-4.71	2.72 (.74)	2.52 (.65)	2.92 (.77)	47.06	-.56	.77
Dimenzija Izbjegavanja	1-7	1.00-4.71	2.92 (1.25)	3.02(1.16)	2.82(1.32)	3.86	.16	.86
Dimenzija Anksioznosti	1-7	1.00-6.67	3.20 (1.19)	3.20(1.15)	3.21(1.24)	.03	-.01	.81
Impulzivnost ukupno	1-4	1.20-3.43	2.08 (.32)	2.07 (.30)	2.08 (.34)	.04	-.03	.79
Impulzivnost pažnje	1-4	1.00-3.50	2.16 (.44)	2.21 (.43)	2.11 (.45)	6.58	.23	.61
Motorička impulzivnost	1-4	1.18-3.36	2.04 (.38)	2.03 (.35)	2.04 (.41)	.00	-.03	.62
Impulzivnost neplaniranja	1-4	1.00-3.45	2.06 (.40)	2.02 (.40)	2.10 (.40)	6.01	-.20	.64
Agresija ukupno	0-2	.04-1.78	.61 (.28)	.64 (.29)	.58 (.27)	7.71	.21	.87
Reaktivna agresija	0-2	.09-2.00	.99 (.36)	1.00 (.35)	.99 (.38)	.07	.03	.80
Proaktivna agresija	0-2	.00-1.67	.27 (.27)	.33 (.30)	.20 (.22)	34.79	.49	.80

Napomena. $N_U = 598$, $N_M = 308$, $N_Z = 290$. $df (1,596)$. $d =$ Cohenov d za veličinu učinka. Prema Cohenovoj (1988) interpretaciji veličina učinka koja se kreće oko 0.2 smatra se malom, oko 0.5 srednjom, i oko 0.8 visokom. $\alpha =$ Cronbachov alfa koeficijent pouzdanost skala. Boldane vrijednosti označavaju statistički značajne F vrijednosti uz Bonferronijevu korekciju za višestruke usporedbe (.01/18), $p < .0006$.

Kako je iz Tablice 2. vidljivo, TriPM skale pokazale su visoku pouzdanost (koeficijenti pouzdanosti kreću se od .80 do .85). Skale i podskale empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije također su pokazale zadovoljavajuće pouzdanosti, s tim što su najniže pouzdanosti skala impulzivnosti (koeficijenti pouzdanosti iznose .61 za Impulzivnost pažnje,

.62 za Motoričku impulzivnost i .64 za Impulzivnost neplaniranja). Na svim skalama i podskalama pokriven je cijeli raspon rezultata što govori o dobrom varijabilitetu.

Ispitivanje rodnih razlika pokazalo je da su muškarci imali značajno više rezultate na ukupnoj psihopatiji ($F = 67.71, p < .0006$), Smjelosti ($F = 24.27, p < .0006$) i Bešćutnosti ($F = 88.05, p < .0006$), dok među njima nije bilo razlike na skali Dezinhibiciji. Muškarci su u odnosu na žene postigli značajno niže rezultate na ukupnoj empatiji ($F = 89.09, p < .0006$) i na svim podskalama empatije, te značajno više rezultate na Proaktivnoj agresiji ($F = 34.79, p < .0006$). Rodnih razlika nije bilo na skalama privrženosti, impulzivnosti, Reaktivnoj agresiji, niti na ukupnoj agresiji.

4.2. Bivarijatne povezanosti između TriPM komponenti

Korelacije između ukupnog TriPM rezultata i rezultata na TriPM skalama Smjelosti, Bešćutnosti i Dezinhibicije na cijelom uzorku kreću se od umjerenih do visokih ($r_s = .57, .84$ i $.62, p < .001$). Bešćutnost je pokazala pozitivnu korelaciju sa Smjelošću ($r = .30, p < .001$), umjerenu s Dezinhibicijom ($r = .40, p < .001$), dok je između Smjelosti i Dezinhibicije nađena niska povezanost ($r = -.12, p < .01$). Slični rezultati korelacijskih analiza između ukupnog TriPM rezultata i rezultata na TriPM skalama dobiveni su i na odvojenim uzorcima muškaraca i žena (Tablica 3.).

Tablica 3. Interkorelacije između psihopatskih komponenti i ukupnog rezultata na psihopatiji.

	Psihopatija ukupno	Smjelost	Bešćutnost	Dezinhibicija
Psihopatija ukupno	-	.53**	.83**	.68 _a **
Smjelost	.57**	-	.27**	-.09
Bešćutnost	.81**	.25**	-	.41**
Dezinhibicija	.57 _a **	-.20*	.37**	-

Napomena: Iznad dijagonale prikazani su rezultati za muškarace ($N = 308$), ispod dijagonale za žene ($N = 290$). Indeksirana slova označavaju statistički značajne razlike u korelacijama među spolovima.
* $p < .01$, ** $p < .001$.

Korištenjem Fisherovih r u z transformacija provjereno je postoje li statistički značajne rodne razlike u jačini korelacija na svim ispitivanim varijablama. Pokazalo se da među rodovima postoje statistički značajne razlike u korelacijama između ukupnog TriPM rezultata i rezultata na skali Dezinhibicije; kod muškaraca $r = .68$, a kod žena $r = .57, (p < .001, z = 2.21, p = 0.03)$. Osim toga pokazalo se da kod muškaraca nema povezanosti između Smjelosti i Dezinhibicije ($r = -.09, p = .13$) dok kod žena ova povezanost iako niska, ali statistički značajna, ipak postoji ($r = -.20, p < .01$) (Tablica 3.).

4.3. Povezanost TriPM komponenti i empatije

Rezultati korelacijskih analiza (Tablica 4.) djelomično su potvrdili pretpostavku o nepostojanju povezanosti između smjelosti i emocionalne i kognitivne empatije (*Hipoteza 1a*). Između Smjelosti i podskala kognitivne empatije očekivano, nije bilo povezanosti. Suprotno postavljenoj hipotezi, Smjelost je kod muškaraca i kod žena pokazala nezavisnu negativnu povezanost s Osobnom uznemirenošću ($r_p(\text{muškarci}) = -.51$, $r_p(\text{žene}) = -.60$, $p < .001$). Međutim, ova povezanost značajno je viša kod žena ($z = 2.16$, $p = .03$). Negativna bivarijatna povezanost koja kod oba roda postoji između Smjelosti i Empatijske brige ($r(\text{muškarci}) = -.22$, $r(\text{žene}) = -.29$, $p < .001$) nestaje parcijalizacijom ostale dvije TriPM komponente ($r_p(\text{muškarci}) = .02$, $r_p(\text{žene}) = -.11$, $p > .01$), odnosno može se zaključiti da je ona rezultat zajedničke varijance koju smjelost dijeli s bešćutnošću.

Tablica 4. Povezanost psihopatije i empatije: Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije kod muškaraca ($N_M = 308$) i žena ($N_Z = 290$).

	Smjelost		Bešćutnost		Dezinhibicija	
	M r/r_p	Ž r/r_p	M r/r_p	Ž r/r_p	M r/r_p	Ž r/r_p
Empatija ukupno	-.33**/-.18*	-.44**/-.31**	-.56**/-.55**	-.54**/-.52**	-.03/.23**	.04/.20*
Zauzimanje perspektive	-.04/.08	.01/.12	-.46**/-.40**	-.43**/-.41**	-.26**/-.06	-.21**/-.02
Fantazija	-.09/-.02	-.16/-.08	-.20**/-.21**	-.15/-.16*	.02/.11	.08/.12
Empatijska briga	-.22**/.02	-.29**/-.11	-.65**/-.68**	-.65**/-.63**	-.02/.35 _a **	-.07/.19 _a *
Osobna uznemirenost	-.56 _a **/-.51**	-.67 _a **/-.60**	-.18/-.13	-.22**/-.16*	.17/.19*	.24**/.20*

Napomena: r = Pearsonovi koeficijenti korelacije. r_p = parcijalne korelacije nakon kontrole drugih dviju psihopatskih komponenti. Indeksirana slova označavaju statistički značajne razlike među korelacijama nultog reda i parcijalnim korelacijama između muškaraca i žena uz upotrebu Fisherovih r u z transformacija. M = muškarci, Ž = žene.

* $p < .01$, ** $p < .001$.

Vežano uz odnos bešćutnosti i empatije, rezultati su potvrdili hipotezu da će bešćutnost biti negativno povezana sa svim mjerama kako kognitivne tako i emocionalne empatije (*Hipoteza 1b*). Bešćutnost je kod muškaraca i kod žena pokazala umjerenu do visoku negativnu povezanost s ukupnim rezultatom na empatiji ($r = -.56$ i $-.54$, $r_p = -.55$ i $-.52$, $p < .001$), Zauzimanjem perspektive ($r = -.46$ i $-.43$, $r_p = -.40$ i $-.41$, $p < .001$) i Empatijskom brigom ($r = -.65$ i $-.65$, $r_p = -.68$ i $-.63$, $p < .001$). Bešćutnost je kod oba roda bila negativno povezana s podskalom Fantazije, s tim da je kod žena ova povezanost značajna tek nakon kontrole ostalih dviju TriPM komponenti. Pokazalo se da je Bešćutnost nezavisno negativno povezanom i s podskalom Osobne uznemirenosti samo kod žena ($r = -.22$, $p < .001$, $r_p = -.16$, $p < .01$), ali ne i kod muškaraca ($r = -.18$, $p > .01$, $r_p = -.13$, $p > .01$).

Pretpostavka o nepostojanju povezanosti Dezinhibicije s kognitivnom i emocionalnom empatijom djelomično je potvrđena (*Hipoteza 1c*). Pokazalo se da kod oba roda nema nezavisne povezanosti između Dezinhibicije i podskala kognitivne empatije. Negativne bivarijatne povezanosti između Dezinhibicije i Zauzimanja perspektive postale su neznačajne nakon kontrole preostalih TriPM komponenti, dok između Dezinhibicije i podskale Fantazije nije bilo bivarijatne povezanosti niti kod muškaraca niti kod žena. Suprotno očekivanju, pokazalo se da postoji jedinstvena pozitivna povezanost kod oba roda između Dezinhibicije i obje podskale emocionalne empatije (Tablica 4.). Parcijalna korelacija između Dezinhibicije i Empatijske brige značajno je viša kod muškaraca nego kod žena ($z = 2.1, p = .03$). Osim toga, pokazalo se da je Dezinhibicija jedinstveno pozitivno povezana s ukupnom empatijom kod muškaraca ($r_p = .23, p < .001$) i kod žena ($r_p = .20, p < .01$), što se može pripisati navedenoj pozitivnoj povezanosti s podskalama emocionalne empatije.

4.4. *Predviđanje empatije na temelju TriPM komponenti*

Kako bi se odredio jedinstveni doprinos TriPM komponenti u objašnjenju empatije i ispitale moguće rodne razlike u odnosu psihopatskih komponenti i empatije provedeno je pet hijerarhijskih regresijskih analiza (Prilog 2., Tablica 16.). U prvom koraku analiza uvedeni su rod i dob, u drugom koraku dodane su centrirane vrijednosti TriPM komponenti, a u trećem koraku uvedene su interakcije roda i centriranih vrijednosti TriPM komponenti. Povećanje R^2 u trećem koraku nije se pokazalo značajnim niti u predviđanju ukupne empatije niti u predviđanju pojedinih tipova empatije, što pokazuje da u ovom istraživanju rod ne mijenja odnose između TriPM komponenti i navedenih kriterijskih varijabli, pa su stoga regresijske analize provedene na cijelom uzorku, a ne odvojeno po rodu.

Rezultati na svim TriPM skalama objasnili su značajni dio varijance rezultata na ukupnoj empatiji i na svim podskalama empatije. Postotak objašnjene varijance najviši je kod Empatijske brige (53%) i Osobne uznemirenosti (45%) koje su pokazatelji emocionalne empatije.

Predviđanje empatije temeljem TriPM komponenti ispitano je nizom regresijskih analiza (Tablica 5.) koje su pokazale da TriPM komponente zajedno objašnjavaju najveći postotak varijance Empatijske brige (53%), ($R = .73, F[5,592] = 136.71, p < .001$), potom Osobne uznemirenosti (45%), ($R = .67, F[5,592] = 98.23, p < .001$), dok je postotak objašnjene varijance Zauzimanja perspektive nešto niži i iznosi 23% ($R = .48, F[5,592] = 35.91, p < .001$). Najmanje varijance objašnjeno je na podskali Fantazije (9%), ($R = .31, F[5,592] = 12.92, p < .01$).

Tablica 5. Multiple regresijske analize s TriPM komponentama kao prediktorima empatije na cijelom uzorku ($N = 598$).

	Empatija ukupno	Zauzimanje perspektive	Fantazija	Empatijska briga	Osobna uznemirenost
Smjelost	-.20**	.10	-.05	-.03	-.55**
Beščutnost	-.58**	-.49**	-.23**	-.75**	-.13*
Dezinhibicija	.18**	-.04	.13*	.23**	.17**
R^2	.48**	.23**	.10**	.54**	.45**
Korigirani R^2	.47**	.23**	.09**	.53**	.45**
F	107.74**	35.91**	12.92**	136.71**	98.23**

Napomena: Dob i rod uključeni su kao kontrolne varijable. Prikazani su standardizirani beta koeficijenti.

* $p < .01$, ** $p < .001$.

Rezultati regresijskih analiza konzistentni su s rezultatima parcijalnih korelacijskih analiza (Tablica 4.). Smjelost se suprotno očekivanju, pokazala značajnim negativnim prediktorom ukupne empatije ($\beta = -.20$, $p < .001$) i značajnim negativnim prediktorom Osobne uznemirenosti ($\beta = -.55$, $p < .001$). Očekivano, Beščutnost se pokazala značajnim negativnim prediktorom ukupne empatije ($\beta = -.58$, $p < .001$) i jedinstvenim značajnim negativnim prediktorom Empatijske brige ($\beta = -.75$, $p < .001$). Osim toga, Beščutnost se pokazala značajnim negativnim prediktorom Zauzimanja perspektive ($\beta = -.49$, $p < .001$), jedinstvenim negativnim prediktorom Fantazije ($\beta = -.23$, $p < .001$), te značajnim negativnim prediktorom Osobne uznemirenosti ($\beta = -.15$, $p < .01$). Dezinhibicija se suprotno očekivanju pokazala jedinstvenim pozitivnim prediktorom ukupne empatije ($\beta = .18$, $p < .001$), te podskala emocionalne empatije, tj. Empatijske brige ($\beta = .23$, $p < .001$) i Osobne uznemirenosti ($\beta = .17$, $p < .01$, i $\beta = .18$, $p < .001$), te jedinstvenim pozitivnim prediktorom Fantazije ($\beta = .13$, $p < .01$).

4.5. Povezanost TriPM komponenti i privrženosti

Ispitivanje povezanosti TriPM komponenti s anksioznom i izbjegavajućom dimenzijom privrženosti djelomično je potvrdilo postavljene hipoteze (Tablica 6.). Sukladno predviđanju, pokazalo se da između Smjelosti i dimenzije Izbjegavanja nema povezanosti (*Hipoteza 2a*). Međutim, pokazalo se da je Smjelost, suprotno očekivanju, nakon kontrole preostalih TriPM komponenti i kod muškaraca i kod žena jedinstveno negativno povezana s dimenzijom Anksioznosti ($r_p(\text{muškarci}) = -.33$; $r_p(\text{žene}) = -.31$, $p < .001$).

Nadalje, pretpostavili smo da će Beščutnost biti pozitivno povezana s dimenzijom Izbjegavanja, dok se nije očekivala povezanost između Beščutnosti i dimenzije Anksioznosti (*Hipoteza 2b*), što su rezultati potvrdili. Pokazalo se da Beščutnost kod oba roda nezavisno od preostalih TriPM komponenti pozitivno korelira sa dimenzijom Izbjegavanja ($r_p(\text{muškarci}) = .18$,

$p < .01$, $r_p(\text{žene}) = .29$, $p < .001$), dok između Beščutnosti i dimenzije Anksioznosti povezanosti nije bilo.

Pretpostavka o pozitivnoj povezanosti Dezinhibicije s obje dimenzije privrženosti (*Hipoteza 2c*) djelomično je potvrđena. Pokazalo se da između Dezinhibicije i dimenzije Anksioznosti postoje jedinstvene pozitivne bivarijatne i parcijalne povezanosti kako kod muškaraca ($r = .19$, $r_p = .19$, $p < .01$), tako i kod žena ($r = .35$, $r_p = .26$, $p < .001$), ali je kod žena ova bivarijatna povezanost značajno viša nego kod muškaraca ($z = 2.1$, $p = .03$). Međutim, pokazalo se da je Dezinhibicija nezavisno povezana s dimenzijom Izbjegavanja samo kod muškaraca, dok kod žena pozitivna bivarijatna povezanost Dezinhibicije s ovom dimenzijom privrženosti postaje neznačajnom nakon kontrole preostalih TriPM komponenti ($r = .21$, $p < .001$, $r_p = .05$, $p > .01$), (Tablica 6).

Tablica 6. Povezanost psihopatije i privrženosti: Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije kod muškaraca ($N_M = 308$) i žena ($N_Z = 290$).

	Smjelost		Beščutnost		Dezinhibicija	
	M r/r_p	Ž r/r_p	M r/r_p	Ž r/r_p	M r/r_p	Ž r/r_p
Dimenzija Izbjegavanja	-.12/-.15	-.06/-.13	.26**/.18*	.32**/.29**	.35**/.24 _a **	.21**/.05 _a
Dimenzija Anksioznosti	-.38**/-.33**	-.36**/-.31**	-.10/-.08	.07/.05	.19 _a */.19*	.35 _a **/.26**

Napomena: r = Pearsonovi koeficijenti korelacije. r_p = parcijalne korelacije nakon kontrole drugih dviju psihopatskih komponenti. Indeksirana slova označavaju statistički značajne razlike među korelacijama nultog reda i parcijalnim korelacijama između muškaraca i žena uz upotrebu Fisherovih r u z transformacija.

* $p < .01$, ** $p < .001$. M = muškarci, Ž = žene.

4.6. Predviđanje privrženosti na temelju TriPM komponenti

Kako bi se odredio jedinstveni doprinos TriPM komponenti u objašnjenju pojedinih dimenzija privrženosti i ispitalo eventualne rodne razlike, provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize u kojima su u prvom koraku uvedeni rod i dob, u drugom koraku dodane su centrirane vrijednosti psihopatskih komponenti, a u trećem koraku uvedene su interakcije roda i centriranih vrijednosti TriPM komponenti (Tablica 17. u Prilogu 2). Pokazalo se da rod ne mijenja odnose između TriPM komponenti i dimenzija privrženosti jer povećanje R^2 u trećem koraku analize nije bilo značajno kako u predviđanju dimenzije Izbjegavanja ($\Delta R^2 = .01$, $p = .07$), tako niti u predviđanju dimenzije Anksioznosti ($\Delta R^2 = .01$, $p = .05$). Međutim, kako se interakcija roda i Beščutnosti pokazala značajnom u predviđanju dimenzije Izbjegavanja ($\beta = .31$, $p < .05$), to su daljnje regresijske analize provedene zasebno za muški i zasebno za ženski uzorak (Tablica 7).

Tablica 7. Multiple regresijske analize s TriPM komponentama kao prediktorima privrženosti kod muškaraca ($N_M = 308$) i žena ($N_{\check{z}} = 290$).

	Dimenzija izbjegavanja		Dimenzija anksioznosti	
	M	Ž	M	Ž
Smjelost	-.15	-.13	-.34**	-.32**
Beščutnost	.20*	.33**	-.09	.04
Dezinhibicija	.26**	.06	.20*	.28**
R^2	.16**	.12**	.17**	.22**
Korigirani R^2	.15**	.11**	.16**	.21**
F	14.17**	10.08**	15.84**	19.82**

Napomena: Dob je uključena kao kontrolna varijabla. Prikazani su standardizirani beta koeficijenti. M = muškarci, Ž = žene.

* $p < .01$, ** $p < .001$.

Pokazalo se da kod muškaraca rezultati na svim TriPM skalama objašnjavaju podjednak postotak varijance dimenzije privrženosti; objašnjeno je 15% varijance dimezije Izbjegavanja ($R = .40$, $F[4,303] = 14.17$, $p < .001$) i 16% varijance dimenzije Anksioznosti ($R = .42$, $F[4,303] = 15.84$, $p < .001$). Na uzorku žena rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 11% varijance dimezije Izbjegavanja ($R = .35$, $F[4,285] = 10.08$, $p < .001$) i 21% varijance dimenzije Anksioznosti ($R = .47$, $F[4,285] = 19.82$, $p < .001$).

Smjelost se kod muškaraca i žena pokazala značajnim negativnim prediktorom dimenzije Anksioznosti ($\beta = -.34$ i $-.32$, $p < .001$), dok između Smjelosti i dimenzije Izbjegavanja nije bilo povezanosti. Beščutnost se očekivano kod muškaraca i kod žena pokazala značajnim pozitivnim prediktorom dimenzije Izbjegavanja ($\beta = .20$, $p < .01$ i $\beta = .33$, $p < .001$). Dezinhibicija se pokazala značajnim pozitivnim prediktorom dimenzije Izbjegavanja samo kod muškaraca ($\beta = .26$, $p < .001$), ali ne i kod žena. Međutim, Dezinhibicija se sukladno postavljenoj hipotezi, pokazala jedinstvenim pozitivnim prediktorom dimenzije Anksioznosti na oba uzorka ($\beta = .20$, $p < .01$ i $\beta = .28$, $p < .001$). Ovi rezultati sukladni su rezultatima parcijalnih korelacijskih analiza (Tablica 6.).

4.7. Povezanost TriPM komponenti i impulzivnosti

Rezultati bivarijantnih i parcijalnih korelacija između TriPM komponenti i impulzivnosti prikazani su u Tablici 8. Pretpostavka o očekivanoj negativnoj povezanosti Smjelosti s impulzivnošću (*Hipoteza 3a*) djelomično je potvrđena. Smjelost se kod muškaraca i kod žena pokazala jedinstveno negativno povezanom samo s Impulzivnošću neplaniranja ($r_p = -.25$ i $-.21$, $p < .001$), ali ne i s ukupnom impulzivnošću. Međutim, Smjelost je pokazala pozitivnu povezanost s Motoričkom impulzivnošću kod muškaraca ($r_p = .15$, $p < .01$), ali ne i kod žena.

Sukladno očekivanju, pokazalo se da Bešćutnost nije nezavisno povezana s impulzivnošću (*Hipoteza 3b*). Nakon parcijalizacije Smjelosti i Dezinhibicije, bivarijatne pozitivne povezanosti Bešćutnosti s ukupnom i Motoričkom impulzivnošću postale su kod oba roda neznačajne. Također, pokazalo se da bivarijatna pozitivna povezanost Bešćutnosti i Impulzivnosti pažnje koja se pokazala samo kod žena, postaje neznačajnom nakon kontrole Smjelosti i Dezinhibicije ($r = .27, p < .001, r_p = .08, p > .01$).

Pretpostavka o pozitivnoj povezanosti Dezinhibicije s impulzivnošću u cijelosti je potvrđena (*Hipoteza 3c*). Dezinhibicija se kod muškaraca i žena pokazala umjereno do visoko nezavisno pozitivno povezanom s ukupnom impulzivnošću ($r_p(\text{muškarci}) = .59; r_p(\text{žene}) = .65, p < .001$), Impulzivnošću pažnje ($r_p(\text{muškarci}) = .56; r_p(\text{žene}) = .52, p < .001$), Motoričkom impulzivnošću ($r_p(\text{muškarci}) = .48; r_p(\text{žene}) = .60, p < .001$) i Impulzivnošću neplaniranja ($r_p(\text{muškarci}) = .34; r_p(\text{žene}) = .42, p < .001$). Osim toga, parcijalna korelacija između Dezinhibicije i Motoričke impulzivnosti pokazala se statističkim značajno višom kod žena nego kod muškaraca ($z = 2.07, p = .04$).

Tablica 8. Povezanost psihopatije i impulzivnosti: Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije kod muškaraca ($N_M = 308$) i žena ($N_Z = 290$).

POTV	Smjelost		Bešćutnost		Dezinhibicija	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž
	r/r_p	r/r_p	r/r_p	r/r_p	r/r_p	r/r_p
Impulzivnost ukupno	-.13/-.12	-.17/-.07	.29**/.06	.31**/.09	.65**/.59**	.71**/.65**
Impulzivnost pažnje	-.14/-.10	-.14/-.05	.19/-.04	.27**/.08	.59**/.56**	.59**/.52**
Motorička impulzivnost	.12/.15*	.01/.13	.36**/.13	.36**/.12	.54**/.48 _a **	.64**/.60 _a **
Impulzivnost neplaniranja	-.27**/-.25**	-.29**/-.21**	.12/.04	.12/.00	.40**/.34**	.49**/.42**

Napomena: r = Pearsonovi koeficijenti korelacije. r_p = parcijalne korelacije nakon kontrole drugih dviju psihopatskih komponenti. Indeksirana slova označavaju statistički značajne razlike među korelacijama nultog reda i parcijalnim korelacijama između muškaraca i žena uz upotrebu Fisherovih r u z transformacija.

* $p < .01$, ** $p < .001$. M = muškarci, Ž = žene.

4.8. Predviđanje impulzivnosti na temelju TriPM komponenti

U nastojanju da se odredi jedinstveni doprinos TriPM komponenti u objašnjenju ukupne impulzivnosti, Impulzivnosti pažnje, Motoričke impulzivnosti i Impulzivnosti neplaniranja, te ispituju moguće rodne razlike, provedene su četiri hijerarhijske regresijske analize. U navedenim analizama u prvom koraku uvedeni su rod i dob, u drugom koraku dodane su centrirane vrijednosti TriPM komponenti, a u trećem koraku uvedene su interakcije roda i centriranih vrijednosti TriPM komponenti (Tablica 18. u Prilogu 2). Pokazalo se da rod mijenja odnose između TriPM komponenti i ukupne i Motoričke impulzivnosti, što je vidljivo

iz značajnog povećanja koeficijenta determinacije u trećem koraku analize (za ukupnu impulzivnost $\Delta R^2 = .01$, $p < .05$, a za Motoričku impulzivnost $\Delta R^2 = .02$, $p < .01$). Interakcija roda i Dezinhibicije pokazala se značajnim prediktorom ukupne impulzivnosti ($\beta = .28$, $p < .01$) i Motoričke impulzivnosti ($\beta = .40$, $p < .001$). Stoga su daljnje regresijske analize provedene zasebno za muške i ženske ispitanike (Tablica 9.).

Tablica 9. Multiple regresijske analize s TriPM komponentama kao prediktorima impulzivnosti kod muškaraca ($N_M = 308$) i žena ($N_{\bar{Z}} = 290$).

	Impulzivnost ukupno		Impulzivnost pažnje		Motorička impulzivnost		Impulzivnost neplaniranja	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Smjelost	-.09	-.05	-.08	-.04	.13*	.11	-.25**	-.20**
Beščutnost	.06	.06	-.05	.05	.12	.10	.04	.00
Dezinhibicija	.62**	.68**	.60**	.57**	.50**	.63**	.36**	.45**
R^2	.44**	.52**	.36**	.36**	.33**	.44**	.22**	.28**
Korigirani R^2	.43**	.51**	.36**	.36**	.32**	.43**	.21**	.27**
F	58.40**	75.53**	43.41**	40.37**	37.24**	56.48**	21.01**	27.35**

Napomena: Dob je uključena kao kontrolna varijabla. Prikazani su standardizirani beta koeficijenti.

* $p < .01$, ** $p < .001$. M = muškarci, Ž = žene.

Na muškom uzorku rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 43% varijance ukupne impulzivnosti ($R = .66$, $F[4,303] = 58.40$, $p < .001$), 36% varijance Impulzivnosti pažnje ($R = .60$, $F[4,303] = 43.41$, $p < .001$), 32% varijance Motoričke impulzivnosti ($R = .57$, $F[4,303] = 37.24$, $p < .001$) i 21% varijance Impulzivnosti neplaniranja ($R = .47$, $F[4,303] = 21.01$, $p < .001$). Na ženskom uzorku rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 51% varijance ukupne impulzivnosti ($R = .72$, $F[4,285] = 75.53$, $p < .001$), 36% varijance Impulzivnosti pažnje ($R = .60$, $F[4,285] = 40.37$, $p < .001$), 43% varijance Motoričke impulzivnosti ($R = .67$, $F[4,285] = 56.48$, $p < .001$) i 27% varijance Impulzivnosti neplaniranja ($R = .53$, $F[4,285] = 27.35$, $p < .001$).

Smjelost se kod oba roda pokazala značajnim negativnim prediktorom Impulzivnosti neplaniranja ($\beta_{(\text{muškarci})} = -.25$; $\beta_{(\text{žene})} = -.20$, $p < .001$) i značajnim pozitivnim prediktorom Motoričke impulzivnosti samo na muškom uzorku ($\beta = .13$, $p < .01$).

Očekivano, Beščutnost se nije pokazala značajnim prediktorom niti ukupne impulzivnosti niti pojedinih oblika impulzivnosti. Dezinhibicija se kod oba roda pokazala snažnim pozitivnim prediktorom ukupne impulzivnosti ($\beta_{(\text{muškarci})} = .62$; $\beta_{(\text{žene})} = .68$, $p < .001$), Impulzivnosti pažnje ($\beta_{(\text{muškarci})} = .60$; $\beta_{(\text{žene})} = .57$, $p < .001$), Motoričke impulzivnosti ($\beta_{(\text{muškarci})} = .50$; $\beta_{(\text{žene})} = .63$, $p < .001$) i Impulzivnosti neplaniranja ($\beta_{(\text{muškarci})} = .36$; $\beta_{(\text{žene})} = .45$, $p < .001$). Ovi rezultati regresijskih analiza sukladni su rezultatima parcijalnih korelacijskih analiza povezanosti TriPM skala i skala impulzivnosti (Tablica 8.).

4.9. Povezanost TriPM komponenti i agresije

Rezultati ispitivanja povezanosti TriPM komponenti i agresije djelomično su potvrdili postavljene hipoteze (Tablica 10). Pretpostavili smo da će ukupni rezultat na psihopatiji biti pozitivno povezan s ukupnim rezultatom na agresiji (*Hipoteza 4a*) što se potvrdilo kako kod muškaraca ($r = .53, p < .001$) tako i kod žena ($r = .49, p < .001$).

Pretpostavka o nepostojanju povezanosti između Smjelosti i proaktivne i reaktivne agresije (*Hipoteza 4b*) djelomično je potvrđena. Smjelost se nije pokazala povezanom s Reaktivnom agresijom niti kod muškaraca ($r = .01, r_p = .01, p > .01$) niti kod žena ($r = -.08, r_p = -.05, p > .01$). Međutim, rezultati pokazuju da kod muškaraca postoji pozitivna povezanost između Smjelosti i Proaktivne agresije, koja je značajna i nakon kontrole preostalih TriPM komponenti ($r = .21, r_p = .23, p < .001$), dok kod žena ove povezanosti nema ($r = .04, r_p = .08, p > .01$).

Tablica 10. Povezanost psihopatije i agresije: Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije kod muškaraca ($N_M = 308$) i žena ($N_Z = 290$).

	Smjelost		Beščutnost		Dezinhibicija	
	M r/r_p	Ž r/r_p	M r/r_p	Ž r/r_p	M r/r_p	Ž r/r_p
Agresija ukupno	.12/.14	-.03/.00	.39**/.16*	.44**/.28**	.55**/.48**	.58**/.49**
Reaktivna agresija	.01/.02	-.08/-.05	.25**/.08	.37**/.23**	.42**/.36**	.52**/.41**
Proaktivna agresija	.21 _a **/.23**	.04 _a /.08	.45**/.21**	.44**/.27**	.56**/.49**	.55**/.47**

Napomena: r = Pearsonovi koeficijenti korelacije. r_p = parcijalne korelacije nakon kontrole drugih dviju psihopatskih komponenti. Indeksirana slova označavaju statistički značajne razlike među korelacijama nultog reda i parcijalnim korelacijama između muškaraca i žena uz upotrebu Fisherovih r u z transformacija.

* $p < .01$, ** $p < .001$. M = muškarci, Ž = žene.

Hipoteza o pozitivnoj povezanosti Beščutnosti s Proaktivnom agresijom (*Hipoteza 4c*) potvrđena je u cijelosti. Beščutnost se pokazala nezavisno pozitivno povezanom s Proaktivnom agresijom kod muškaraca ($r = .45, r_p = .21, p < .001$) i kod žena ($r = .44, r_p = .27, p < .001$). Međutim, Beščutnost se neočekivano pokazala nezavisno pozitivno povezanom i s Reaktivnom agresijom kod žena ($r = .37, r_p = .23, p < .001$), dok je kod muškaraca značajna pozitivna bivarijatna povezanost između Beščutnosti i Reaktivne agresije postala neznačajnom nakon kontrole Smjelosti i Dezinhibicije ($r = .25, p < .001, r_p = .08, p > .01$).

Pretpostavka o pozitivnoj povezanosti Dezinhibicije s Reaktivnom agresijom potvrđena je u cijelosti (*Hipoteza 4d*). Dezinhibicija se pokazala značajno pozitivno povezanom s Reaktivnom agresijom kod muškaraca ($r = .42, r_p = .36, p < .001$) i kod žena ($r = .52, r_p = .41, p < .001$). Osim toga, rezultati su pokazali da između Dezinhibicije i ukupne agresije također postoji značajna pozitivna povezanost na uzorku muškaraca ($r = .55, r_p = .48,$

$p < .001$) i žena ($r = .58$, $r_p = .49$, $p < .001$). Neočekivano, Dezinhibicija se u odnosu na preostale TriPM komponente, pokazala naj snažnije nezavisno povezanom s Proaktivnom agresijom kako kod muškaraca ($r = .56$, $r_p = .49$, $p < .001$) tako i kod žena ($r = .55$, $r_p = .47$, $p < .001$).

4.10. Predviđanje agresije na temelju TriPM komponenti

Kako bi se odredio jedinstveni doprinos TriPM komponenti u objašnjenju ukupne, Reaktivne i Proaktivne agresije i ispitala moguće rodne razlike, provedene su tri hijerarhijske regresijske analize u kojima su u prvom koraku uvedeni rod i dob, u drugom koraku dodane su centrirane vrijednosti TriPM komponenti, a u trećem koraku uvedene su interakcije roda i centriranih vrijednosti TriPM komponenti (Tablica 19. u Prilogu 2). Povećanje koeficijenta determinacije u trećem koraku pokazalo se značajnim u predviđanju Reaktivne agresije ($\Delta R^2 = .01$, $p < .05$) i Proaktivne agresije ($\Delta R^2 = .01$, $p < .05$). Ovi rezultati pokazuju da u našem istraživanju rod mijenja odnose između psihopatskih komponenti i navedenih kriterijskih varijabli. Interakcija roda i Beščutnosti pokazala se značajnom u predviđanju Reaktivne agresije ($\beta = .27$, $p < .05$), a interakcija roda i Smjelosti u predviđanju Proaktivne agresije ($\beta = -.30$, $p < .01$).

Rezultati multiplih regresijskih analiza provedenih odvojeno na muškom i ženskom uzorku, prikazani u Tablici 11. pokazuju da kod muškaraca rezultati na svim TriPM skalama objašnjavaju 34% varijance ukupne agresije ($R = .59$, $F[4,303] = 39.89$, $p < .001$), 18% varijance Reaktivne agresije ($R = .44$, $F[4,303] = 17.67$, $p < .001$) i 40% varijance Proaktivne agresije ($R = .40$, $F[4,303] = 51.10$, $p < .001$).

Tablica 11. Multiple regresijske analize s TriPM komponentama kao prediktorima ukupne, Reaktivne i Proaktivne agresije kod muškaraca ($N_M = 308$) i žena ($N_Z = 290$).

	Agresija ukupno		Reaktivna agresija		Proaktivna agresija	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Smjelost	.12	.00	.02	-.05	.20**	.08
Beščutnost	.15*	.26**	.08	.23**	.19**	.24**
Dezinhibicija	.49**	.49**	.39**	.42**	.49**	.48**
R^2	.35**	.40**	.19**	.31**	.40**	.38**
Korigirani R^2	.34**	.39**	.18**	.30**	.40**	.37**
F	39.89**	47.68**	17.67**	31.40**	51.10**	43.29**

Napomena: Dob je uključena kao kontrolna varijabla. Prikazani su standardizirani beta koeficijenti.

* $p < .01$, ** $p < .001$. M = muškarci, Ž = žene.

Na ženskom uzorku rezultati na svim TriPM skalama objasnili su 39% varijance ukupne agresije ($R = .63$, $F[4,285] = 47.68$, $p < .001$), 30% varijance Reaktivne agresije ($R = .55$, $F[4,285] = 31.40$, $p < .001$) i 37% varijance Proaktivne agresije ($R = .62$, $F[4,285] =$

43.29, $p < .001$). Očekivano, Smjelost se nije pokazala značajnim prediktorom niti ukupne niti Reaktivne agresije. Suprotno očekivanju, pokazalo se sa je Smjelost značajni prediktor Proaktivne agresije na uzorku muškaraca ($\beta = .20, p < .001$), ali ne i na uzorku žena ($\beta = .08, p > .01$).

Beščutnost se očekivano, kod muškaraca i kod žena pokazala značajnim prediktorom Proaktivne agresije ($\beta_{(\text{muškarci})} = .19; \beta_{(\text{žene})} = .24, p < .001$). Međutim, Beščutnost se kod žena neočekivano pokazala značajnim prediktorom Reaktivne agresije ($\beta = .23, p < .001$), dok kod muškaraca Beščutnost ne predviđa značajno Reaktivnu agresiju ($\beta = .08, p > .01$).

Dezinhibicija se kod muškaraca i kod žena očekivano pokazala značajnim pozitivnim prediktorom Reaktivne agresije ($\beta = .39$ i $.42, p < .001$). Međutim, rezultati su pokazali da je Dezinhibicija značajni prediktor i Proaktivne agresije ($\beta_{(\text{muškarci})} = .49; \beta_{(\text{žene})} = .48, p < .001$). Rezultati naprijed navedenih regresijskih analiza konzistentni su rezultatima parcijalnih korelacijskih analiza (Tablica 10.).

5. RASPRAVA

Osnovi cilj ovog rada bio je ispitati postavke trijarhijskog modela psihopatije koje se odnose na vezu TriPM komponenti s empatijom, privrženošću, impulzivnošću i agresijom i provjeriti postoje li rodne razlike u tim odnosima. Pokazatelji unutarnje konzistencije TriPM skala i ukupnog TriPM rezultata u ovom istraživanju adekvatni su i sukladni ranijim istraživanjima u Sjevernoj Americi (npr. Blagov i sur., 2016; Brislin i sur., 2015; Craig i sur., 2013; Stanley i sur., 2013), Španjolskoj (Poy i sur., 2014), Italiji (Sica i sur., 2015), Cipru (Fanti i sur., 2016), Portugalu (Almeida i sur., 2015) i Kini (Shou i sur., 2016).

Međusobne povezanosti između TriPM komponenti pokazale su da se ove komponente jasno razlikuju premda među njima postoji određeno preklapanje, što je u skladu s konceptualnim razvojem TriPM upitnika. Beščutnost je kako na uzorku muškaraca tako i na uzorku žena pokazala nisku pozitivnu povezanost sa Smjelošću ($r_{(\text{muškarci})} = .27$; $r_{(\text{žene})} = .25$, $p < .001$), a umjerenu s Dezinhibicijom ($r_{(\text{muškarci})} = .41$; $r_{(\text{žene})} = .37$, $p < .001$). Između Smjelosti i Dezinhibicije povezanost je niska na uzorku žena ($r = -.20$, $p < .01$), dok na uzorku muškaraca ova povezanost nije nađena ($r = .09$, $p > .01$). Ovi rezultati sukladni su s ranijim nalazima (npr. Brislin i sur., 2015; Drislane i Patrick, 2016; Drislane i sur., 2014; Fanti i sur., 2016; Gatner i sur., 2016) i s postavkom TMP-a po kojoj su smjelost i dezinhibicija ortogonalne dimenzije (Patrick i sur., 2009).

U našem istraživanju muškarci su imali značajno više prosječne rezultate od žena na ukupnoj psihopatiji, Smjelosti i Beščutnosti, dok među njima nije bilo razlike u rezultatima na Dezinhibiciji. Ovi nalazi sukladni su s rezultatima drugih istraživanja na studentskoj (npr. Drislane i Patrick, 2016) i općoj populaciji (npr. Sica i sur., 2015). Međutim, treba reći da su poneka istraživanja na studentima (npr. Craig i sur., 2013; Poy i sur., 2014) pokazala da muškarci postižu više rezultate od žena na svim TriPM skalama.

Naši rezultati su pokazali da muškarci postižu značajno niže rezultate od žena na svim podskalama empatije, što je u skladu s ranijim nalazima na općoj (npr. Decety i Yoder, 2016) i studentskoj populaciji (White, 2013), te značajno više rezultate na Proaktivnoj agresiji, što su pokazala i ranija istraživanja (npr. Perenc i Radochonski, 2014; Ručević i Duvnjak, 2010). Na mjerama privrženosti i impulzivnosti, te na Reaktivnoj agresiji nije bilo značajnih rodni razlika.

5.1. *Trijarhijska konceptualizacija psihopatije i empatija*

Hijerarhijske regresijske analize kojima su ispitane interakcije roda s TriPM komponentama u predviđanju pojedinih oblika empatije pokazale su da rod ne mijenja odnose između TriPM komponenti i empatije, što pokazuje da je uloga empatije u psihopatiji istovjetna i kod muškaraca i kod žena i da se ta uloga odnosi prvenstveno na vezu nedostatne empatije u osnovi bešćutnosti.

Rezultati ispitivanja povezanosti TriPM komponenti i empatije većinom su potvrdili naše pretpostavke o odnosu psihopatije i empatije. Potvrđena je pretpostavka o nepostojanju povezanosti između Smjelosti i mjera kognitivne empatije, što je sukladno rezultatima jednog ranijeg istraživanja (Stanley i sur., 2013). Ipak, treba napomenuti da je u nedavnom istraživanju Smjelost pokazala pozitivnu povezanost i s podskalom Zauzimanja perspektive koja mjeri kognitivnu empatije i pokazatelj je sposobnosti pojedinca da razumije i prihvati psihološka stanja druge osobe (Shou i sur., 2016). Rezultati našeg istraživanja sukladni su i s nekim postavkama neurobiološkog modela uspješne i neuspješne psihopatije (Gao i Raine, 2010), odnosno upućuju na izraženost komponente smjelosti kod uspješne psihopatije. Po ovom modelu uspješni psihopati (odnosno osobe s izraženim psihopatskim obilježjima koje unatoč materijalnoj šteti koju uzokuju i povrijeđivanju prava drugih, uspijevaju izbjeći institucionalizaciju) mogu imati neoštećenu ili čak superiorniju kognitivnu empatiju.

Vezano uz odnos smjelosti i emocionalne empatije, rezultati su djelomično bili u skladu s hipotezom. Sukladno očekivanju, pokazali su da Smjelost nije povezana s Empatijskom brigom, no suprotno očekivanju smjelost je bila negativno povezana s podskalom Osobne uznemirenosti. Empatijska briga predstavlja motivacijsku komponentu empatije i obuhvaća osjećajnost i nesebičnu brigu za druge, a nepostojanje povezanosti Smjelosti i Empatijske brige u skladu je s ranijim istraživanjima odnosa Smjelosti s Empatijskom brigom (Shou i sur., 2016; Stanley i sur., 2013). S druge strane, negativna povezanost smjelosti s Osobnom uznemirenosti u skladu je s ranijim nalazom (npr. Almeida i sur. 2015; Shou i sur., 2016; Stanley i sur., 2013), te u skladu s istraživanjima koja pokazuju da smjelost dosljedno pokazuje negativnu povezanost s anksioznošću (npr. Blagov i sur., 2016; Fanti i sur., 2016; Poy i sur., 2014) i stresnom reaktivnošću (npr. Drislane i sur., 2014), te pozitivnu povezanost s otpornošću na stres (npr. Sica i sur., 2015). S obzirom da je Osobna uznemirenost pokazatelj uznemirenosti ili anksioznosti koju pojedinac osjeća promatrajući negativna iskustva druge osobe (Decety i Yoder, 2016), negativna povezanost smjelosti s ovom mjerom emocionalne empatije opravdana je i logična. Osim toga, negativna povezanost Smjelosti s Osobnom uznemirenošću može se objasniti i negativnom povezanošću Smjelosti s

neuroticizmom koja se konzistentno potvrđuje u istraživanjima (npr. Poy i sur., 2014; Sica i sur., 2015). Naime, istraživanje latentne strukture IRI-ja čija je sastavnica podskala Osobne uznemirenosti (Alterman, McDermott, Cacciola i Rutherford, 2003), pokazuje da je Osobna uznemirenost snažnije povezana s mjerama neuroticizma nego s empatijom. Ovime se ujedno potvrđuju teorijske postavke po kojima je smjelost karakterizirana odsustvom anksioznosti i neuroticizma, te niskom stresnom reaktivnošću (Benning i sur., 2005; Lilienfeld i sur., 2015; Patrick i sur., 2009).

Sukladno postavljenoj hipotezi, Bešćutnost se na cijelom uzorku pokazala negativnim prediktorom svih mjera kako kognitivne tako i emocionalne empatije. Međutim, korelacijske analize na odvojenim uzorcima muškaraca i žena pokazuju da kod muškaraca nema povezanosti između Bešćutnosti i Osobne uznemirenosti, dok je kod žena nađena iako niska, značajna negativna povezanost između Bešćutnosti i ove emocionalne komponente empatije. Imajući na umu da je Osobna uznemirenost pokazatelj anksioznosti koju pojedinac osjeća promatrajući negativna iskustva druge osobe, možemo pretpostaviti da su naši rezultati na tragu nalaza koji pokazuju da Bešćutnost nije povezana s anksioznošću (npr. Blagov i sur., 2016; Fanti i sur., 2016; Poy, 2014), niti sa stresnom reaktivnošću (Drislane i sur., 2014), koje su u osnovi tjeskobe kao emocionalne reakcije pojedinca na patnju drugih.

Slični nalazi povezanosti Bešćutnosti s podskalama Zauzimanja perspektive, Fantazije, Empatijske brige i Osobne uznemirenosti dobiveni su i u ranijim istraživanjima (npr. Almeida i sur., 2015; Shou i sur., 2016; Stanley i sur., 2013). Osim toga, Bešćutnost se pokazala značajnim negativnim prediktorom empatije i u istraživanjima u kojima je empatija mjerena kao unitarni konstrukt (npr. Gatner i sur., 2016; Sellbom i Phillips, 2013).

Rezultati našeg istraživanja potvrdili su postavke trijarhijskog modela po kojima je deficit empatije jedno od temeljnih fenotipskih obilježja bešćutnosti (Patrick i sur., 2009), te su u skladu s postavkama da je bešćutnost posebno posljedica disfunkcije mozgovnih sustava važnih za emocionalnu empatiju (Patrick i sur., 2012). Snažna negativna povezanost Bešćutnosti i Empatijske brige koju karakterizira osjećajnost i nesebična briga za druge, vjerojatno je posljedica bezosjećajnosti, nesmiljenosti i eksploatorskog, okrutnog odnosa prema drugima, a što predstavlja fenotipska obilježja bešćutnosti (Lilienfeld i Widows, 2005; Patrick i sur., 2009).

Dezinhibicija se neočekivano pokazala jedinstvenim pozitivnim prediktorom podskala emocionalne empatije (oba njezina aspekta, odnosno Empatijskom brigom i Osobnom uznemirenošću), kao i jedinstvenim pozitivnim prediktorom podskale Fantazije, dok između Dezinhibicije i podskale Zauzimanja perspektive, očekivano nije bilo nezavisne povezanosti.

Ovi rezultati sukladni su ranijim nalazima (Almeida i sur., 2015) u kojima je dezinhibicija bila pozitivno povezana s emocionalnom empatijom mjerenom skalom Osobne uznemirenosti. Međutim, u navedenom istraživanju Almeida i suradnika (2015) dezinhibicija je bila negativno povezana s kognitivnom empatijom (mjerenom skalom Zauzimanja perspektive). U istraživanju Shou i suradnika (Shou i sur., 2016) Dezinhibicija se pokazala pozitivnim prediktorom jedino podskale Osobne uznemirenosti, a u istraživanju Stanleya i sur. (2013) pozitivnim prediktorom jedino podskale Empatijske brige, što se može pripisati prirodi uzorka (muški počinitelji teških kaznenih djela protiv života i imovine). Neka istraživanja pokazuju da je Dezinhibicija pozitivno povezana sa stresnom reaktivnošću (Drislane i sur., 2014) i anksioznošću (Fanti i sur., 2016; Sica i sur., 2015), što možda može objasniti povezanost Dezinhibicije i Osobne uznemirenosti. Tako primjerice, istraživanje na hrvatskom uzorku (Sokić i Ljubin, 2014) pokazuje da je Dezinhibicija jedinstveni pozitivni prediktor HEXACO dimenzije Emocionalnosti i svih njenih faceta (bojažljivosti, anksioznosti, ovisnosti i osjećajnosti) što na neki način objašnjava njenu pozitivnu povezanost s Empatijskom brigom koja mjeri osjećajnost i nesebičnu brigu za druge.

TriPM skale skupa su objasnile značajni postotak podskala emocionalne empatije, (53% Empatijske brige i 45% Osobne uznemirenosti), dok je znatno niži postotak objašnjene varijance podskala kognitivne empatije (23% Zauzimanja perspektive i 9% Fantazije).

Slične omjere objašnjene varijance na IRI podskalama pokazalo je i istraživanje Shou i sur. (2016). U istraživanju Stanleya i sur. (2013) na uzorku muških osuđenika, TriPM komponente su u usporedbi s rezultatima našeg istraživanja, objasnile podjednak postotak varijance na podskalama kognitivne empatije i na podskali Empatijske brige, dok je postotak objašnjene varijance u tom istraživanju bio znatno niži (iznosio je 25%) na podskali Osobne uznemirenosti, koja mjeri osjećaje anksioznosti i nelagode usmjerene na sebe u nabijenim interpersonalnim situacijama i otežano uživanje u situacije drugih. Uzrok ove razlike vjerojatno leži u činjenici da su u našem istraživanju sudjelovali studenti, a u istraživanju Stanleya i sur. (2013) uzorak je selekcioniran i suženog raspona empatije budući da su sudjelovali počinitelji teških kaznenih djela (nasilja, razbojništava i raspačavanja droge) koja karakterizira bezobzirnost i nesmiljenost u postupanju prema drugima.

5.2. Trijarhijska konceptualizacija psihopatije i privrženost

Rezultati su većim dijelom potvrdili hipoteze koje se odnose na vezu TriPM komponenti s anksioznom i izbjegavajućom dimenzijom privrženosti. Sukladno pretpostavci, između Smjelosti i dimenzije Izbjegavanja nije nađena povezanost, no Smjelost se

ne očekivano kod oba roda pokazala negativnim prediktorom dimenzije Anksioznosti. Ovaj nalaz potvrđuje rezultate ranijeg istraživanja (Craig i sur., 2013). S obzirom da dimenzija Anksioznosti uključuje strah od napuštanja i potrebu za ekstremnom bliskošću, a Smjelost karakteriziraju hladnokrvnost, socijalna ravnoteža, brzi oporavak od stresnih događaja (Patrick i sur., 2009), emocionalna stabilnost (Sica i sur., 2015) i niska anksioznost (Blagov i sur., 2016; Fanti i sur., 2016), negativna povezanost između Smjelosti i dimenzije Anksioznosti opravdana je i logična.

Sukladno očekivanju, Bešćutnost se pokazala značajnim pozitivnim prediktorom dimenzije Izbjegavanja kod oba roda, dok između Bešćutnosti i dimenzije Anksioznosti nije bilo povezanosti. S obzirom da dimenzija Izbjegavanja mjeri doživljaj nelagode zbog bliskosti i ovisnosti o drugima, a neka od temeljnih obilježja bešćutnosti su prijezir prema drugima i nedostatak bliskih veza (Patrick i sur., 2009), ovi rezultati u skladu su s postavkama TMP-a, kao i s rezultatima ranijeg istraživanja Craigove i sur. (2013).

Dezinhibicija se očekivano, kod oba roda, pokazala jedinstvenim pozitivnim prediktorom dimenzije Anksioznosti, dok je hipoteza o pozitivnoj povezanosti između Dezinhibicije i dimenzije Izbjegavanja potvrđena samo kod muškaraca, ali ne i kod žena. Naime, nakon parcijalizacije Smjelosti i Bešćutnosti, značajna pozitivna povezanost između Smjelosti i dimenzije Izbjegavanja kod žena postala je neznačajnom. Iz ovoga proizlazi da se Dezinhibicija različito manifestira kod muškaraca i žena; kod muškaraca je ova TriPM komponenta pozitivno povezana s izbjegavajućom dimenzijom privrženosti, dok kod žena ova povezanost nije nađena. Osim toga, ovime se pokazuje da se adaptivnost, odnosno maladaptivnost pojedinih psihopatskih obilježja različito manifestira s obzirom na rod. Naime, pozitivna povezanost Dezinhibicije s dimenzijom Izbjegavanja govori u prilog maladaptivnoj ulozi Dezinhibicije kod muškaraca.

Naši nalazi pokazuju da rezultati na svim TriPM skalama objašnjavaju značajni postotak varijance obje dimenzije privrženosti kod oba roda. Na uzorku muškaraca postotak objašnjene varijance podjednak je na obje dimenzije privrženosti (15% dimenzije Izbjegavanja v.s. 16% dimenzije Anksioznosti), dok je kod žena objašnjeno znatno više varijance dimenzije Anksioznosti (11% dimenzije Izbjegavanja v.s. 21% dimenzije Anksioznosti).

5.3. Trijarhijska konceptualizacija psihopatije i impulzivnost

Istraživačke hipoteze o povezanosti TriPM komponenti i pojedinih oblika impulzivnosti većim dijelom su potvrđene. Smjelost se očekivano, bez obzira na rod pokazala

jedinstvenim negativnim prediktorom Impulzivnosti neplaniranja. Ovaj oblik impulzivnosti odražava nedostatak samokontrole (planiranja i pažljivog promišljanja) i kognitivne složenosti (uživanja u složenim mentalnim zadacima) (Patton i sur., 1995), tako da negativna povezanosti između ovog oblika impulzivnosti i Smjelosti potvrđuje postavke TMP po kojima su asertivnost, društvena učinkovitost i socijalna ravnoteža neka od temeljnih obilježja smjelosti (Patrick i sur., 2009). Osim toga, ovaj nalaz govori u prilog dobrom kognitivnom funkcioniranju koje se veže uz smjelost, te shodno tome o adaptivnoj ulozi smjelosti u trijarhijskom modelu psihopatije i sukladan je rezultatima nedavnog istraživanja Gatnera i sur. (2016) koje je također pokazalo da je Smjelost negativni prediktor Impulzivnosti neplaniranja, te da ima značajni inkrementalni doprinos u predviđanju ovog oblika impulzivnosti. Suprotno postavljenoj hipotezi, pokazalo se da Smjelost niti kod muškaraca niti kod žena, nije negativno povezana s ukupnom impulzivnošću. Takav nalaz sukladan je s nedavnim nalazom Gatnera i sur. (2016).

Ovi rezultati ukazuju da bi vezu smjelosti i impulzivnosti u budućim istraživanjima trebalo provjeravati imajući na umu da je impulzivnost složeni konstrukt, te da postavke TMP-a po kojima bi Smjelost trebala biti negativni prediktor impulzivnosti zbog svojih obilježja hladnokrvnosti, usredotočenosti u stresnim situacijama i tolerancije prema nepoznatom i opasnom (Patrick i sur., 2009; Patrick i sur., 2012), treba ispitati u odnosu na različite oblike impulzivnosti, a ne u odnosu na impulzivnost kao unitarni konstrukt. Osim toga, naši rezultati pokazali su da Smjelost bez obzira na rod nije povezana s Impulzivnošću pažnje, za razliku od nalaza Gatnera i sur. (2016) gdje se Smjelost pokazala značajnim negativnim prediktorom ovog oblika impulzivnosti. Nadalje, prema našim rezultatima Smjelost je kod muškaraca, ali ne i kod žena, nezavisno pozitivno povezana s Motoričkom impulzivnošću. Motorička impulzivnost kombinacija je brzog djelovanja na mah i nepostojanosti, odnosno nedosljednog životnog stila (Patton i sur., 1995), pa je za pretpostaviti da njena povezanost sa Smjelošću vjerojatno proizlazi iz avanturizma, tolerancije prema nepoznatom i opasnom i potrebe za uzbuđenjima, koja obilježja prema teorijskim postavkama predstavljaju bihevioralne manifestacije smjelosti (Benning i sur., 2005; Patrick 2009). Naš nalaz u skladu je s nalazima koji pokazuju da je Smjelost, osim s adaptivnim, povezana i maladaptivnim tendencijama, poput potrebe za uzbuđenjima i avanturama (Benning i sur., 2005) i rizičnim ponašanjima poput opasne vožnje, korištenja nedopuštenih supstanci, prekomjernim kockanjem i varanjem partnera (Gatner i sur., 2016).

Sukladno postavljenoj hipotezi pokazalo se da između Beščutnosti i impulzivnosti (kako ukupne tako i njenih pojedinih oblika) nema nezavisne povezanosti niti kod muškaraca

niti kod žena. Bivarijatne pozitivne korelacije između Beščutnosti i ukupne i Motoričke impulzivnosti kod oba roda, te između beščutnosti i Impulzivnosti pažnje kod žena, postale su neznačajnima nakon parcijalizacije preostalih dviju TriPM komponenti. Ovi rezultati u skladu su s ranijim istraživanjima (npr. Drislane i Patrick, 2016; Drislane i sur., 2014; Gatner i sur. 2016; Sellbom i Phillips, 2013) koja dosljedno pokazuju da između Beščutnosti i impulzivnosti mjerene bilo kao unitarnog ili složenog konstrukta nema nezavisne povezanosti.

Impulzivnost je predispozicija za brze, neplanirane reakcije na unutarnje i vanjske podražaje bez obzira na negativne posljedice (Moeller, 2009), a impulzivne radnje obično se javljaju kao reakcija na neuspjeh pojedinca da se odupre iskušenjima koja proizlaze iz unutarnjih ili vanjskih podražaja (American Psychiatric Association, 2013). Imamo li na umu da su prema postavkama TMP-a karakteristične bihevioralne manifestacije beščutnosti proaktivno razbojništvo, predatorska, proaktivna agresija, iskorištavanje drugih i traženje uzbuđenja kroz destruktivnost (Patrick i sur., 2009), proizlazi da između beščutnosti i impulzivnosti ne bi trebalo biti značajne povezanosti. Naime navedena obilježja beščutnosti uključuju postupanje s predumišljajem, a impulzivnost predstavlja upravo suprotno tome, sklonost nepromišljenom djelovanju na štetan način (Moeller, 2009).

Hipoteza o očekivanoj pozitivnoj povezanosti dezinhibicije s ukupnom impulzivnošću i sa svim njenim oblicima, potvrđena je u cijelosti kod oba roda. Ranija istraživanja (npr. Blagov i sur., 2016; Drislane i Patrick, 2016; Drislane i sur., 2014; Sellbom i Phillips, 2013) u kojima je impulzivnost mjerena kao unitarni konstrukt, također su pokazala da je Dezinhibicija značajni prediktor impulzivnosti. Istraživanje Gatnera i sur. (2016) u kom je impulzivnost mjerena kao složeni konstrukt pokazuje da je Dezinhibicija značajni pozitivni prediktor ukupne impulzivnosti i svih njenih oblika. Naši rezultati sukladni su postavkama TMP-a koje dezinhibiciju povezuju s impulzivnim ponašanjima, pretpostavljajući da su u njenoj osnovi problemi s kontrolom impulsa koji povlače za sobom probleme s planiranjem i predviđanjem, oštećena afektivna regulacija, inzistiranje na trenutnom zadovoljenju potreba i problemi s kontrolom ponašanja (Patrick i sur., 2009).

Interakcije roda i Dezinhibicije bile su značajne u predviđanju ukupne i Motoričke impulzivnosti, te se u skladu s tim pokazalo da postoji moderacijski učinak roda na povezanost TriPM komponenti i navedenih kriterijskih varijabli, što znači da rod mijenja odnose između Dezinhibicije i ukupne te Motoričke impulzivnosti. Osim toga, parcijalna korelacija između Dezinhibicije i Motoričke impulzivnosti viša je kod žena nego kod muškaraca (.60 v.s. .48). Ovaj nalaz u skladu je s rezultatima istraživanja na studentima u

kom je psihopatija mjerena pomoću SRP-III, gdje se na muškom uzorku pokazalo da neke osobine povezane s impulzivnošću (npr. traženje uzbuđenja i nesposobnost lakog odustajanja od započete radnje uslijed umora, dosade ili frustracije), nisu značajno povezane niti s jednim psihopatskim faktorom, dok je kod žena nađena značajna pozitivna povezanost između svih sastavnica impulzivnosti i Faktora 2 psihopatije koji mjeri eratični životni stil i antisocijalno ponašanje (Miller i sur., 2011) Ovaj faktor, odnosno obje njegove facete, visoko su pozitivno povezane sa skalom Dezinhibicije iz TriPM upitnika (npr. Drislane i sur., 2014; Drislane i Patrick, 2016), što čini opravdanom ovu usporedbu rezultata. Osim toga u istraživanju Millera i sur. (2011) kod žena je u odnosu na muškarce nađena viša povezanost između Faktora 2 i traženja uzbuđenja ($r = .44, p < .01$ v.s. $r = .14, p > .01$), poteškoćama s odgađanjem žudnje u pozitivnom afektivnom stanju ($r = .57, p < .01$ v.s. $r = .39, p > .01$) i nesposobnosti odgađanja i promišljanja prije poduzimanja određene radnje ($r = .56, p < .01$ v.s. $r = .34, p < .01$).

Naši rezultati koji pokazuju da je kod žena nezavisna povezanost između Dezinhibicije i Motoričke impulzivnosti značajno viša nego kod muškaraca na tragu su ranijeg nalaza koji je pokazao da Dezinhibicija jedinstveno pozitivno predviđa hedonističku vrijednosnu orijentaciju samo kod žena, dok kod muškaraca ova povezanost nije nađena (Ljubin Golub i Sokić, 2016). Naime, hedonizam je povezan s traženjem uzbuđenja i uživanju u putenim zadovoljstvima (Franc, Šakić i Ivičić, 2002), a jedna od sastavnica Motoričke impulzivnosti je i nedosljedni životni stil koji podrazumijeva uživanje u trenutnim zadovoljstvima bez obzira na posljedice koje će iz toga proizići u budućnosti (Patton i sur., 1995).

U našem istraživanju rezultati na svim TriPM skalama objasnili su značajni postotak varijance ukupne impulzivnosti (46% kod muškaraca i 51% kod žena), Impulzivnosti pažnje (36% kod oba roda), Motoričke impulzivnosti (32% kod muškaraca i 43% kod žena) i Impulzivnosti neplaniranja (21% kod muškaraca i 27% kod žena), što pokazuje da je impulzivnost važan konstrukt u razumijevanju psihopatije.

5.4. Trijarhijska konceptualizacija psihopatije i agresija

Hijerarhijske regresijske analize pokazale su da rod moderira odnose Smjelosti i Bešćutnosti s Reaktivnom i Proaktivnom agresijom. Naime, interakcija roda i Bešćutnosti pokazala su značajnom u predviđanju Reaktivne agresije, a interakcija roda i Smjelosti u predviđanju Proaktivne agresije.

Rezultati ispitivanja veze TriPM skala s ukupnom, Reaktivnom i Proaktivnom agresijom potvrdili su većinu postavljenih hipoteza. Pokazalo se da je ukupna psihopatija kod

oba roda pozitivno povezana s ukupnom agresijom, što je u skladu s ranijim istraživanjima (npr. Drislane i sur., 2014) i s postavkama TMP-a o povezanosti agresije s ukupnom psihopatijom (Patrick, 2009; Patrick i sur., 2012). Osim toga, ukupna psihopatija pokazala se kod oba roda pozitivno povezanom kako s Reaktivnom tako i s Proaktivnom agresijom.

Pretpostavka o nepostojanju povezanosti Smjelosti s agresijom potvrđena je kod oba roda u odnosu na ukupnu i Reaktivnu agresiju. Ovi rezultati u skladu su s rezultatima ranijih istraživanja u kojima je agresija mjerena kao unitarni konstrukt (npr. Blagov i sur 2016; Drislane i sur. 2014), te s istraživanjem Gatnera i sur. (2016) u kom su mjereni različiti oblici agresije (fizička i socijalna agresija, te kršenje pravila). Osim toga naši rezultati potvrđuju postavke TMP-a (Patrick i sur, 2009) po kojima je jedno od temeljnih fenotipskih obilježja smjelosti sposobnost zadržavanja prisebnosti u situacijama pritiska ili prijetnje, te odsustvo neuroticizma i niska reaktivnost na stres (Benning i sur., 2005).

Međutim, pokazalo se da je Smjelost samo kod muškaraca nezavisno pozitivno povezana s Proaktivnom agresijom. Ovaj rezultat sukladan je rezultatima ranijih istraživanja koja pokazuju da je Smjelost pozitivno povezana s Verbalnom agresijom, a u manjoj mjeri i s Fizičkom agresijom, manipulativnom grandioznošću, amoralnom manipulativnošću, željom za moći i kontrolom (Fanti i sur., 2016) i nefizičkom viktimizacijom (npr. vikanje na druge uz izricanje prijetnji) (Gatner i sur., 2016). Imajući na umu da je proaktivna agresija planirano ponašanje koje se javlja bilo zbog anticipacije nekog poželjnog cilja (koji se može ostvariti agresivnim ponašanjem), bilo zbog dominacije nad drugim osobama, a za njezino javljanje nije potrebna niti ljutnja niti provokacija (Raine i sur., 2006), pozitivna povezanost ovog oblika agresije sa smjelosti ukazuje na maladaptivni aspekt smjelosti. Osim toga, ovaj nalaz pokazuje da je kod muškaraca smjelost maladaptivna u odnosu na proaktivnu agresiju i potvrđuje stajališta o njenoj dvojakoj, kontroverznoj ulozi u konstruktu psihopatije (Drislane i Patrick, 2016). Slični rezultate dobiveni su u ispitivanju moderacijskog učinka roda na povezanost primarne i sekundarne psihopatije s agresijom (Marion i Sellbom, 2011), gdje se pokazalo se da je primarna psihopatija, koja odražava interpersonalnu bešćutnost i manipulativnost i značajno je povezana sa skalom TriPM Smjelosti (npr. Drislane i Patrick, 2016), snažniji prediktor agresije kod muškaraca nego kod žena.

Pretpostavka o očekivanoj povezanosti Bešćutnosti s Proaktivnom agresijom potvrđena je u cijelosti kod oba roda. Ovime su potvrđene postavke TMP-a po kojima su karakteristične bihevioralne manifestacije bešćutnosti agresivna kompetitivnost, proaktivno razbojništvo s predumišljajem i predatorska, proaktivna agresija (Patrick i sur., 2009).

Međutim, bešćutnost se samo na uzorku žena pokazala nezavisno pozitivno povezanom s ukupnom i Reaktivnom agresijom. Ovaj nalaz u skladu je s ranijim istraživanjima na studentima koja pokazuju da postoji pozitivna veza bešćutnosti s agresijom kao unitarnim konstruktom (npr. Blagov i sur., 2016; Drislane i sur., 2014), te je sukladan rezultatima Fantija i sur. (2016), gdje se bešćutnost pokazala značajnim prediktorom fizičke agresije i ljutnje, koja predstavlja afektivno stanje karakterizirano psihološkom pobuđenošću (Buss i Perry, 1992), kao i s rezultatima Gatnera i sur. (2016) koji su pokazali da je bešćutnost značajni pozitivni prediktor fizičke agresije, kršenja pravila i socijalne agresije. Ovaj naš nalaz pokazuje da je Bešćutnost, u odnosu na Reaktivnu agresiju, maladaptivnija kod žena nego kod muškaraca i sukladni su nalazu recentne studije na studentskoj populaciji (Falkenbach i sur., 2017) u kojoj je klaster analiza pokazala da žene s izraženom sekundarnom psihopatijom postižu značajno više rezultate na agresiji od muškaraca iz toga klastera.

Rezultati ispitivanja povezanosti Dezinhibicije s agresijom djelomice su potvrdili postavljene hipoteze. Dezinhibicija se očekivano, kod oba roda pokazala značajnim pozitivnim prediktorom Reaktivne agresije, ali se neočekivano, kod oba roda pokazala i značajnim pozitivnim prediktorom ukupne i Proaktivne agresije. Ovime su potvrđene postavke TMP-a po kojima su temeljna obilježja dezinhibicije agresija (osobito reaktivna) i slaba kontrola ponašanja (Patrick i sur., 2009). Jedno od objašnjenja povezanosti Dezinhibicije s Proaktivnom agresijom može biti u povezanosti kontinuiranog negativnog afektiviteta sa sklonošću proaktivnoj agresiji. Naime, dezinhibicija je povezana s povišenom eksternalizacijom koju karakterizira negativni afektivitet (Patrick, 2009; Patrick i sur, 2012), što se manifestira pojavom širokog spektra patoloških oblika ponašanja uključujući kriminalitet, agresiju i različite oblike ovisnosti (Krueger i sur., 2002; Krueger i sur., 2007; Young, Stallings, Corley, Krauter i Hewitt, 2000). S druge strane, proaktivna agresija koja predstavlja planirano ponašanje usmjereno postizanju nekog poželjnog cilja koji se može ostvariti agresivnim ponašanjem ili zlostavljanjem drugih (Raine i sur., 2006), pomaže u realizaciji naprijed navedenih patoloških oblika ponašanja. Unatoč značajnoj intekorelaciji između podskala Reaktivne i Proaktivne agresije kako kod muškaraca ($r = .60, p < .001$) tako i kod žena ($r = .63, p < .001$), nezavisna povezanost između Dezinhibicije i Proaktivne agresije ostaje značajna i nakon kontrole Reaktivne agresije kod oba roda ($r_p(\text{muškarci}) = .42, r_p(\text{žene}) = .34, p < .001$, što pokazuje da ova povezanost nije posljedica povezanosti RPQ podskala.

Snažna pozitivna povezanost Dezinhibicije s agresijom kao unitarnim konstruktom potvrđena je i u nedavnim istraživanjima (npr. Blagov i sur., 2016; Drislane i sur., 2014), kao

i u istraživanjima koja su mjerila različite oblike agresije (npr. Gatner i sur., 2016; Fanti i sur., 2016). U istraživanju Fantija i sur. (2016) Dezinhibicija se pokazala naj snažnijim pozitivnim prediktorom Hostilnosti kao kognitivne komponente agresije, koja predstavlja percepciju nepravednog odnosa i tretmana i rezultira mržnjom, zlobom i neprijateljstvom prema drugima i ljutnje kao odraza afektivnog stanja karakteriziranog psihološkom pobuđenošću. Međutim, u tom istraživanju Dezinhibicija se nije pokazala značajnim prediktorom Verbalne agresije, a povezanost s Fizičkom agresijom pokazala se značajnom, ali niskom.

Naši rezultati pokazuju da je agresija kao složeni psihološki konstrukt važna u razumijevanju trijarhijskog koncepta psihopatije jer su rezultati na svim TriPM skalama objasnili i kod muškaraca tako i kod žena, značajni postotak varijance ukupne agresije (34% v.s. 39%), Reaktivne agresije (18% v.s. 30%) i Proaktivne agresije (40% v.s. 37%).

S obzirom da prema dostupnoj literaturi povezanost TriPM komponenti i agresije mjerene pomoću RPQ-a nije ispitana, usporedili smo rezultate povezanosti psihopatije i agresije iz našeg istraživanja s istraživanjima u kojima je psihopatija mjerena drugim mjerama psihopatije, a agresija RPQ-om. Istraživanje Pechorra i sur. (2015) na uzorku mlađih muških prijestupnika pokazalo je da su ukupna, Reaktivna i Proaktivna agresija značajno povezane sa svim podskalama psihopatije mjerene Testom za otkrivanje antisocijalnih poremećaja koji sadrži skale Impulzivnosti, Narcizma i Beščutnosti-bezosjećajnosti. U tom istraživanju Reaktivna agresija pokazala je značajnu pozitivnu povezanost sa skalama Impulzivnosti i Narcizma, te s dimenzijom Beščutnosti.

Drugo istraživanje (Cima i sur., 2013) također pokazuje da su ukupna, Proaktivna i Reaktivna agresija značajno pozitivno povezane s ukupnim PPI rezultatom, te s PPI-I i PPI-II. U okviru ovog istraživanja provedena je i studija ispitivanja povezanosti agresije i psihopatije mjerene PCL-R-om na osuđeničkoj i forenzičkoj populaciji u kojoj su rezultati bili nešto drugačiji. Značajna pozitivna povezanost nađena je između Proaktivne agresije i ukupnog rezultata na PCL-R-u i rezultata na PCL-R Faktoru 2 (koji uključuje čestice koje odražavaju kronično nestabilan i antisocijalni životni stil), dok Reaktivna agresija uopće nije bila povezana s rezultatima na PCL-R-u. Međutim, kako niti u jednom dostupnom istraživanju nije ispitan odnos TriPM komponenti s Reaktivnom i Proaktivnom agresijom, niti su ispitane rodne razlike u tim odnosima, potrebna su daljnja istraživanja koja će provjeriti postavke TMP-a vezane za ulogu reaktivne i proaktivne agresije u navedenom modelu psihopatije.

5.5. *Doprinosi i ograničenja istraživanja*

Smatramo da je ovo istraživanje pridonijelo boljem razumijevanju odnosa između TriPM komponenti i empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije, koji su razmatrani kao složeni psihološki konstrukti. Dobiveni rezultati dodatno su rasvijetlili dvojaku, proturječnu ulogu smjelosti u konceptu psihopatije. Pokazalo se da je smjelost povezana kako s adaptivnim ishodima (npr. niskom anksioznom dimenzijom privrženosti, niskom impulzivnošću neplaniranja), tako i s maladaptivnim ishodima (npr. visokom motoričkom impulzivnošću i proaktivnom agresijom kod muškaraca), što potvrđuje ranije iznesena stajališta (npr., Drislane i sur., 2014) da je potreban poseban oprez kod zaključivanja o čisto adaptivnoj ulozi ove psihopatske komponente, osobito u svjetlu čestog promatranja smjelosti kao pokazatelja “uspješne“ psihopatije.

Rezultati su potvrdili postavke TMP o suštinskim razlikama između pojedinih TriPM komponenti jer se pokazalo da one različito jedinstveno predviđaju pojedine kriterije, čime se potvrđuje postavka TMP-a da je psihopatija složeni, dimenzionalni konstrukt koji obuhvaća tri različite fenotipske komponente koje se međusobno preklapaju, ali ne čine jedan unitarni konstrukt višeg reda.

Dodatni doprinos našeg istraživanja predstavlja ispitivanje rodnih razlika u odnosu TriPM komponenti i empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije koje do sada nisu provjeravane. Pokazalo se da postoji moderacijski učinak roda na povezanost TriPM komponenti s ukupnom i motoričkom impulzivnošću, te s reaktivnom i proaktivnom agresijom.

Naše istraživanje ima i nedostatke. Kao prvo, riječ je o korelacijskom istraživanju koje ne dopušta uzročno-posljedično zaključivanje. Kao drugo, u njemu su kao sudionici sudjelovali samo studenti, a uzorak je bio prigodan, što ograničava njegovu vanjsku valjanost i onemogućava generalizaciju rezultata. Iz tog razloga buduća istraživanja trebalo bi provesti na općim, kliničkim i osuđeničkim populacijama. Sljedeće ograničenje leži u činjenici da su za mjerenje ispitivanih varijabli korištene samo mjere samoiskaza metodom papir-olovka što uzrokuje povišenje korelacija među varijablama zbog korištenja iste metode, a metoda samoiskaza može pogodovati davanju socijalno poželjnih odgovora.

6. ZAKLJUČAK

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da je empatijski deficit jedno od ključnih psihopatskih obilježja. Rezultati na svim TriPM skalama objašnjavaju značajni dio varijance rezultata na svim podskalama empatije, a najviši postotak objašnjene varijance je kod podskala emocionalne empatije. Između Smjelosti i podskala kognitivne empatije, te Empatijske brige koja je pokazatelj emocionalne empatije, očekivano nije bilo nezavisne povezanosti. Međutim, povezanost Smjelosti s niskom Osobnom uznemirenošću koja je pokazatelj anksioznosti koju pojedinac osjeća gledajući tuđu patnju, pokazuje da je Smjelost karakterizirana odsustvom anksioznosti i niskim neuroticizmom.

Potvrđeno je i stajalište po kom je deficit empatije ključno obilježje bešćutnosti koja se pokazala značajnim negativnim prediktorom svih oblika kognitivne i emocionalne empatije, a osobito Zauzimanja perspektive koja obuhvaća razumijevanje i prihvaćanje psiholoških stanja druge osobe i Empatijske brige koja je pokazatelj osjećajnosti i nesebične brige za druge. Dezinhibicija se pokazala jedinstvenim pozitivnim prediktorom emocionalne empatije, čime se potvrđuje pretpostavka TMP-a o povezanosti dezinhibicije s povišenom internalizacijom koju karakteriziraju anksioznost i depresivnost.

Smjelost se kod oba roda pokazala jedinstvenim negativnim prediktorom dimenzije Anksioznosti što ide u prilog pretpostavkama TMP-a da su hladnokrvnost, emocionalna ravnoteža i brzi oporavak od stresnih događaja ključne bihevioralne karakteristike smjelosti. Naši nalazi pokazuju da su Bešćutnost kod oba roda i Dezinhibicija kod muškaraca, pozitivni prediktori dimenzije Izbjegavanja, te da je Dezinhibicija jedinstveni pozitivni prediktor dimenzije Anksioznosti kod oba roda. Ovaj nalaz potvrđuje postavke TMP-a po kojima je privrženost važan rizični faktor određenih afektivno-interpersonalnih značajki psihopatije i to prije svega bešćutnosti, čije su ključne bihevioralne manifestacije nedostatak bliskih veza, prijezir i negativna orijentacija prema drugima, kao i dezinhibicije koju karakteriziraju otuđenost i nepovjerenje prema drugima.

Jedinstvena negativna povezanost Smjelosti s Impulzivnošću neplaniranja kod oba roda govori o adaptivnoj ulozi smjelosti u okviru TMP-a. Međutim, Smjelost se istovremeno kod muškaraca pokazala pozitivnim prediktorom Motoričke impulzivnosti čime se potvrđuje da je uloga ove TriPM komponente u konstrukt psihopatije dvojaka, te da je Smjelost osim s adaptivnim, povezana i maladaptivnim karakteristikama i oblicima ponašanja. Izostanak nezavisne veze Bešćutnosti s impulzivnošću koja predstavlja sklonost nepromišljenom djelovanju na štetan način, očekivan je i sukladan postavkama TMP-a prema kojima su

obilježja bešćutnosti proaktivno razbojništvo, iskorištavanje drugih i traženje uzbuđenja kroz destruktivnost, što podrazumijeva postupanje s predumišljajem i u suprotnosti je s impulzivnim postupanjem na mah.

Nalaz koji pokazuje da je Dezinhibicija kod oba roda snažni pozitivni prediktor ukupne impulzivnosti i svih njenih oblika, sukladan je ranijim nalazima i postavkama TMP-a koji postulira da su problemi s kontrolom impulsa, nedostatak planiranja i predviđanja, nemogućnost da se odgodi postizanje zadovoljstva i slaba kontrola ponašanja, ključna obilježja dezinhibicije.

Naš nalaz pokazuje da je ukupna psihopatija povezana s ukupnom agresijom, kao i s njenim reaktivnim i proaktivnim oblikom, čime je potvrđeno da je agresija kao složeni konstrukt važna u razumijevanju TMP-a i da osobe s izraženim psihopatskim obilježjima imaju pojačan rizik kako za Proaktivnu tako i za Reaktivnu agresiju. Naš nalaz pokazuje da rod moderira vezu između Smjelosti i Proaktivne agresije, te vezu između Bešćutnosti i Reaktivne agresije. Smjelost se pokazala značajnom u predviđanju Proaktivne agresije samo kod muškaraca. Bešćutnost se kod oba roda pokazala pozitivnim prediktorom ukupne i Proaktivne agresije, te Reaktivne agresije kod žena. Ovi rezultati u skladu su s ranijim istraživanjima koja pokazuju da je Bešćutnost značajni pozitivni prediktor Fizičke agresije, Kršenja pravila i Socijalne agresije, te su u skladu s postavkama TMP-a po kojima su fizička okrutnost prema ljudima i životinjama, proaktivno razbojništvo, otpor prema autoritetima i agresivna kompetitivnost karakteristične biheviornalne manifestacije bešćutnosti.

Snažna pozitivna povezanost Dezinhibicije s Reaktivnom i Proaktivnom agresijom kod oba roda, pokazuje da su agresija (osobito reaktivna) i slaba kontrola ponašanja jedna od temeljnih obilježja dezinhibicije i da je dezinhibicija povezana s povišenom eksternalizacijom koju karakterizira agresija i antisocijalno ponašanje. Ovaj nalaz pokazuje da je uloga dezinhibicije u trijarhijskom modelu psihopatije maladaptivna u odnosu na agresivne ishode, bez obzira na rod.

Uzevši zajedno rezultate ispitivanja rodnih razlika možemo zaključiti da je kod žena psihopatija povezana s više eksternaliziranih i internaliziranih problema i patoloških oblika ponašanja. Pokazalo se primjerice, da samo kod žena postoji nezavisna negativna povezanost između Bešćutnosti i Osobne uznemirenosti, te pozitivna povezanost između Bešćutnosti i Reaktivne agresije. Osim toga, rezultati su pokazali da je kod žena povezanost između Dezinhibicije i Motoričke impulzivnosti značajno viša nego kod muškaraca, što ukazuje da su dezinhibitorna i bešćutna komponenta psihopatije maladaptivnije kod žena.

7. LITERATURA

- Abraham, J., Rahardjo, W. (2015). Psychopathy, sexual values dimensions, and premarital sexual behaviour among urban unmarried adolescents. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 165, 2–11. doi:10.1016/j.sbspro.2014.12.598
- Achenbach, T. M. i Edelbrock, C. S. (1978). The classification of child psychopathology: A review and analysis of empirical efforts. *Psychological Bulletin*, 85, 1275–1301. doi:10.1037/00332909.85.6.1275
- Allen, V. (2013). Psychopathy and Attachment: *Examining the Relationship between Secure Attachment Priming and Psychopathy*. Doktorska disertacija. Preuzeto s <http://digitalcommons.georgiasouthern.edu/etd/850>
- Almeida, P. R., Seixas, M. J., Ferreira-Santos, F., Vieira, J. B., Paiva, T. O., Moreira, P. S. i Costa, P. (2015). Empathic, moral and antisocial outcomes associated with distinct components of psychopathy in healthy individuals: A Triarchic model approach. *Personality and Individual Differences*, 85, 205–211. doi:10.1016/j.paid.2015.05.012
- Alterman, A. I., McDermott, P. A., Cacciola, J. S. i Rutherford, M. J. (2003). Latent structure of the Davis Interpersonal Reactivity Index in methadone maintenance patients. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 25(4), 257–265. doi: 10.1023/A:1025936213110
- American Psychiatric Association. (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3rd ed.). Washington, DC: Author.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Association
- Andershed, H., Kerr, M., Stattin, H. i Levander, S. (2002). Psychopathic traits in non-referred youths: Initial test of a new assessment tool. U: E. Blaauw, J. M. Philippa, K. C. M. P. Ferenschild, & B. van Lodensteijn (Ur.), *Psychopaths: Current international perspectives* (str. 131–158). The Hague, Netherlands: Elsevier.
- Armsden, G. i Greenberg, M. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427-454.
- Ashton, M. C. i Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 150-166.
- Ashton, M. C., Lee, K. i De Vries, R. E. (2014). The HEXACO Honesty-Humility,

- Agreeableness, and Emotionality factors: A review of research and theory. *Personality and Social Psychology Review*, 18, 139-152.
- Babarović, T. i Šverko, I. (2013). The HEXACO personality domains in the Croatian sample. *Društvena istraživanja*, 3, 397-411.
- Baron-Cohen, S. i Wheelwright, S. (2004). The Empathy Quotient: An investigation of Adults with Asperger syndrome or high functioning autism, and normal sex differences. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34(2), 163-175.
doi:10.1023/B:JADD.0000022607.19833.00
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(2), 147-178.
- Begić, D. (2011). *Psihopatologija*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Benning, S. D., Patrick, C. J., Blonigen, D. M., Hicks, B. M. i Iacono, W. G. (2005). Estimating facets of psychopathy from normal personality traits: A step toward community-epidemiological investigations. *Assessment*, 12, 3–18.
doi:10.1177/1073191104271223
- Benning, S. D., Patrick, C. J., Hicks, B. M., Blonigen, D. M. i Krueger, R. F. (2003). Factor structure of the Psychopathic Personality Inventory: Validity and implications for clinical assessment. *Psychological Assessment*, 15, 340–350. doi:10.1037/1040-3590.15.3.340
- Benning, S. D., Patrick, C. J., Salekin, R. T. i Leistico, A. R. (2005). Convergent and discriminant validity of psychopathy factors assessed via self-report: A comparison of three instruments. *Assessment*, 12, 270–289.
doi:10.1177/1073191105277110
- Berk, L. E. (2008.). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko. Naklada Slap.
- Bifulco, A., Moran, P. M., Ball, C. i Bernazzani, O. (2002). Adult attachment style. I: Its relationship to clinical depression. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 37, 50–59.
- Birger, M., Swartz, M., Cohen, D., Alesh, Y., Grishpan, C. i Koteir, M. (2003). Aggression: the testosterone-serotonin link. *The Israel Medical Association journal*, 5(9), 653–658.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30, 177–188.
- Blackburn, R. (1998). Psychopathy and personality disorder: Implications of interpersonal theory. U: D. J. Cooke, A. E. Forth i R. D. Hare (Ur.), *Psychopathy: Theory, research, and implications for society* (str. 269–301). Dordrecht, Netherlands: Kluwer.

- Blackburn, R. (2006). Other theoretical models of psychopathy. U: C. J. Patrick (Ur.), *Handbook of psychopathy* (str. 35–57). New York: Guilford Press.
- Blagov, P. S., Patrick, C. J., Oost, K. M., Goodman, J. A. i Pugh, A. T. (2016). Triarchic psychopathy measure: validity in relation to normal-range traits, Personality pathology, and psychological adjustment. *Journal of Personality Disorders, 30*, 71-81. doi: 10.1521/pedi_2105_29_182
- Blair, R. J. R. (2006). Subcortical brain systems in psychopathy: The amygdala and associated structures. U: C. J. Patrick (Ur.), *Handbook of psychopathy* (str. 296–312). New York: Guilford Press.
- Blair, R. J. R. i Coles, M. (2000). Expressive recognition and behavioural problems in early adolescence. *Cognitive Development, 15*, 421-434.
doi:10.1016/S0885-2014(01)00039-9
- Blair, J., Mitchell, D. i Blair, K. (2008). *Psihopat*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Blonigen, D. M., Hicks, B., Krueger, R., Patrick, C. J. i Iacono, W. (2005). Psychopathic personality traits: Heritability and genetic overlap with internalizing and externalizing pathology. *Psychological Medicine, 35*, 637–648. doi:10.1017/S0033291704004180
- Blonigen, D. M., Patrick, C. J., Douglas, K. S., Poythress, N. G., Skeem, J. L., Lilienfeld, S. O., Krueger, R. F. (2010). Multimethod assessment of psychopathy in relation to factors of internalizing and externalizing from the Personality Assessment Inventory: The impact of method variance and suppressor effects. *Psychological Assessment, 22*, 96–107. doi:10.1037/a0017240
- Boissy, A. i Bouissou, M. F. (1994). Effects of androgen treatment on behavioral and physiological responses to heifers to fear-eliciting situations. *Hormones and Behavior, 28*, 66–83. doi:10.1006/hbeh.1994.1006
- Book, A. S. i Quinsey, V. L. (2003). Psychopaths: cheaters or warrior-hawks? *Personality and Individual Differences, 36*(1), 33-45. doi:10.1016/S0191-8869(03)00049-7
- Book, A. S., Quinsey, V. L. i Langford, D. (2007). Psychopathy and the perception of affect and vulnerability. *Criminal Justice and Behavior, 34*(4), 531-544.
doi: 10.1177/0093854806293554
- Book, A., Visser, B. A. i Volk, A. A. (2015). Unpacking evil: claiming the core of the dark triad. *Personality and Individual Differences, 73*, 29–38.
doi:10.1016/j.paid.2014.09.016
- Bramham, J., Morris, R. G., Hornak, J., Bullock, P. i Polkey, C. E. (2009). Social and emotional functioning following bilateral and unilateral neurosurgical prefrontal

- cortex lesions. *Journal of Neuropsychology*, 3, 125–143.
doi: 10.1348/174866408X293994
- Brennan, K. A., Clark, C. L. i Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. U: J. A. Simpson & W. S. Rholes (Ur.), *Attachment theory and close relationships* (str. 46–76). New York: Guilford Press.
- Brinkley, C. A., Newman, J. P., Harpur, T. J. i Johnson, M. M. (1999). Cohesion in texts produced by psychopathic and nonpsychopathic criminal inmates. *Personality and Individual Differences*, 26, 873–885.
- Brislin, S. J., Drislane, L. E., Smith, S. T., Edens, J. F. i Patrick, C. J. (2015). Development and validation of triarchic psychopathy scales from the Multidimensional Personality Questionnaire. *Psychological Assessment*, 27, 838–851. doi:10.1037/pas0000087
- Brook, M. i Kosson, D. S. (2013). Impaired cognitive empathy in criminal psychopathy: Evidence from a laboratory measure of empathic accuracy. *Journal of Abnormal Psychology*, 122(1), 156-166. doi:10.1037/a0030261
- Burt, S. A. i Donnellan, M. B. (2009). Development and validation of the Subtypes of Antisocial Behavior Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 35, 376–398. doi:10.1002/ab.20314
- Buss, A. H. i Perry, M. (1992). Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (3), 452-459. doi:10.1037/0022-3514.63.3.452
- Carver, C. S. i White, T. L. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation, and affective responses to impending reward and punishment: The BIS/BAS Scales. *Journal of Personality & Social Psychology*, 67, 319–333.
doi:10.1037/0022-3514.67.2.319.
- Caspi, A., Moffitt, T.E., Newman, D.L. i Silva, P.A. (1996). Behavioral observations at age 3 years predict adult psychiatric disorders. *Archives of general psychiatry*, 53, 1033–1039.
- Cima, M., Raine, A., Meesters, C. i Popma, A. (2013). Validation of the Dutch Reactive Proactive Questionnaire (RPQ): Differential correlates of reactive and proactive aggression from childhood to adulthood. *Aggressive Behavior*, 39, 99-113.
doi:10.1002/ab.21458
- Clark, L. A. (1993). *Schedule for Nonadaptive and Adaptive Personality (SNAP)*
Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Clark, L. A. i Watson, D. (1999). Temperament: A new paradigm for trait psychology. U: L. A. Pervin i O. P. John (Ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd

- ed.) (str. 399–423). New York, NY: Guilford.
- Cleckley, H. (1941). *The mask of sanity: an attempt to reinterpret the so-called psychopathic personality*. Oxford, UK: Mosby. (Original work published 1988).
- Cleckley, H. (1976). *The mask of sanity* (5th ed.). St. Louis, MO: Mosby.
- Coie, J. D. i Dodge, K. A. (1997), Aggression and antisocial behavior. U: P. Mussen, W. Damon i N. Eisenberg (Ur.), *Handbook of Child Psychology* (5th ed.): *Vol. 3. Social, emotional and personality development* (str. 779–862). New York: Wiley.
- Coocaro, E. F., Posternak, M. A. i Zimmerman, M. (2005). Prevalence and features of intermittent explosive disorder in a clinical setting. *Journal of Clinical Psychiatry*, *66*, 1221–1227. doi: 10.4088/JCP.v66n1003
- Cornell, D. G., Warren, J., Hawk, G., Stafford, E., Oram, G. i Pine, D. (1996). Psychopathy in instrumental and reactive violent offenders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *64*(4), 783-790.
- Costa, P. T. i McCrae, R. R. (1992). *Professional manual: Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T. i McCrae, R. R. (1999). *Inventario de personalidad NEO revisado (NEO PI-R) e Inventario NEO reducido de Cinco Factores (NEO-FFI): Manual profesional* [Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and Shortened NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI): Professional manual]. Madrid, Spain: TEA Ediciones.
- Coyne, S. M. i Thomas, T. J. (2008). Psychopathy, aggression, and cheating behavior: A test of the Cheater-Hawk hypothesis. *Personality and Individual Differences*, *44*, 1105-1115. doi:10.1016/j.paid.2007.11.002
- Craig, R. L., Gray, N. S. i Snowden, R. J. (2013). Recalled parental bonding, current attachment, and the triarchic conceptualisation of psychopathy. *Personality and Individual Differences*, *55*, 345–350. doi:10.1016/j.paid.2013.03.012
- Crego, C. i Widiger, T. A. (2014). Psychopathy, *DSM-5*, and a caution. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, *5*(4), 335–347. doi:10.1037/per0000078
- Crego, C. i Widiger, T. A. (2016). Cleckley’s psychopaths: Revisited. *Journal of Abnormal Psychology*, *125*, 75–87. doi:10.1037/ abn0000130
- Crick, N. i Grotpeter, P. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, *66*, 710–722
- Dadds, M. R., Hawes, D. J., Frost, A. D. J., Vassallo, S., Bunn, P., Hunter, K. i Merz, S.

- (2009). Learning to 'talk the talk': the relationship of psychopathic traits to deficits in empathy across childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(5), 599-606. doi:10.1111/j.1469-7610.2008.02058.x
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
- Davis (1983). Measuring Individual Differences in Empathy: Evidence for a Multidimensional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, (1), 113-126
- Decety, J. i Yoder, k. J. (2016). Empathy and motivation for justice: Cognitive empathy and concern, but not emotional empathy, predict sensitivity to injustice for others. *Social neuroscience*, 11, 1-14, doi:10.1080/17470919.2015.1029593
- De Oliveira-Souza, R., Moll, J., Ignácio, F. A. i Hare, R. D. (2008). Psychopathy in a civil psychiatric outpatient sample. *Criminal Justice and Behavior*, 35(4), 427–437. doi:10.1177/0093854807310853
- de Vogel, V. i Lancel, M. (2016). Gender Differences in the Assessment and Manifestation of Psychopathy: Results From a Multicenter Study in Forensic Psychiatric Patients. *International journal of forensic and mental health*, 15,97- 110. doi:10.1080/14999013.2016.1138173
- De Vries, R. E. i Van Kampen, D. (2010). The HEXACO and 5DPT models of personality: A comparison and their relationships with psychopathy, egoism, pretentiousness, immorality, and machiavellianism. *Journal of Personality Disorders*, 24, 244-257. doi: 10.1521/pedi.2010.24.2.244
- Dolan, M. i Fullam, R. (2004). Theory of mind and mentalizing ability in antisocial personality disorders with and without psychopathy. *Psychological Medicine*, 34, 1093–1102. doi:10.1017/S0033291704002028
- Drislane, L. E. i Patrick, C. J. (2016). Integrating alternative conceptions of psychopathic personality: A latent variable model of triarchic psychopathy constructs. *Journal of Personality Disorders*, 30, 1-23. doi:10.1521/pedi_2016_30_240
- Drislane, L. E., Patrick, C. J. i Arsal, G. (2014). Clarifying the content coverage of Differing psychopathy inventories through reference to the Triarchic Psychopathy Measure. *Psychological Assessment*, 26, 350–362. doi:10.1037/a0035152
- Essau, C., Sasagawa, S. i Frick, P. (2006). Callous-unemotional traits in community sample of adolescents. *Assessment*, 13, 454-469. doi:10.1177/1073191106287354
- Essau, C. A. i Conradt, J. (2009). *Agresivnost u djece i mladeži*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Falkenbach, D. M., Reinhard, E. E. i Larson, R. F. R. (2017). Theory based gender differences in psychopathy subtypes. *Personality and Individual Differences, 105*, 1-6. doi:10.1016/j.paid.2016.09.023
- Fanti, K. A., Kyranides, M. N., Drislane, L. E., Colins, O. F. i Andershed, H. (2016). Validation of the Greek Cypriot translation of the Triarchic psychopathy measure. *Journal of Personality Assessment, 98*, 146–154. doi: 10.1080/00223891.2015.1077452
- Fields, S., Edens, J. F., Smith, S. T., Rulseh, A., Donnellan, M. B., Ruiz, M. A., ... Douglas, K. S. (2015). Examining the psychometric properties of the Barratt Impulsiveness Scale-Brief Form in justice-involved samples. *Psychological Assessment, 27*(4), 1211-1218. doi:10.1037/a0039109
- Fite, P. J., Greening, L. i Stoppelbein, L. (2008). Relation between parenting stress and psychopathic traits among children. *Behavioral Sciences and the Law, 26*(2), 239-248. doi:10.1002/bsl.803
- Flight, J. I. i Forth, A. E. (2007). Instrumentally violent youths: The roles of psychopathic traits, empathy, and attachment. *Criminal Justice and Behavior, 34*(6), 739-751. doi:10.1177/0093854807299462
- Forrest, S., Eatough, V. i Shevlin, M. (2005). Measuring adult indirect aggression: The development and psychometric assessment of the indirect aggression scales. *Aggressive Behavior, 31*(1), 84–97. doi: 10.1002/ab.20074
- Fowles, D. C. (1980). The three arousal model: Implications of Gray's two-factor learning theory for heart rate, electrodermal activity, and psychopathy. *Psychophysiology, 17*, 87–104.
- Fowles, D. C. i Dindo, L. (2006). A dual-deficit model of psychopathy. U: C. J. Patrick (Ur.), *Handbook of Psychopathy* (str. 14–34). New York, NY: The Guilford Press.
- Fraley, R. C., Waller, N. G. i Brennan, K. A. (2000). An item-response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*(2), 350–365. doi: 10.1037/0022-3514.78.2.350
- Franc, R., Šakić, V. i Ivičić, I. (2002). Vrednote i vrijednosne orijentacije adolescenata: hijerarhija i povezanost sa stavovima i ponašanjima. *Društvena istraživanja, 11*(2-3), 215-238.
- Frick, P. J. (2004). *The Inventory of Callous-Unemotional Traits*. Unpublished rating scale. The University of New Orleans.
- Frick, P. J., Cornell, A. H., Bodin, S. D., Dane, H. E., Barry, C. T. i Loney, B. R. (2003).

- Callous-unemotional traits and developmental pathways to severe conduct problems. *Developmental Psychology*, 39(2), 246-260.
- Frick, P. J. i Hare, R. D. (2001). *The antisocial process screening device*. Toronto, Canada: MHS.
- Frick, P. J. i Moffitt, T. E. (2010). A proposal to the DSM-V Childhood Disorders and ADHD and Disruptive Behavior Disorders Work Groups to include a specifier to the diagnosis of conduct disorder based on the presence of callous-unemotional traits. Preuzeto s <http://www.dsm5.org/Proposed%20Revision%20Attachments/Proposal%20for%20Callous%20and%20Unemotional%20Specifier%20of%20Conduct%20Disorder.pdf>.
- Fung, M. T., Raine, A., Loeber, R., Lynam, D. R., Steinhauer, S. R., Venables, P. H. I Stouthamer-Loeber, M. (2005). Reduced electrodermal activity in psychopathy-prone adolescents. *Journal of Abnormal Psychology*, 114(2), 187-196.
- Gao, Y. i Raine, A. (2009). P3 event-related potential impairments in antisocial and psychopathic individuals: A meta-analysis. *Biological Psychology*, 82, 199-210. doi:10.1016/j.biopsycho.2009.06.006
- Gao, Y. i Raine, A. (2010). Successful and unsuccessful psychopaths: A neurobiological model. *Behavioral Sciences and the Law*, 28(2), 194-210. doi:10.1002/bsl.924 [special issue]
- Gatner, D. T., Douglas, K. S. i Hart, S. D. (2016). Examining the incremental and interactive effects of boldness with meanness and disinhibition within the Triarchic Model of Psychopathy. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 7, 259-268. doi:10.1037/per0000182
- Giedd, J. N., Blumenthal, J., Jeffries, N.O., Rajapakse, J. C., Vaituzis, A. C., Liu, H. ... Castellanos, F. X. (1999). Development of the human corpus callosum during childhood and adolescence: a longitudinal MRI study. *Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry*, 23, 571–588.
- Gill, A. D. i Stickle, T. R. (2016). Affective differences between psychopathy variants and genders in adjudicated youth. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(2), 295-307. doi:10.1007/s10802-015-9990-1
- Glass, S. J. i Newman, J. P. (2006). Recognition of facial affect in psychopathic offenders. *Journal of Abnormal Psychology*, 115(4), 815-820. doi:10.1037/0021-843X.115.4.815
- Glenn, A. L. i Raine, A. (2008). The neurobiology of psychopathy. *Psychiatric Clinics of*

- North America*, 31(3), 463-475. doi:10.1016/j.psc.2008.03.004
- Glenn, A. L., Raine, A., Schug, R. A., Gao, Y., Granger, D. A. (2011). Increased testosterone-to-cortisol ratio in psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology*, 120 (2), 389-99. doi:10.1037/a0021407.
- Gorenstein, E. E. i Newman, J. P. (1980). Disinhibitory psychopathology: A new perspective and a model for research. *Psychological Review*, 87, 301–315. doi:10.1037/0033-295X.8
- Hall, J. R. i Benning, S. D. (2006). The “successful” psychopath: Adaptive and subclinical manifestations of psychopathy in the general population. U: C. J. Patrick (Ur.), *Handbook of psychopathy*. New York, NY: Guilford Press.7.3.301
- Hall, J. R., Bernat, E. M. i Patrick, C. J. (2007). Externalizing psychopathology and the error-related negativity. *Psychological Science*, 18(4), 326-333.
- Hall, J. R., Drislane, L. E., Patrick, C. J., Morano, M., Lilienfeld, S. O. i Poythress, N. G. (2014). Development and validation of triarchic construct scales from the Psychopathic Personality Inventory. *Psychological Assessment*, 26(2), 447-461. doi:10.1037/a0035665
- Hansen, A. L., Johnsen, B. H., Hart, S., Waage, L. i Thayer, J. F. (2008). Brief communication: Psychopathy and recognition of facial expressions of emotion. *Journal of Personality Disorders*, 22(6), 639-645. doi: 10.1521/pedi.2008.22.6.639
- Hare, R. D. (1985). Comparison of procedures for the assessment of psychopathy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 7–16.
- Hare, R. D. (1991). *Manual for the Psychopathy Checklist-Revised*. Toronto-Ontario, Canada: Multi-Health System.
- Hare, R. D. (1999). *Without Conscience*. New York: Guilford Press.
- Hare, R. D. (2003). *The Hare Psychopathy Checklist-Revised* (2nd ed.). Toronto, Ontario, Canada: Multi-Health Systems.
- Hare, R. D. i Frazelle, J. (1980). *Some preliminary notes on the use of a research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations*. Unpublished manuscript, University of British Columbia, Vancouver, BC, Canada.
- Hare, R. D., Harpur, T. i Hemphill, J. (1989). Scoring pamphlet for the Self-Report Psychopathy Scale: SRP-II. Unpublished document, Simon Fraser University, Vancouver, Canada.
- Hare, R. D. i McPherson, L. M. (1984). Psychopathy and perceptual asymmetry during

- verbal dichotic listening. *Journal of Abnormal Psychology*, 93, 141–149.
- Hare, R. D. i Neumann, C. N. (2006). The PCL-R assessment of psychopathy: Development, structural properties, and new directions. In C. J. Patrick (Ed.), *Handbook of psychopathy* (pp. 58– 88). New York, NY: Guilford.
- Hare, R. D. i Neumann, C. S. (2008). Psychopathy as a clinical and empirical construct. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4, 217–246.
- Hastings, M. E., Tangney, J. P. i Stuewig, J. (2008). Psychopathy and identification of facial expressions of emotion. *Personality and Individual Differences*, 44, 1474–1483. doi:10.1016/j.paid.2008.01.004
- Hemphill, J. F., Hare, R. D. i Wong, S. (1998). Psychopathy and recidivism: A review. *Legal and Criminological Psychology*, 3, 141–172.
- Hicks, B. M., Vaidyanathan, U. i Patrick, C. J. (2010). Validating female psychopathy subtypes: Differences in personality, antisocial and violent behavior, substance abuse, trauma, and mental health. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 1(1), 38–57. <http://dx.doi.org/10.1037/a0018135>.
- Higley, J. D., Mehlman, P.T., Poland, R. E., Taub, D. M., Vickers, J., Suomi, S. J. i Linnoila, M. (1996). CSF testosterone and 5-HIAA correlate with different types of aggressive behaviors. *Biol Psychiatry*, 40, 1067–1082. doi: 10.1016/S0006-3223(95)00675-3
- Hoffman, M. L. (2008). Empathy and prosocial behavior. U: M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, i L. F. Barrett (Ur.), *Handbook of emotions*, 3rd ed. (str. 440-455). New York: Guilford Press.
- Iria, C. i Barbosa, F. (2009). Perception of facial expressions of fear: Comparative research with criminal and non-criminal psychopaths. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 20(1), 66-73. doi: 10.1080/14789940802214218
- Ishikawa, S. S., Raine, A., Lencz, T., Bihrl, S. i Lacasse, L. (2001). Autonomic reactivity and executive functions in successful and unsuccessful criminal psychopaths from the community. *Journal of Abnormal Psychology*, 110 (3), 423-432.
- Jackson, R. L., Neumann, C. S. i Vitacco, M. J., (2007). Impulsivity, anger, and psychopathy: the moderating effect of ethnicity. *Journal of Personality Disorders*, 21(3), 289–304. doi: 10.1521/pedi.2007.21.3.289
- John, O. P. i Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. U:L. A. Pervin i O. P. John (Ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd ed., str.102–138). New York, NY: Guilford.

- Jones, A. P., Happe, F. G. E., Gilbert, F., Burnett, S. i Viding, E. (2010). Feeling, caring, knowing: Different types of empathy deficit in boys with psychopathic tendencies and autism spectrum disorder. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *51*, 1188–1197. doi:10.1111/j.1469-7610.2010.02280.x.
- Justus, A. N. i Finn, P. R. (2007). Startle modulation in non-incarcerated men and women with psychopathic traits. *Personality and Individual Differences*, *43*, 2057-2071. doi: 10.1016/j.paid.2007.06.020
- Kagan, J., Reznick, J.S. i Snidman, N. (1988). Biological bases of childhood shyness. *Science*, *240*, 167–171.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, *6*, 73-91.
- Karpman, B. (1941). On the need of separating psychopathy into two distinct clinical types: The symptomatic and the idiopathic. *Journal of Criminal Psychopathology*, *3*, 112–137. Abstract retrieved from <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1942-00202-001>
- Karpman, B. (1948a). Conscience in the psychopath: Another version. *American Journal of Orthopsychiatry*, *18*, 455–491. doi:10.1111/j.1939-0025.1948.tb05109.x
- Karpman, B. (1948b). The myth of psychopathic personality. *The American Journal of Psychiatry*, *104*, 523–534. doi:10.1176/appi.ajp.104.9.523
- Karpman, B. (1955). Criminal Psychodynamics: A platform. *Archives of Criminal Psychodynamics*, *1*, 3–100. Abstract retrieved from <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1956-03160-001>
- Kimonis, E. R., Frick, P. J., Fazekas, H. i Loney, B. R. (2006). Psychopathy, aggression, and the processing of emotional stimuli in non-referred girls and boys. *Behavioral Sciences and the Law*, *24*(1), 21-37.
- Kimonis, E. R., Frick, P. J., Skeem, J. L., Marsee, M. A., Cruise, K., Munoz, L. C., Aucoin, K. J. i Morris, A. S. (2008). Assessing callous–unemotional traits in adolescent offenders: Validation of the Inventory of Callous–Unemotional Traits. *International Journal of Law and Psychiatry*, *31*(3), 241-252.
- Kochanska, G., Murray, K. i Coy, K. C. (1997). Inhibitory control as a contributor to conscience in childhood: From toddler to early school age. *Child Development*, *68*, 263–267. doi:10.2307/1131849
- Kosson, D. S. (1996). Psychopathic offenders display performance deficits but not overfocusing under dual-task conditions of equal priority. U: D. J. Cooke, A. E. Forth,

- J. P. Newman, & R. D. Hare (Ur.), *Issues in criminological and legal psychology: No. 24, International perspective on psychopathy* (str. 82-89). Leicester, UK: British Psychological Society.
- Kosson, D. S., Cyterski, T.D., Steuerwald, B.L., Neumann, C.S, Walker-Matthews S. (2002). The reliability and validity of the Psychopathy Checklist: Youth Version (PCL:YV) in nonincarcerated adolescent males. *Psychological Assessment*, (14), 97–109.
- Kosson, D. S., Suchy, Y., Mayer, A. R. i Libby, J. (2002). Facial affect recognition in criminal psychopaths. *Emotion*, 2(4), 398-411.
- Krueger, R. F. (1999a). Personality traits in late adolescence predict mental disorders in early adulthood: A prospective-epidemiological study. *Journal of Personality*, 67, 39–65. doi:10.1111/14676494.00047
- Krueger, R. F. (1999b). The structure of common mental disorders. *Archives of General Psychiatry*, 56, 921–926. doi:10.1001/archpsyc.56.10.921
- Krueger, R. F., Derringer, J., Markon, K. E., Watson, D. i Skodol, A. E. (2012). Initial construction of a maladaptive personality trait model and inventory for *DSM-5*. *Psychological Medicine*, 42, 1879-1890. doi:10.1017/ S0033291711002674
- Krueger, R. F., Hicks, B., Patrick, C. J., Carlson, S., Iacono, W. G. i McGue, M. (2002). Etiologic connections among substance dependence, antisocial behavior, and personality: Modeling the externalizing spectrum. *Journal of Abnormal Psychology*, 111, 411–424.
- Krueger, R. F., Markon, K. E., Patrick, C. J., Benning, S. D. i Kramer, M. (2007). Linking antisocial behavior, substance use, and personality: An integrative quantitative model of the adult externalizing spectrum. *Journal of Abnormal Psychology*, 116, 645–666. doi:10.1037/0021-843X.116.4.645
- Kudielka, B.M. i Kirschbaum C. (2005). Sex differences in HPA axis responses to stress: a review. *Biological Psychiatry*, 69,113–132. doi: 10.1016/j.biopsycho.2004.11.009
- Larsen, R. J. (1984). Theory and measurement of affect intensity as an individual difference characteristic. *Dissertation Abstracts International*, 85, 2297B.
- Lawrence, E. J., Shaw, P., Baker, D., Baron-Cohen, S. i David, A. S. (2004). Measuring empathy: reliability and validity of the Empathy Quotient. *Psychological Medicine*, 34, 911-924. doi: 10.1017/S0033291703001624
- Lee, K. i Ashton, M. C. (2004). Psychometric properties of the HEXACO Personality Inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39, 329–358.
- Lee, K. i Ashton, M.C. (2005). Psychopathy, Machiavellianism, and narcissism in the five

- factor model and the HEXACO model of personality structure. *Personality and Individual Differences*, 38, 1571–1582. doi:10.1016/j.paid.2004.09.016
- Levenson, M. R., Kiehl, K. A. i Fitzpatrick, C. M. (1995). Assessing psychopathic attributes in a noninstitutional population. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 151-158.
- Lilienfeld, S. O. i Andrews, B. (1996). Development and preliminary validation of a self-report measure of psychopathic personality traits in noncriminal populations. *Journal of Personality Assessment*, 66, 488-524.
- Lilienfeld, S. O. i Hess, T. H. (2001). Psychopathic personality traits and somatization: Sex differences and the mediating role of negative emotionality. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 23(1), 11-24.
- Lilienfeld, S. O., Smith, S. F., Sauvigné, K. C., Patrick, C. J., Drislane, L. E., Litzman, R. D. i Krueger, R. F. (2015). Is Boldness relevant to psychopathic personality? Meta-analytic relations with non-Psychopathy Checklist-based measures of psychopathy. *Psychological Assessment*. Advance online publication. doi:10.1037/pas0000244
- Lilienfeld, S. O., Waldman, I. D., Landfield, K., Watts, A. L., Rubenzer, S. i Faschingbauer, T. R. (2012). Fearless dominance and the U.S. presidency: Implications of psychopathic personality traits for successful and unsuccessful political leadership. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(3), 489-505. doi:10.1037/a0029392
- Lilienfeld, S. O. i Widows, M. R. (2005). *Psychopathic Personality Inventory Revised (PPI-R). Professional Manual*. Lutz, Florida: Psychological Assessment Resources.
- Ljubin Golub, T. i Sokić, K. (2016). The relationships between triarchic psychopathic traits and value orientations in men and women. *Psihološka istraživanja*, 19(2), 185-203.
- Lykken, D. T. (1995). *The antisocial personalities*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lynam, D.R. (1996). Early identification of chronic offenders: who is the fledgling psychopath? *Psychology Bulletin*, 120, 209–234.
- Lynam, D. R. i Derefinko, K. J. (2006). Psychopathy and personality. U: C. J. Patrick (Ur.), *Handbook of psychopathy* (str. 133– 155). New York, NY: Guilford Press.
- Mack, T. D., Hackney, A. A. i Pyle, M. (2011). The relationships between psychopathic traits and attachment behavior in a non-clinical population. *Personality and Individual Differences*, 51, 584-588. doi:10.1016/j.paid.2011.05.019
- Malesza, M. i Ostaszewski, P. (2016). Dark side of impulsivity - Associations between the Dark Triad, self-report and behavioral measures of impulsivity. *Personality and*

- Individual Differences*, 88, 197–201. doi:10.1016/j.paid.2015.09.016
- Marion, B. E. i Sellbom, M. (2011). An examination of gender- moderated test bias on the Levenson Self-Report Psychopathy Scale. *Journal of Personality Assessment*, 93, 235–243. doi:10.1080/00223891.2011.558873
- Marsh, A. A., Finger, E. C., Mitchell, D. G. , Reid, M. E., Sims, C., Kosson, D. S., ... Blair, R. J. (2008). Reduced amygdala response to fearful expressions in children and adolescents with callous–unemotional traits and disruptive behavior disorders. *American Journal of Psychiatry*, 165(6), 712–720. doi: 10.1176/appi.ajp.2007.07071145
- Mealey, L. (1995). The sociobiology of sociopathy: An integrated evolutionary model. *Behavioral and Brain Sciences*, 18, 523– 599. doi:10.1017/S0140525X00039595
- Main, M., Kaplan, N. i Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood and adulthood: a move to the level of rappresentation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 50(1–2), 66–104.
- Mehrabian, A. i Epstein, N. (1972). A measure of emotional empathy. *Journal of Personality*, 40, 525–543. doi:10.1111/j.1467-6494.1972.tb00078.x
- McBurnett, K., Lahey, B.B., Rathouz, P.J. i Loeber, R. (2000). Low salivary cortisol and persistent aggression in boys referred for disruptive behavior. *Archives of General Psychiatry*, 57(1), 38–43.
- McCord, W. i McCord, J. (1964). *The psychopath: An essay on the criminal mind*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- Miller, J. D. i Lynam, D. R. (2012). An examination of the Psychopathic Personality Inventory's nomological network: A meta-analytic review. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 3, 305-326. doi: 10.1037/a0024567
- Miller, J. D., Watts, A. i Jones, S. E. (2011). Does psychopathy manifest divergent relations with components of its nomological network depending on gender? *Personality and Individual Differences*, 50, 564-569. doi: 10.1016/j.paid.2010.11.028
- Moeller, R. G. (2009). Impulse-control disorders not classified elsewhere. U: B. J. Sadock, V. A. Sadock, & P. Ruiz (Ur.), *Kaplan & Sadock's comprehensive textbook of psychiatry* (9th ed., Vol. 1, str. 2178–2186). Philadelphia: Lippincott Williams i Wilkins.
- Moeller, F. G., Barratt, E. S., Dougherty, D. M., Schmitz, J. M. i Swann, A. C. (2001). Psychiatric aspects of impulsivity. *American Journal of Psychiatry*, 158(11), 1783–1793. doi: 10.1176/appi.ajp.158.11.1783

- Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychological Review*, *100*(4), 674–701.
- Moffitt, T.E. (2003). Life-course persistent and adolescence-limited antisocial behaviour. U: B.B. Lahey, T.E. Moffitt, & A. Caspi (Ur.), *Causes of conduct disorder and juvenile Delinquency* (str. 49-75). New York: The Guilford Press.
- Morales, J. (1999, April). *Hostile attribution and aggression in adolescent peer and romantic relationships*. Poster presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Albuquerque NM.
- Morgan, J. E., Gray, N. S. i Snowden, R. J. (2011). The relationship between psychopathy and impulsivity: A multi-impulsivity measurement approach. *Personality and Individual Differences*, *51*, 429–434. doi:10.1016/j.paid.2011.03.043
- Mullins-Nelson, J. L., Salekin, R. T. i Leistico, A. M. R. (2006). Psychopathy, empathy, and perspective-taking ability in a community sample: Implications for the successful psychopathy concept. *International Journal of Forensic Mental Health*, *5*(2), 133-149. doi:10.1080/14999013.2006.10471238
- Netter, P., Hennig, J. i Rohrman, S. (1999). Psychobiological differences between the aggression and psychoticism dimension. *Pharmacopsychiatry*, *32*, 5–12.
- Newman, J. P., Schmitt, W. A. i Voss, W. D. (1997). The impact of motivationally neutral cues on psychopathic individuals: Assessing the generality of the response modulation hypothesis. *Journal of Abnormal Psychology*, *106*(4), 563–575. doi:10.1037/0021-843X.106.4.563
- Oxford, M., Cavell, T. A. i Hughes, J. N. (2003). Callous/unemotional traits moderate the relation between ineffective parenting and child externalizing problems: a partial replication and extension. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, *32* (4), 577-585.
- Pajer, K., Gardner, W., Rubin, R.T., Perel, J. i Neal, S. (2001). Decreased cortisol levels in adolescent girls with conduct disorder. *Archives of General Psychiatry*, *58*(3), 297–302.
- Pardini, D. A., Lochman, J. E. i Frick, P. J. (2003). Callous/unemotional traits and social cognitive processes in adjudicated youth. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, *42*(3), 364-371. doi: 10.1097/00004583-200303000-00018
- Pardini, D. A., Lochman, J. E. i Powell, N. (2007). The development of callous-unemotional traits and antisocial behavior in children: Are there shared and/or unique predictors?

- Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 36(3), 319-333.
PMID:17658977
- Parker, G., Tupling, H. i Brown, L. B. (1979). Parental bonding instrument. *British Journal of Medical Psychology*, 52, 1–10. doi:10.1111/j.20448341.1979.tb02487.x.
- Paris, J. (2005). The development of impulsivity and suicidality in borderline personality disorder. *Development and Psychopathology*, 17, 1091– 1104.
doi: 10.1017/S0954579405050510
- Pasalich, D. S., Dadds, M. R., Hawes, D. J. i Brennan, J. (2012). Attachment and callous-unemotional traits in children with early-onset conduct problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53(8), 838-845. doi:10.1111/j.1469-7610.2012.02544.x
- Patrick, C. J. (2010). Operationalizing the triarchic conceptualization of psychopathy: Preliminary description of brief scales for assessment of boldness, meanness, and disinhibition. Unpublished test manual, Florida State University, Tallahassee, Florida. Preuzeto s <https://www.phenxtoolkit.org/index.php?pageLink=browse.protocoldetails&id=121601>
- Patrick, C. J. i Bernat, E. M. (2009). Neurobiology of psychopathy: A two-process theory. U: G. G. Berntson i J. T. Cacioppo (Ur.), *Handbook of neuroscience for the behavioral sciences* (str. 1110–1131). New York: John Wiley i Sons.
- Patrick, C. J. i Drislane, L. E. (2015). Triarchic model of psychopathy: Origins, operationalizations, and observed linkages with personality and general psychopathology. *Journal of Personality*, 83, 627–643.
doi:10.1111/jopy.12119
- Patrick, C. J., Drislane, L. E. i Strickland, C. D. (2012). Conceptualizing psychopathy in triarchic terms: Implications for treatment. *International Journal of Forensic Mental Health*, 11, 253–266.
- Patrick, C. J., Fowles D. C. i Krueger, R. F. (2009). Triarchic conceptualization of psychopathy: Developmental origins of disinhibition, boldness, and meanness. *Development and Psychopathology*, 21, 913–938. doi:10.1017/S0954579409000492
- Patrick, C. J., Hicks, B. M., Krueger, R. F. i Lang, A. R. (2005). Relations between psychopathy facets and externalizing in a criminal offender sample. *Journal of Personality Disorders*, 19, 339–356. doi:10.1521/pedi.2005.19.4.339
- Patrick, C. J., Hicks, B. M., Nichol, P. E. i Krueger, R. F. (2007). A bifactor approach to modeling the structure of the Psychopathy Checklist-Revised. *Journal of Personality Disorders*, 21, 118– 141. doi:10.1521/pedi.2007.21.2.118

- Patrick, C. J., Hicks, B. M., Nichol, P. E. i Krueger, R. F. (2007). A bifactor approach to modeling the structure of the Psychopathy Checklist-Revised. *Journal of Personality Disorders, 21*(2), 118-141. doi:10.1521/pedi.2007.21.2.118
- Patrick, C. J., Kramer, M. D., Krueger, R. F. i Markon, K. E. (2013). Optimizing efficiency of psychopathology assessment through quantitative modeling: Development of a brief form of the Externalizing Spectrum Inventory. *Psychological Assessment, 25*, 1332–1348. doi:10.1037/a0034864
- Patrick, C. J., Vaidyanathan, U., Benning, S. D., Hicks, B. M. i Kramer, M. D. (2010). Neobjavljeni rukopis. *Refining measurement of the fearless-dominance component of psychopathy: Development And validation of the Boldness Inventory*.
- Patton, J. H., Stanford, M. S. i Barratt, E. S. (1995). Factor structure of the Barratt impulsiveness scale. *Journal of Clinical Psychology, 51*(6), 768–774.
- Paulhus, D. L. i Hemphill, J. F. (2006). Scoring manual for the Hare self-report psychopathy Scale-III. Toronto, Ontario, Canada: Multi-Health Systems.
- Paulhus, D.L., Neumann, C.S. i Hare, R. (2012). Manual for the self-report psychopathy scale (SRP). Toronto: Multi-Health Systems.
- Paulhus, D. L., Neumann, C. S. i Hare, R. D. (2016). *The SRP-4: Self-Report Psychopathy Scale-Fourth Edition*. Toronto, ON: Multi-Health Systems.
- Pechorro, P., Marôco, J., Poiares, C. i Vieira, R. (2013). Validation of the Portuguese version of the Antisocial Process Screening Device Self-Report with a focus on delinquent behavior and behavior problems. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 57*, 112-126. doi:10.1177/0306624X11427174
- Pechorro, P., Ray, J. V., Raine, A., Maroco, J. i Gonçalves, R. A. (2015). The Reactive–Proactive Aggression Questionnaire: Validation among a Portuguese sample of incarcerated juvenile delinquents. *Journal of Interpersonal Violence, 23*, 1-23. doi:10.1177/0886260515590784
- Perenc, L. i Radochonski, M. (2014). Psychopathic Traits and Reactive-Proactive Aggression in a Large Community Sample of Polish Adolescents. *Child Psychiatry & Human Development, 45*, 464–471. doi:10.1007/s10578-013-0432-4
- Pham, T. H. i Philippot, P. (2010). Decoding of facial expression of emotion in criminal psychopaths. *Journal of Personality Disorders, 24*(4), 445-459. doi: 10.1521/pedi.2010.24.4.445
- Porter, S., Woodworth, M., Earle, J., Drugge, J. i Bower, D. (2003). Characteristics of sexual

- homicides committed by psychopathic and non-psychopathic offenders. *Law and Human Behaviour*, 27(5), 459-470.
- Poy, R., Segarra, P., Esteller, À., López, R. i Moltó, J. (2014). FFM description of the triarchic conceptualization of psychopathy in men and women. *Psychological Assessment*, 26, 69–76. doi: 10.1037/a0034642
- Poythress, N. G. i Hall, J. R. (2011). Psychopathy and impulsivity reconsidered. *Aggression and Violent Behavior*, 16, 120–134, doi:10.1016/j.avb.2011.02.003
- Poythress, N. G. T., Lilienfeld, S. O., Skeem, J. L., Douglas, K. S., Edens, J. F., Epstein, M., i Patrick, C. J. (2010). Using the PCL-R to help estimate the validity of two self-report measures of psychopathy with offenders. *Assessment*, 17, 206–219. doi:10.1177/1073191109351715
- Premack, D. G. i Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*, 4(4), 515–629. doi: 10.1017/S0140525X00076512
- Pulkkinen, L. (1996). Proactive and reactive aggression in early adolescence as precursors to anti and prosocial behaviors in young adults. *Aggressive Behavior*, 22(4), 241–257. doi:10.1002/(SICI)1098-2337
- Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C. ... Liu, J. (2006). The reactive–proactive aggression questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior*, 32(2), 159–171. doi: 10.1002/ab.20115
- Raskin, R. i Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 890–902. doi:10.1037/0022-3514.54.5.890
- Rice, M. E. (1997). Violent offender research and implications for the criminal justice system. *American Psychologist*, 52, 414–423.
- Richell, R. A., Mitchell, D. G. V., Newman, C., Leonard, A., Baron-Cohen, S. i Blair, R. J. R. (2003). Theory of mind and psychopathy: Can psychopathic individuals read the "language of the eyes"? *Neuropsychologia*, 41(5), 523-526. doi: 10.1016/S0028-3932(02)00175-6
- Rhee, S. H. i Waldman, I. D. (2002). Genetic and environmental influences on antisocial behavior: A meta-analysis of twin and adoption studies. *Psychological Bulletin*, 128, 490–529. doi:10.1037/0033-2909.128.3.490
- Robins, L. N. (1966). *Deviant children grown up*. Baltimore, MD: Williams i Wilkins.

- Robins, L. N. (1978). Study predictors of adult antisocial behaviour: Replications from longitudinal studies. *Psychological Medicine*, 8, 611–622.
doi:10.1017/S0033291700018821
- Robins, L.N. (1999). A 70-year history of conduct disorder: variations in definition, prevalence, and correlates. U: Cohen P, Slomkowski C, Robins LN, editors. Historical and geographical influences on psychopathology. Mahwah (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, Inc; 37–56.
- Rojas, S. L. i Widiger, T. A. (2014). Convergent and discriminant validity of the Five Factor Form. *Assessment*, 21, 143–157. doi:10.1177/1073191113517260
- Ručević, S. i Duvnjak, I. (2010). Povezanost reaktivne i proaktivne agresije, privrženosti i samopoštovanja adolescenata. *Psihologijske teme*, 19(1), 103-121.
- Sadeh, N., Javdani, S. Jackson, J.J., Reynolds, E.K., Potenza, M.N., Gelernter, J., Lejuez, C.W. i Verona, E. (2010). Serotonin transporter gene associations with psychopathic traits in youth vary as a function of socioeconomic resources. *Journal of Abnormal Psychology*, 119, 604-609. doi: 10.1037/a0019709
- Sandoval, A. R., Hancock, D., Poythress, N., Edens, J. F. i Lilienfeld, S. (2000). Construct validity of the Psychopathic Personality Inventory in a correctional sample. *Journal of Personality Assessment*, 74(2), 262-281. doi:10.1037/0021-843X.113.4.626
- Saucier, G. (1992). Benchmarks: Integrating affective and interpersonal circles with the Big-Five personality factors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 1025–1035.
- Schimmenti, A., Passanisi, A., Pace, U., Manzella, S., Di Carlo, G. i Caretti, V. (2014). The relationship between attachment and psychopathy: A study with a sample of violent offenders. *Current Psychology*, 33(3), 256-270. doi:10.1007/s12144-014-9211-z
- Schmeelk, K. M., Sylvers, P., Scott, M.A. i Lilienfeld, S. O. (2008). Trait correlates of relational aggression in a nonclinical sample: DSM-IV personality disorders and psychopathy. *Journal of Personality Disorders*, 22(3), 269-283.
doi:10.1521/pedi.2008.22.3.269
- Schulkin J. (2003). Allostasis: a neural behavioral perspective. *Hormones and Behavior*, 43(1), 21–27.
- Schulkin, J., Gold, P. W., McEwen, B.S. (1998). Induction of corticotropin-releasing hormone gene expression by glucocorticoids: implication for understanding the states of fear and anxiety and allostatic load. *Psychoneuroendocrinology*, 23 (3), 219–243.
- Sellbom, M., Ben-Porath, Y. S., Patrick, C. J., Wygant, D. B., Gartland, D. M. i Stafford, K.

- P. (2012). Development and construct validation of MMPI-2-RF indices of global psychopathy, fearless-dominance, and impulsive-antisociality. *Personality Disorders*, 3, 17–38. <http://dx.doi.org/10.1037/a0023888>
- Sellbom, M. i Phillips, T. R. (2013). An examination of the triarchic conceptualization of psychopathy in incarcerated and non-incarcerated samples. *Journal of Abnormal Psychology*, 122, 208–214. doi: 10.1037/a0029306
- Sellbom, M., Wygant, D. B. i Drislane, L. E. (2015). Elucidating the construct validity of the Psychopathic Personality Inventory Triarchic Scales. *Journal of Personality Assessment*, 97, 374–381. doi: 10.1080/00223 891.2014.962654
- Sevecke, K., Lehmkuhl, G. i Krischer, M. K. (2009). Examining relations between Psychopathology and psychopathy dimensions among adolescent female and male offenders. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 18(2), 85-95. doi: 10.1007/s00787-008-0707-7
- Shamay-Tsoory, S. G., Aharon-Peretz, J. i Perry, D. (2009). Two systems for empathy: A double dissociation between emotional and cognitive empathy in inferior frontal gyrus versus ventromedial prefrontal lesions. *Brain*, 12, 617-627. doi: 10.1093/brain/awn279
- Shamay-Tsoory, S. G., Harari, H., Aharon-Peretz, J. i Levkovitz, Y. (2010). The role of the orbitofrontal cortex in affective theory of mind deficits in criminal offenders with psychopathic tendencies. *Cortex*, 46(5), 668-677. doi: 10.1016/j.cortex.2009.04.008
- Sher, K. J. i Trull, T. (1994). Personality and disinhibitory psychopathology: Alcoholism and antisocial personality disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 92–102. doi: 10.1037/0021843X.103.1.92
- Shou, Y., Sellbom, M., Xu, J., Chen, T. i Sui, A. (2016). Elaborating on the Construct Validity of Triarchic Psychopathy Measure in Chinese Clinical and Nonclinical Samples. *Psychological Assessment*. Advance online publication. doi:10.1037/pas0000398.
- Sica, C., Drislane, L., Caudek, C., Angrilli, A., Bottesi, G., Cerea, S. i Ghisi, M. (2015). A test of the construct validity of the triarchic psychopathy measure in an Italian community sample. *Personality and Individual Differences*, 82, 163–168. doi:10.1016/j.paid.2015.03.015
- Skeem, J. L., Polaschek, D. L. L., Patrick, C. J. i Lilienfeld, S. O. (2011). Psychopathic personality: Bridging the gap between scientific evidence and public policy. *Psychological Science in the Public Interest*, 12, 95–162.

doi:10.1177/1529100611426706

- Snowden, R. J. i Gray, N.S. (2011). Impulsivity and psychopathy: Associations between the Barrett Impulsivity Scale and the Psychopathy Checklist revised. *Psychiatry Research*, 187, 414–417. doi:10.1016/j.psychres.2011.02.003
- Sobczak, S., Honig, A., Nicolson, N. A. i Riedel, W. J. (2002). Effects of acute tryptophan depletion on mood and cortisol release in first-degree relatives of type 1 and type 2 bipolar patients and healthy matched controls. *Neuropsychopharmacology*, 27, 834–842. doi:10.1016/S0893-133X(02)00345-7
- Sokić, K. i Ljubin Golub, T. (2014). *Provjera Trijarhijskog modela psihopatije u okviru HEXACO modela ličnosti*. Poster prezentacija na XIX. Danima psihologije u Zadru. Zadar, 29 – 31 svibnja, 2014. Knjiga sažetaka, str. 221.
- Söderström, H., Blennow, K., Manhem, A. i Forsman, A. (2001). CSF studies in violent offenders: 5-HIAA as a negative and HVA as a positive predictor of psychopathy. *Journal of Neural Transmission*, 108, 869-878. doi:10.1007/s007020170036
- Söderström, H., Blennow, K., Sjodin, A. K. i Forsman, A. (2003). New evidence for an association between the CSF HVA:5-HIAA ratio and psychopathic traits. *Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry*, 74(7), 918-921.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L. i Lushene, R. E. (1970). *The state-trait anxiety inventory: Test manual*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologist Press.
- Stålenheim, E. G., Eriksson, E., von Knorring, L. i Wide, L. (1998). Testosterone as a biological marker in psychopathy and alcoholism. *Psychiatry Research*, 77(2), 79-88.
- Stanley, J. H., Wygant, D. B. i Sellbom, M. (2013). Elaborating on the construct validity of the triarchic psychopathy measure in a criminal offender sample. *Journal of Personality Assessment*, 95, 343–350. doi:10.1080/00223891.2012.735302
- Steinberg, L., Sharp, C., Stanford, M. S. i Tharp, A. T. (2013). New tricks for an old measure: The development of the Barratt Impulsiveness Scale–Brief (BIS–Brief). *Psychological Assessment*, 25, 216–226. doi:10.1037/a0030550
- Stevens, D., Charman, T. i Blair, R. J. R. (2001). Recognition of emotion in facial expressions and vocal tones in children with psychopathic tendencies. *The Journal of Genetic Psychology*, 762(2), 201-211. doi:10.1080/00221320109597961
- Strand, S. i Belfrage, H. (2005). Gender differences in psychopathy in a Swedish offender sample. *Behavioral Sciences & the Law*, 23(6), 837–850. doi: 10.1002/bsl.674
- Strickland, C. M., Drislane, L. E., Lucy, M. D., Krueger, R. F. i Patrick, C. J. (2013). Characterizing psychopathy using DSM-5 personality traits. *Assessment*, 20,

- 327– 338. doi: 10.1177/1073191113486691
- Taylor, J., Loney, B. R., Bobadilla, L., Iacono, W. G. i McGue, M. (2003). Genetic and environmental influences on psychopathy trait dimensions in a community sample of male twins. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *31*, 633–645.
doi:10.1023/A:1026262207449
- Tellegen, A. (1982). *Brief manual for the Differential Personality Questionnaire*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Venables, N. C., Hall, J. R. i Patrick, C. J. (2014). Differentiating psychopathy from antisocial personality disorder: A triarchic model perspective. *Psychological Medicine*, *44*, 1005–1013. doi:10.1017/S003329171300161X
- Venables, N. C. i Patrick, C. J. (2012). Validity of the Externalizing Spectrum Inventory in a criminal offender sample: Relations with disinhibitory psychopathology, personality, and psychopathic features. *Psychological Assessment*, *24*(1), 88-100.
doi:10.1037/a0024703
- Verona, E. i Patrick, C. J. (2000). Suicide risk in externalizing syndromes: Temperamental and neurobiological underpinnings. U: T. E. Joiner (Ur.), *Suicide science: Expanding the boundaries* (str. 137–173). Boston, MA: Kluwer Academic Publishers.
- Verona, E., Patrick, C. J., Curtin, J. J., Bradley, M. M. i Lang, P. J. (2004). Psychopathy and physiological response to emotionally evocative sounds. *Journal of Abnormal Psychology*, *113*, 99–108. doi:10.1037/0021-843X.113.1.99
- Verona, E. i Vitale, J. (2006). Psychopathy in women: Assessment, manifestations, and etiology. U: C. J. Patrick (Ur.), *Handbook of the psychopathy* (str. 415–436). New York, NY: Guilford Press.
- Viding, E., Blair, R. J. R., Moffitt, T. E. i Plomin, R. (2005). Evidence for substantial genetic risk for psychopathy in 7-year-olds. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *46*, 592–597. doi:10.1111/j.1469-7610.2004.00393.x
- Viding, E., Jones, A., Frick, P. J., Moffitt, T. E. i Plomin, R. (2008). Heritability of antisocial behaviour at 9: do callous-unemotional traits matter? *Developmental Science*, *11*, 17–22. doi:10.1111/j.1467-7687.2007.00648.x
- Vitaro, F., Gendreau, P. L., Tremblay, R. E. i Oligny, P. (1998). Reactive and proactive aggression differentially predict later conduct problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *39*(3), 377–385.
- Wall, T. D., Sellbom, M. i Goodwin, B. E. (2013). Examination of intelligence as a

- compensatory factor in non-criminal psychopathy in a non-incarcerated sample. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 35(4), 450–459. doi:10.1007/s10862-013-9358-1.
- Wall, T. D., Wygant, D. B. i Sellbom, M. (2015). Boldness explains a key difference between psychopathy and antisocial personality disorder. *Psychiatry, Psychology and Law*, 22, 94–105. <http://dx.doi.org/10.1080/13218719.2014.919627>
- Watson, D., Clark, L. A. I Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063 – 1070.
- White, B. A. (u tisku). Who cares when nobody is watching? Psychopathic traits and empathy in prosocial behaviors. *Personality and Individual Differences*. doi:10.1016/j.paid.2013.08.033.
- Williams, K. M. i Paulhus, D. L. (2004). Factor structure of the Self-Report Psychopathy scale (SRP-II) in non-forensic samples. *Personality and Individual Differences*, 37, 765-778. doi: 10.1016/j.paid.2003.11 .004
- Williams, K., Paulhus, D. i Hare, R. (2007). Capturing the four-factor structure of psychopathy in college students via self-report. *Journal of Personality Assessment*, 88, 205–219. doi: 10.1080/00223890701268074
- Williamson, S., Harpur, T. J. i Hare, R. D. (1991). Abnormal processing of affective words by psychopaths. *Psychophysiology*, 28 (3), 260–273.
- Yang, Y., Raine, A., Lencz, T., Bihrl, S., LaCasse, L. i Colletti, P. (2005b). Volume reduction in prefrontal gray matter in unsuccessful criminal psychopaths. *Biological Psychiatry*, 57(10), 1103–1108. doi:10.1016/j.biopsych.2005.01.021
- Yang, Y., Raine, A., Narr, K. L., Colletti, P. i Toga, A. W. (2009). Localization of deformations within the amygdala in individuals with psychopathy. *Archives of General Psychiatry*, 66(9), 986-994. doi:10.1001/archgenpsychiatry.2009.110
- Young, S. E., Stallings, M. C., Corley, R. P., Krauter, K. S. i Hewitt, J. K. (2000). Genetic and environmental influences on behavioral disinhibition. *American Journal of Medical Genetics (Neuropsychiatric Genetics)*, 96(5), 684–695.
- Zagon, I. i Jackson, H. (1994). Construct validity of a psychopathy measure. *Personality and Individual Differences*, 17, 125-135. doi: 10 .1016/0191-8869(94)90269

8. PRILOZI

Prilog 1. Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije između TriPM-a i empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije na ukupnom uzorku

Tablica 12. Povezanost psihopatskih komponenti i empatije: Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije na cijelom uzorku ($N = 598$).

	Smjelost		Beščutnost		Dezinhibicija		TriPM ukupo
	r	r_p	R	r_p	r	r_p	r
Empatija ukupno	-.43**	-.26**	-.61**	-.58**	-.03	.22**	-.53**
Zauzimanje perspektive	-.05	.10	-.47**	-.42**	-.24	-.04	-.38**
Fantazija	-.17**	-.06	-.24**	-.23**	.03	.12*	-.19**
Empatijska briga	-.30**	-.05	-.69**	-.69**	-.07	.28**	-.53**
Osobna uznemirenost	-.64**	-.57**	-.28**	-.19**	.17**	.20**	-.36**

Napomena: r = Pearsonovi koeficijenti korelacije. r_p = parcijalne korelacije nakon kontrole drugih dviju psihopatskih komponenti. * $p < .01$, ** $p < .001$.

Tablica 13. Povezanost psihopatije i privrženosti: Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije na cijelom uzorku ($N = 598$).

	Smjelost		Beščutnost		Dezinhibicija		TriPM ukupo
	r	r_p	R	r_p	r	r_p	r
Dimenzija izbjegavanja	-.07	-.13*	.30**	.24**	.28**	.15**	.25**
Dimenzija anksioznosti	-.36**	-.32**	-.02	-.01	.27**	.22**	-.05

Napomena: r = Pearsonovi koeficijenti korelacije. r_p = parcijalne korelacije nakon kontrole drugih dviju psihopatskih komponenti. * $p < .01$, ** $p < .001$.

Tablica 14. Povezanost psihopatije i impulzivnosti: Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije na cijelom uzorku ($N = 598$).

	Smjelost		Beščutnost		Dezinhibicija		TriPM ukupo
	r	r_p	R	r_p	r	r_p	r
Impulzivnost ukupno	-.15**	-.11*	.27**	.05	.68**	.62**	.39**
Impulzivnost pažnje	-.12*	-.07	.24**	.04	.59**	.53**	.35**
Motorička impulzivnost	-.06	.11*	.33**	.08	.59**	.53**	.48**
Impulzivnost neplaniranja	-.29**	-.24**	.08**	-.01	.43**	.38**	.11

Napomena: r = Pearsonovi koeficijenti korelacije. r_p = parcijalne korelacije nakon kontrole drugih dviju psihopatskih komponenti. * $p < .01$, ** $p < .001$.

Tablica 15. Povezanost psihopatije i agresije: Korelacije nultog reda i parcijalne korelacije na cijelom uzorku ($N = 598$).

	Smjelost		Beščutnost		Dezinhibicija		TriPM ukupo
	R	r_p	R	r_p	r	r_p	r
Agresija ukupno	.06	.07	.42**	.22**	.57**	.48**	.52**
Reaktivna agresija	-.04	-.03	.28**	.13*	.46**	.38**	.35**
Proaktivna agresija	.17**	.17**	.49**	.27**	.56**	.48**	.59**

Napomena: r = Pearsonovi koeficijenti korelacije. r_p = parcijalne korelacije nakon kontrole drugih dviju psihopatskih komponenti. * $p < .01$, ** $p < .001$.

Prilog 2. Moderacijske analize utjecaja roda na odnose između TriPM komponenti i empatije, privrženosti, impulzivnosti i agresije

Tablica 16. Hijerarhijske regresijske analize: rod, dob, TriPM komponente i interakcija roda i TriPM komponenti kao prediktori ukupne, kognitivne i emocionalne i empatije. $N = 598$.

	Empatija ukupno	Zauzimanje perspektive	Fantazija	Empatijska briga	Osobna uznemirenost
Korak 1					
Rod	.36***	.15***	.22***	.34***	.27***
Dob	.02	.01	-.01	.05	.01
ΔR^2	.13***	.02**	.05***	.12***	.07***
ΔF	44.61***	6.97**	5.10***	.11***	23.51***
Korak 2					
Rod	.13***	-.01	.14**	.09**	.13***
Dob	-.06	-.05	-.04	-.04	-.02
Smjelost	-.20***	.10	-.05	-.03	-.55***
Beščutnost	-.58***	-.49***	-.23***	-.74***	-.13**
Dezinhibicija	.18	-.04	.13	.23	.17
ΔR^2	.35***	.21***	.05***	.42***	.38***
ΔF	130.41***	53.96***	10.96***	178.07***	137.28***
R^2	.48***	.23***	.10***	.54***	.45***
Korigirani R^2	.47***	.23***	.09***	.53***	.45***
Korak 3					
Rod	.13***	-.01	.14**	.09**	.13***
Dob	-.06	-.05	-.04	-.04	-.02
Smjelost	-.08	.05	.05	.10	-.41***
Beščutnost	-.55***	-.41**	-.25	-.81***	-.05
Dezinhibicija	.18	-.11	.06	.40***	.11
Rod x Smjelost	-.13	.05	-.11	-.14	-.15
Rod x Beščutnost	-.03	-.08	.02	.07	-.09
Rod x Dezinhibicija	.01	.07	.07	-.18	.06
ΔR^2	.00	.00	.00	.00	.00
ΔF	.66	.17	.37	1.46	1.23
R^2	.48***	.23***	.10***	.54***	.46***
Korigirani R^2	.47***	.23***	.09***	.53***	.45***

Napomena: Prikazani su standardizirani beta koeficijenti.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tablica 17. Hijerarhijske regresijske analize: rod, dob, TriPM komponente i interakcija roda i TriPM komponenti kao prediktori dimenzije Izbjegavanja i dimenzije Anksioznosti. $N = 598$.

	Dimenzija Izbjegavanja	Dimenzija Anksioznosti
Korak 1		
Rod	-.08	.01
Dob	-.04	-.04
ΔR^2	.01	.00
ΔF	2.33	.55
Korak 2		
Rod	.01	-.05
Dob	.00	-.05
Smjelost	-.13**	-.33***
Beščutnost	.28***	-.03
Dezinhibicija	.16***	.23***
ΔR^2	.13***	.18***
ΔF	28.72***	44.18***
R^2	.13***	.18***
Korigirani R^2	.13***	.18***
Korak 3		
Rod	.01	-.04
Dob	.01	-.05
Smjelost	-.17	-.41**
Beščutnost	-.02	-.23
Dezinhibicija	.40**	.07
Rod x Smjelost	.03	.09
Rod x Beščutnost	.31*	.21
Rod x Dezinhibicija	-.26	.17
ΔR^2	.01	.01
ΔF	2.41	2.69
R^2	.14***	.20***
Korigirani R^2	.13***	.19***

Napomena: $N = 598$. Prikazani su standardizirani beta koeficijenti.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Tablica 18. Hijerarhijske regresijske analize: rod, dob, TriPM komponente i interakcija roda i TriPM komponenti kao prediktori ukupne impulzivnosti, Impulzivnosti pažnje, Motoričke impulzivnosti i Impulzivnosti neplaniranja.. $N = 598$.

	Impulzivnost ukupno	Impulzivnost pažnje	Motorička impulzivnost	Impulzivnost Neplaniranja
Korak 1				
Rod	.01	-.10*	.00	.10*
Dob	-.04	-.09*	-.02	.02
ΔR^2	.00	.02**	.00	.01*
ΔF	.38	5.91**	.13	3.10*
Korak 2				
Rod	.07*	-.06	.12**	.10*
Dob	-.02	-.09*	.00	.02
Smjelost	-.08*	-.06	.11**	-.23***
Beščutnost	.06	.00	.12**	.03
Dezinhibicija	.65***	.58***	.56***	.40***
ΔR^2	.47***	.35***	.38***	.24***
ΔF	173.41***	107.64***	118.33***	62.81***
R^2	.47***	.37***	.38***	.25***
Korigirani R^2	.46***	.36***	.37***	.24***
Korak 3				
Rod	.08*	-.06	.12**	.10*
Dob	-.02	-.08*	.00	.02
Smjelost	-.14	-.13	.16	-.35**
Beščutnost	.02	-.15	.10	.07
Dezinhibicija	.38***	.53***	.18	.23
Rod x Smjelost	.07	.08	-.04	.13
Rod x Beščutnost	.05	.16	.02	-.05
Rod x Dezinhibicija	.28**	.05	.40***	.19
ΔR^2	.01*	.00	.02**	.00
ΔF	3.56*	1.33	5.84**	.95
R^2	.48***	.37***	.39***	.25***
Korigirani R^2	.47***	.36***	.39***	.24***

Napomena: $N = 598$. Prikazani su standardizirani beta koeficijenti iz svakog koraka hijerarhijske regresijske analize.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tablica 19. Hijerarhijske regresijske analize: rod, dob, TriPM komponente i interakcija roda i TriPM komponenti kao prediktori ukupne agresije, Reaktivne agresije i Proaktivne agresije. $N = 598$.

	Agresija ukupno	Reaktivna agresija	Proaktivna agresija
Korak 1			
Rod	-.11**	.01	-.23***
Dob	-.07	-.06	-.06
ΔR^2	.02**	.00	.06***
ΔF	5.27**	1.06	18.70***
Korak 2			
Rod	.02	.10**	-.08*
Dob	-.03	-.03	-.03
Smjelost	.06	-.02	.14***
Beščutnost	.21***	.16***	.22***
Dezinhibicija	.49***	.41***	.48***
ΔR^2	.36***	.23***	.36***
ΔF	111.79***	60.35***	121.83***
R^2	.37***	.24***	.42***
Korigirani R^2	.37***	.23***	.41***
Korak 3			
Rod	.02	.11**	-.09*
Dob	-.03	-.03	-.03
Smjelost	.27*	.09	.42***
Beščutnost	.05	-.10	.22
Dezinhibicija	.48***	.25*	.64***
Rod x Smjelost	-.22	-.11	-.30**
Rod x Beščutnost	.17	.27*	.00
Rod x Dezinhibicija	.01	.16	-.18
ΔR^2	.01	.01*	.01*
ΔF	1.68	3.46*	3.23*
R^2	.38***	.25***	.43***
Korigirani R^2	.37***	.24***	.42***

Napomena: $N = 598$. Prikazani su standardizirani beta koeficijenti iz svakog koraka hijerarhijske regresijske analize. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Prilog 3. Pristanak na sudjelovanje u istraživanju

Pristanak na sudjelovanje u istraživanju

Istraživač: mr. sc. Katarina Sokić, sokickatarina@gmail.com, 099 28 81 970;

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tajana Ljubin Golub, tajana.ljubingolub@ufzg.hr, 098 95 28 942

Poštovani,

Provodim istraživanje u sklopu izrade svog doktorskog rada i molim Vas za pomoć u istome. Istraživanje se bavi provjerom jednoga novog teorijskog modela nekih crta ličnosti, u sklopu čega se ispituje povezanost toga modela s drugim crtama ličnosti, kao što su primjerice empatija, agresivnost, impulzivnost i privrženost.

Uvid u rezultate možete dobiti po završetku istraživanja, ali i prije toga od istraživača možete dobiti relevantne informacije.

Tijekom istraživačkog postupka od vas će se tražiti da ispunite upitnike u koje ćete olovkom upisivati, odnosno zaokruživati svoje odgovore. Upitnici sadrže pitanja o tome kako se osjećate i ponašate u određenim situacijama, te kako ocjenjujete svoje odnose s drugim ljudima. Detaljne upute dobit ćete u upitnicima. U upitnike su uključena i neka pitanja o vašim općim demografskim podacima, međutim podatak o vašem imenu se u upitnicima od vas nigdje ne traži. Molimo vas da na pitanja odgovarate što spontanije i što iskrenije možete te da ne izostavite niti jedno pitanje. Međutim, ako odlučite da na neka pitanja ne želite odgovoriti, to ne morate učiniti i za to nećete snositi nikakve posljedice.

U ovome istraživanju nećete biti izloženi nikakvom stresu niti nelagodi, odnosno razina stresa i/ili neugode u ovom istraživanju nije veća od one koju doživljavate u vrlo uobičajenim svakodnevnim situacijama. U ovome istraživanju nećete biti izloženi nikakvom specifičnom riziku.

Od ovoga istraživanja možete i vi imati osobne koristi jer ćete temeljitije promisliti o sebi, svojim odnosima s drugim ljudima, svojim osjećajima i svojim postupcima u određenim situacijama. Također, sudjelovanjem u ovome istraživanju pomažete boljem razumijevanju ljudskih osobina i ponašanja, čime dajete doprinos stjecanju novih znanja kojima bi se mogli unaprijediti međuljudski odnosi.

Ovo je istraživanje anonimno i pristup podacima imat će samo istraživači. Ako nalazi ovoga istraživanja budu javno objavljeni, objavit će se samo za čitavu grupu sudionika, te se neće objavljivati individualni odgovori.

Naglašavam da je sudjelovanje u ovom istraživanju dobrovoljno i da imate pravo bez ikakvih posljedica odustati od sudjelovanja ili se iz njega povući. Ako imate neke pritužbe na provedeni postupak ili ste zabrinuti zbog nečega što ste tijekom istraživačkog postupka doživjeli, molimo vas obratite se na etikapsi@ffzg.hr.

Datum: _____

Prilog 4. Upitnik za sudionike

Uputa: Ovaj upitnik sadrži tvrdnje koje različiti ljudi mogu koristiti da opišu sebe. Za svaku tvrdnju imate četiri moguća odgovora: T t n N. Značenje ova četiri odgovora je sljedeće:

T= Točno   **t= donekle točno**   **n= donekle netočno**   **N= Netočno**

Uz svaku tvrdnju, ispunite kružić za odgovor koji vas najbolje opisuje. Nema točnih ili netočnih odgovora; samo izaberite odgovor koji vas najbolje opisuje.

Zapamtite: Za svaku tvrdnju zaokružite samo jedan odgovor. Ako pogriješite, prekržite netočan odgovor s X i zaokružite ispravan odgovor. Odgovorite na sva pitanja. Molimo vas radite brzo i ne trošite previše vremena niti na jednu tvrdnju.

T- Točno	t- donekle točno	n- donekle netočno	N –Netočno
			T t n N
1. Češće sam optimističan/a nego li neoptimističan/a.			T t n N
2. Važno mi je kako se drugi ljudi osjećaju.			T t n N
3. Često se ponašam potaknut/a trenutnim potrebama.			T t n N
4. Nemam jaku želju skakati padobranom iz aviona.			T t n N
5. Često propustim stvari na koje sam obećao doći.			T t n N
6. Uživao bih da učestvujem u brzinskoj potjeri.			T t n N
7. Imam dobre sposobnosti za nositi se sa stresom.			T t n N
8. Svejedno mi je kada bude povrijeđen netko tko mi se ne sviđa.			T t n N
9. Moje impulzivne odluke su uzrokovale probleme sa voljenim osobama.			T t n N
10. Lako me je uplašiti.			T t n N
11. Suosjećam s problemima drugih.			T t n N
12. Propustio sam otići na posao i nisam se zamario time da se javim.			T t n N
13. Ja sam rođeni vođa.			T t n N
14. Uživam u dobroj fizičkoj tuči.			T t n N
15. Skačem u stvari grlom u jagode, bez da razmislim.			T t n N
16. Općenito, teško nalazim način da utječem na stvari da ispadnu onako kako ja želim.			T t n N
17. Kada me netko uvrijedi riječima, uzvraćam istom mjerom.			T t n N
18. Upadao/la sam u nevolje jer sam suviše izostajao/la u školi.			T t n N
19. Lako i vješto utječem na ljude.			T t n N
20. Ne smeta mi kad vidim nekoga drugog da pati.			T t n N
21. Imam dobru kontrolu nad sobom.			T t n N
22. Dobro funkcioniram u novim situacijama, čak i nepripremljen/a.			T t n N
23. Ponekad uživam šefovati ljudima oko mene.			T t n N

T- Točno	t- donekle točno	n- donekle netočno	N –Netočno
24. Uzeo/la sam novac iz tuđe torbice ili novčanika bez pitanja.			T t n N
25. Ne mislim o sebi da sam talentiran/a.			T t n N
26. Podbadam ljude samo kako bi se stvari uskovitlale.			T t n N
27. Ljudi često zlouporabe moje povjerenje.			T t n N
28. Bojim se puno manje stvari nego većina ljudi.			T t n N
29. Ne vidim nikakvog razloga da se brinem ako drugoga povrijedi ono što ja uradim.			T t n N
30. Držim se zakazanih sastanaka.			T t n N
31. Često mi stvari brzo dosade i izgubim interes.			T t n N
32. Mogu prevladati iskustva koja bi druge traumatizirala.			T t n N
33. Osjetljiv/a sam na tuđe osjećaje.			T t n N
34. Prevario/la sam ljude da dobijem od njih novac.			T t n N
35. Brine me kada ulazim u nepoznate situacije bez da znam sve detalje.			T t n N
36. Nemam puno sućuti za druge ljude.			T t n N
37. Upao/la sam u nevolju jer nisam razmotrio/la posljedice svojih postupaka.			T t n N
38. Mogu uvjeriti ljude da naprave ono što ja želim.			T t n N
39. Za mene, poštenje je zaista najbolja politika.			T t n N
40. Povrijedio/la sam druge ljude kako bi ih vidio/la da pate.			T t n N
41. Ne volim imati vodeću ulogu u grupama.			T t n N
42. Ponekad napadnem ljude kako bih vidio/la njihovu reakciju.			T t n N
43. Uzeo/la sam iz trgovine stvari bez da sam ih platio/la.			T t n N
44. Lako me je osramotiti.			T t n N
45. Stvari su zabavnije ako postoji malo opasnosti.			T t n N
46. Teško mi je strpljivo čekati na stvari koje želim.			T t n N
47. Što više mogu, klonim se fizičke opasnosti.			T t n N
48. Ne zabrinjavam se jako ako ono što ja činim povređuje druge.			T t n N
49. Izgubio/la sam prijatelja zbog neodgovornih stvari koje sam učinio/la.			T t n N
50. Nisam na razini kao većina drugih ljudi.			T t n N
51. Drugi su mi rekli da su zabrinuti zbog mog nedostatka samokontrole.			T t n N
52. Lako se povežem s emocijama drugih ljudi.			T t n N
53. Opljačkao/la sam nekoga.			T t n N
54. Nikada ne brinem hoću li ispasti budala pred drugima.			T t n N
55. Nije me briga ako ljudi oko mene pate.			T t n N

T- Točno	t- donekle točno	n- donekle netočno	N –Netočno
56. Imao/la sam probleme na poslu jer sam bio neodgovoran/a.			T t n N
57. Nisam jako sposoban/a utjecati na druge ljude.			T t n N
58. Ukrao/la sam nešto iz vozila.			T t n N

Sljedeće tvrdnje odnose se na Vaše osjećaje u ljubavnim vezama. Zanima nas kako se Vi općenito osjećate u Vašim vezama s LJUBAVNIM PARTNEROM, a ne što se događa u Vašoj trenutnoj vezi ako je imate. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i odgovorite u kojoj mjeri se slažete s tvrdnjom.

Svoj stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom izrazite zaokruživanjem odgovarajućeg broja na skali od 1 do 7. Ispitivanje je anonimno pa Vas molimo da budete iskreni.

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
uopće se ne slažem niti se slažem niti se ne slažem potpuno se slažem

1. Radije ne pokazujem partneru svoje prave osjećaje.	1 2 3 4 5 6 7
2. Bojim se da moji ljubavni partneri neće mariti za mene koliko ja marim za njih.	1 2 3 4 5 6 7
3. U trenutku kada se moj partner počne zbližavati sa mnom, primjećujem da se ja povlačim.	1 2 3 4 5 6 7
4. Jako se brinem da ću izgubiti partnera.	1 2 3 4 5 6 7
5. Ne osjećam se ugodno kada se emocionalno otvaram ljubavnim partnerima.	1 2 3 4 5 6 7
6. Ako ne mogu navesti partnera da pokaže interes za mene, postajem uznemiren/a ili ljut/a.	1 2 3 4 5 6 7
7. Nervozan/nervozna sam kada mi se partneri previše emocionalno približe.	1 2 3 4 5 6 7
8. Brinem se da ću ostati sam/a.	1 2 3 4 5 6 7
9. Osjećam se ugodno dijeleći svoje intimne misli i osjećaje s partnerom.	1 2 3 4 5 6 7
10. Moja želja za bliskošću ponekad uplaši i otjera ljude.	1 2 3 4 5 6 7
11. Pokušavam izbjeći preveliko zbližavanje s partnerom.	1 2 3 4 5 6 7
12. Ponekad osjećam da prisiljavam partnere da pokazuju više osjećaja, više obvezivanja.	1 2 3 4 5 6 7
13. Gotovo sve govorim svojim partnerima.	1 2 3 4 5 6 7
14. Kada nisam u vezi, osjećam se pomalo tjeskobno i nesigurno.	1 2 3 4 5 6 7
15. Osjećam se jako neugodno kada sam blizak/bliska s partnerima.	1 2 3 4 5 6 7
16. Postanem nezadovoljan/nezadovoljna kada moj partneri nisu na	

raspolaganju kada ih trebam.

1 2 3

4 5 6 7

17. Obraćam se partneru iz puno razloga, uključujući utjehu i smirivanje. 1 2 3 4 5 6 7

18. Zamjeram partneru kada provodi vrijeme odvojeno od mene. 1 2 3 4 5 6 7

U ovom upitniku iznesene su određene tvrdnje. Na Vama je da ih jednu po jednu pročitate i procijenite koliko Vas one dobro opisuju, tj. koliko vjerno odražavaju Vaše stavove i osjećaje. U „listu za odgovore“, priloženu uz tvrdnje, trebate unijeti stupanj istinitosti svake tvrdnje, tako što ćete je ocijeniti brojevima od 1 do 5, zavisno od toga koliko vjerno opisuje Vaše ponašanje. Nema točnih i pogrešnih odgovora u uobičajenom smislu te riječi, a podaci će se koristiti samo u istraživačke svrhe. Hvala na iskrenosti i suradnji.

1 – uopće me ne opisuje

2 – pretežno me ne opisuje

3 – neutralno (ni da ni ne)

4 – uglavnom me opisuje

5 – potpuno me opisuje

1. Sanjarim i maštam – i to relativno redovno – o stvarima koje bi tek mogle da mi se dogode.

1 2 3 4 5

2. Često me obuzme bolećivost i zabrinutost za ljude koji su lošije od mene prošli u životu.

1 2 3 4 5

3. Ponekad mi je teško da stvari sagledam sa tuđeg stanovišta.

1 2 3 4 5

4. Nije mi uvijek baš naročito žao onih što zapadnu u životne teškoće.

1 2 3 4 5

5. Istinski se unosim u osjećanja ličnosti iz romana koji čitam.

1 2 3 4 5

6. U kriznim i izvanrednim situacijama obično sam napet/a, a katkad osjećam izvjestan strah.

1 2 3 4 5

7. Obično ostajem “nepistrasni promatrač” kada gledam film ili kazališnu predstavu i rijetko mi se događa da me zbivanja potpuno ponesu i “uvuku”.

1 2 3 4 5

8. Prije no što donesem konačan sud, obično se potrudim razmotriti stajališta onih koji se ne slažu u nekoj raspravi.

1 2 3 4 5

9. Kad vidim da nekoga iskorištavaju, osjetim potrebu da ga zaštitim.

1 2 3 4 5

10. Ponekad – kad pustim da me preplave osjećaji – osjetim se potpuno bespomoćnim/nom.

1 2 3 4 5

11. Ponekad – kad želim da bolje razumijem svoje prijatelje – pokušavam sebi predstaviti stvari onako kako ih oni vide.

1 2 3 4 5

12. Rijetko se potpuno i do kraja unesem u knjigu ili film, čak i kada su zaista dobri.

1 2 3 4 5

13. Kada vidim da je neko povrijeđen, obično ostajem i dalje pribran/a i miran/na.

1 2 3 4 5

14. Uglavnom me tuđe nevolje ne pogađaju previše.

1 2 3 4 5

15. Kada sam siguran/na da sam u pravu ne gubim vreme na tuđe razgovore.

1 2 3 4 5

16. Kad gledam neki film ili kazališnu predstavu, obično imam utisak da sam, gledajući

1 2 3 4 5

ga, i sam/a bio/la neki od prikazanih likova.

1 2 3 4 5

17. Uplašim se kad se nađem u nekoj napetoj i emocionalno povišenoj situaciji.

1 2 3 4 5

18. Ponekad ne osjećam baš veliko sažaljenje kad vidim kako prema nekome nepošteno postupaju.

1 2 3 4 5

19. U kriznim i izvanrednim situacijama, obično sam prilično efikasan/na.

1 2 3 4 5

20. Često me duboko dirne neki događaj.

1 2 3 4 5

21. Vjerujem da svaka situacija ima svoje lice i naličje i obično se trudim da ih oba sagledam.

1 2 3 4 5

22. Mislim da spadam u one koje je lako ganuti.

23. Kada gledam dobar film, mogu da se lako uživjeti u sudbinu glavnog junaka.

1 2 3 4 5

24. Obično se emocionalno “izgubim” kada nastupe krizne i izvanredne situacije.

1 2 3 4 5

25. Kada me neko iznervira, pokušam da se bar na trenutak “stavim na njegovo mjesto”.

1 2 3 4 5

26. Kada čitam neku zanimljivu priču ili roman, zamišljam kako bih se ja osjećao/la da mi se dogode stvari o kojima čitam.

1 2 3 4 5

27. Kada vidim nekoga tko je u nevolji i prijeko mu je potrebna pomoć, obično se “presječem” i “paraliziram”.

1 2 3 4 5

28. Prije nego što nekoga osudim, najčešće se potrudim da najprije zamislim kako bih se ja osjećao/la da sam na njegovom mjestu.

1 2 3 4 5

Ponekad se svi osjećamo ljutito, ili napravimo nešto što nismo trebali. Ocijenite svaku od dolje ponuđenih izjava zaokružujući 0 (nikad), 1 (ponekad) ili 2 (često). Nemojte dugo razmišljati o izjavama već dajte prvi odgovor koji vam padne na pamet. Molim vas ocijenite sve izjave (vidi dolje).

Koliko ste često...

	Tvrđnje	Nikad	Ponekad	Često
1.	Vikali na nekog jer vas je našivcirao	0	1	2
2.	Potukli se da biste pokazali tko je glavni	0	1	2
3.	Ljutito reagirali kada vas je netko isprovocirao	0	1	2
4.	Uzeli nešto od drugih učenika	0	1	2
5.	Naljutili se kada ste bili frustrirani	0	1	2
6.	Uništili nešto iz zabave	0	1	2
7.	Imali izljev bijesa	0	1	2
8.	Oštetili nešto jer ste ljuti	0	1	2
9.	Potukli se da biste „ispali cool“	0	1	2
10.	Ozlijedili nekog da biste pobijedili u igri (npr. društvena igra, sportska aktivnost itd.)	0	1	2
11.	Naljutili se kada nije bilo po vašem	0	1	2
12.	Upotrijebili silu kako biste natjerali druge da naprave nešto za vas	0	1	2
13.	Naljutili se kada ste izgubili u igri (društvena igra, sportska aktivnost itd.)	0	1	2
14.	Naljutili se kada vam je netko prijetio	0	1	2

15.	Upotrijebili silu kako biste uzeli novac i sl. od drugih	0	1	2
16.	Osjećali se bolje nakon što ste se izvikali na nekoga	0	1	2
17.	Prijetili ili maltretirali nekoga	0	1	2
18.	Iz zabave telefonski zafrkavali nekoga na prost način	0	1	2
19.	Udarili nekoga kako biste se obranili	0	1	2
20.	Nagovorili druge da se urote protiv nekoga	0	1	2
21.	Nosili oružje kako biste ga upotrijebili u tuči	0	1	2
22.	Naljutili se ili udarili nekog kada vas je zafrkavao i/ili ismijavao vas	0	1	2
23.	Vikali na nekoga kako bi napravio nešto za vas	0	1	2

UPUTE: Ljudi se razlikuju po načinima postupanja i razmišljanja u različitim situacijama. Ovaj upitnik služi za mjerenje nekih od načina na koji se ponašate i razmišljate. Pročitajte svaku tvrdnju i stavite x u odgovarajući krug na desnoj strani. Nemojte trošiti previše vremena na pojedinu tvrdnju. Odgovarajte brzo i iskreno.

	○ Rijetko/Nikad	○ Ponekad	○ Često	○ Gotovo uvijek/Uvijek
1 Pažljivo planiram zadatke.	○	○	○	○
2 Radim stvari bez razmišljanja.	○	○	○	○
3 Brzo donosim odluke.	○	○	○	○
4 Sretan/na sam i uspješan/na.	○	○	○	○
5 Nepažljiv/a sam.	○	○	○	○
6 Imam ubrzane misli.	○	○	○	○
7 Putovanja planiram na vrijeme.	○	○	○	○
8 Imam samokontrolu.	○	○	○	○
9 Lako se koncentriram.	○	○	○	○
10 Redovito se izvučem.	○	○	○	○
11 Vrpeljim se na predstavama i na predavanjima.	○	○	○	○
12 Ja sam oprezni mislilac.	○	○	○	○
13 Planiram sigurno zaposlenje.	○	○	○	○
14 Kažem stvari bez razmišljanja.	○	○	○	○
15 Volim razmišljati o složenim problemima.	○	○	○	○
16 Mijenjam poslove.	○	○	○	○
17 Postupam impulzivno.	○	○	○	○
18 Jednostavno mi je dosadno razmišljati o rješavanju problema.	○	○	○	○
19 Djelujem na mah.	○	○	○	○
20 Stalno razmišljam.	○	○	○	○
21 Mijenjam prebivališta.	○	○	○	○
22 Kupujem stvari impulzivno.	○	○	○	○
23 Mogu misliti o samo jednoj stvari u isto vrijeme.	○	○	○	○
24 Mijenjam hobije.	○	○	○	○
25 Trošim više nego što zaradim.	○	○	○	○

26 Kada razmišljam često imam strane misli.	☐	☐	☐	☐
27 Više me zanima sadašnjost nego budućnost.	☐	☐	☐	☐
28 Nemiran/na sam u kazalištu ili na predavanjima.	☐	☐	☐	☐
29 Volim zagonetke.	☐	☐	☐	☐
30 Orijentiran/na sam na budućnost.	☐	☐	☐	☐

Molimo Vas, odgovorite i na sljedeća pitanja:

Navršena dob: _____

Spol (zaokružite): M   Ž

Hvala!

Prilog 5. Popis kratica

- AAI - Adult Attachment Interview (Intervju privrženosti za odrasle)
- ABQ - Antisocial Behavior Questionnaire (Upitnik antisocijalnog ponašanja)
- AIM - Affective Intensity Measure (Mjera afektivnog intenziteta)
- APA- American Psychiatric Association (Američka psihijatrijska udruga)
- APSD - The antisocial process screening device (Test za otkrivanje antisocijalnih poremećaja)
- AQ - Aggression Questionnaire (Upitnik agresije)
- ASI - Attachment Style Interview (Intervju stilova privrženosti)
- BIS-11 - The Barratt Impulsivity Scale-Version 11 (Barrattova skala impulzivnosti-Verzija 11)
- BIS/BAS - Behavioral Inhibition System/Behavioral Activation System Scales (Skale bihevioralno inhibicijskog i bihevioralno aktivacijskog sustava)
- BFI - The Big Five Inventory (Inventar Velikih Pet)
- DSM–III - Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne poremećaje)
- DSM-5 - Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje)
- EC - Empatic Concern (Empatijska briga)
- ECR - The Experiences in Close Relationships scale (Inventar iskustava u bliskim odnosima)
- ECR-R – Experiences in Close Relationships: Revised (Revidirani inventar iskustava u bliskim odnosima)
- EES - Emotional Empathy Scale (Skala emocionalne empatije)
- ESI - Externalizing Spectrum Inventory (Inventar eksternaliziranog spektra)
- ESI-BF - Brief form of the Externalizing Spectrum Inventory (Kratki oblik inventara eksternaliziranog spektra)
- FA – Fantasy (Fantazija)
- FFF - Five Factor Form (Petofaktorski oblik)
- FFM - Five-factor model of normal personality (Petofaktorski model normalne ličnosti)
- HEXACO-PI - HEXACO Personality Inventory (HEXACO inventar ličnosti)
- IAQ - Indirect Aggression Questionnaire (Upitnik indirektna agresije)
- ICU - Inventory of Callous-Unemotional Traits (Inventar osobina bešćutnosti-bezosjećajnosti)
- IIBV - Brennanov Inventar iskustava u bliskim vezama

IPPA - Inventory of Parent and Peer Attachment: Mother, Father, Peer Version (Inventar privrženosti roditeljima i vršnjacima: Verzija Majka, Otac i Vršnjaci)

IRI - Interpersonal Reactivity Index (Indeks interpersonalne reaktivnosti)

LSRP - Levenson Self-Report Psychopathy Scale (Levensonova skala za samoprocjenu psihopatije)

MPQ - Multidimensional Personality Questionnaire (Multimenzionalni upitnik ličnosti)

NEO FFI - NEO Five-Factor Inventory (NEO Petofaktorski Inventar)

NEO PI-R - Revised NEO Personality Inventory (Revidirani NEO inventar ličnosti)

NPI - Narcissistic Personality Inventory (Narcistički inventar ličnosti)

PANAS - The Positive and Negative Affect Schedule (Lista pozitivnog i negativnog afekta)

PBI - Parental Bonding Instrument (Instrument roditeljskih veza)

PCL - Psychopathy Checklist (Lista obilježavanja za psihopatiju)

PCL-R - Psychopathy Checklist—Revised (Revidirana lista obilježavanja za psihopatiju)

PCL: YV - Psychopathy Checklist Youth Version (Lista obilježavanja za psihopatiju - Verzija za mladež)

PD – Personal Distress (Osobna uznemirenost)

PID-5 - Personality Inventori for DSM-5 (Inventar ličnosti za DSM-5)

PPI-I - Fearless dominance (Neustrašiva dominacija)

PPI-II - Impulsive antisociality (Egocentrična impulzivnost ili Impulzivna antisocijalnost)

PPI-R - Psychopathic Personality Inventory-Revised (Revidirani inventar psihopatske ličnosti)

PPI-SF - Psychopathic Personality Inventory—Short Form (Kratki oblik inventara psihopatske ličnosti)

PT- Perspektive Taking (Zauzimanje perspektive)

RAS - Relational Aggression Scale (Skala relacijske agresije)

RPQ - Reactive Proactive Questionnaire (Upitnik reaktivno-proaktivne agresije)

SEQ - The Social Emotional Questionnaire (Upitnik socijalno emocionalnog funkcioniranja)

SNAP - Schedule of Nonadaptive and Adaptive Personality (Inventar neadaptivne i adaptivne ličnosti)

SRASB - Self-Report of Aggression and Social Behavior (Samoiskaz agresije i socijalnog ponašanja)

SRP - Self Report Psychopathy (Samoizvješće psihopatije)

STAB - The Subtypes of Antisocial Behavior Questionnaire (Upitnik podtipova antisocijalnog ponašanja)

STAI - State-Trait Anxiety Inventory (Inventar oblika osobina anksioznosti)

TMP - Trijarhijski model psihopatije

ToM - Theory of Mind (teorija uma)

TriPM - The Triarchic Psychopathy Measure (Trijarhijska mjera psihopatije)

YPI - Youth Psychopathic Traits Inventory (Inventar psihopatskih osobina za mlade)

ŽIVOTOPIS

Katarina Sokić rođena je 28. kolovoza 1970. godine u Novoj Gradiški. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1994. godine. Na istom fakultetu završila je 2010. godine poslijediplomski znanstveni studij iz građanskopravnih znanosti, obranila magistarski rad s naslovom Imovinskopravna zaštita osoba lišenih poslovne sposobnosti i stekla naziv magistra znanosti iz znanstvene grane građansko pravo i građansko procesno pravo. Položila je pravosudni ispit 1997. godine, te javnobilježnički ispit 2006. godine. Od 1995. godine do 2006. godine radila je u odvjetničkoj službi, isprva kao odvjetnička vježbenica, a nakon položenog pravosudnog ispita kao odvjetnica. Od 2006. godine do danas zaposlena je u javnobilježničkoj službi i radi kao predavač u znanstvenom području društvenih znanosti, polje pravo na visokom učilištu EFFECTUS - studij za financije i pravo u Zagrebu.

Nakon završene pripreme godine doktorskog studija, upisala je doktorski studij psihologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2012. godine pod mentorstvom prof. dr. sc. Tajane Ljubin Golub. U dosadašnjem istraživačkom radu bavila se uglavnom psihologijom individualnih razlika i psihologijom ličnosti. Provela je istraživanja pod nazivom Povezanost općih i specifičnih crta ličnosti i vrijednosnih orijentacija i Povezanost specifičnih crta ličnosti i osobne dobrobiti, a svoj istraživački rad prezentirala je na šest domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova.

Popis važnijih publikacija:

Ljubin Golub, T., & Sokić, K. (2016). The relationships between triarchic psychopathic traits and value orientations in men and women. *Psihološka istraživanja*, 19(2), 185-203.